IZSÓ MIKLÓS

WITH ENGLISH SUMMARY
AVEC RESUMÉ EN FRANÇAIS
MIT DEUTSCHER ZUSAMMENFASSUNG

GODA GERTRUD — IZSÓ MIKLÓS SZOBRÁSZI ÉLETÚTJA

Megköszönjük mindazok segítségét,
akik a művész iránti nagyrabecsülésből a kötet létrejöttét odaadóan támogatták:
Földes Mária, B. Kovács István, Lukács László, Valéria Malotinská,
Molnárné Csízy Jolán
Nagy Leventéné, Szabadfalvi József, Szabó Júlia, Tóth Antal, Wiesztné Reményi Márta
munkáját,

valamint
a Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak
és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat Mecénás Alapja
támogatását

GODA GERTRUD

IZSÓ MIKLÓS

1831–1875

HERMAN OTTÓ MÚZEUM
MISKOLC
1993

Lektorok
Bodnár Éva és Végvári Lajos

Idegen nyelvi fordítás
Jankovich Zsófia

Műtárgyfotók és reprodukciók
Feletaková Júlia,
Kulcsár Géza,
Makky György,
Mester Tibor,
Szepsy Szűcs Levente

Tipográfia
Goda Gertrud

Felelős kiadó
Veres László
megyei múzeumigazgató

ISBN 963 7221 60 3

Készült
Borsodi Nyomda Kft., felelős vezető: Ducsai György ügyvezető igazgató

A magyar nemzeti szobrászatot európai rangra emelő Izsó Miklós 1831. szeptember 9-én született a Borsod megyei Disznóshorvátiban. (Jelenleg Izsófalva).

Apja, Itsó József elszegényedett nemes, aki kékfestő mesterségével felhagyva gazdálkodott, anyja Szathmári Eszter, egy kiterjedt református papi család gyermeke.

Az elsőszülött Miklós és színésszé lett József öccse is a családi tradícióknak megfelelően református kollégiumban nevelkedett; Miskolcon, Sárospatakon.

1849. február 26-án, 17 évesen beállt Kossuth katonájának, s mint honvéd hadnagy, halált megvető bátorsággal 19 ütközetet harcolt végig. A megtorlás elől a Bükkben bujdokolt.

1850-ben rokonai segítségével Rimaszombatba kerül Jakowetz kőfaragó mesterhez. Itt találkozik a visszavonultan élő nagy magyar szobrászművésszel, Ferenczy Istvánnal, aki felismeri tehetségét és szorgalmát, s 1853–56 között félbemaradt portréinak befejezése közben a szobrászat alapjaira és a márványfaragás nehéz mesterségére tanítja meg.

1857-ben – hamis iratokkal Pesten keresztül Bécsbe érkezik. Borsos József festőművész ajánlja be jeles bécsi mesterekhez. Hallatlan testi ereje, virtussal párosult szorgalma és szakmai ismerete hamar megbecsültté teszi. Hans Gasser 1859-ben reá bízza gróf Széchenyi István természet után mintázott arcképének márványmunkálatait.

1859-ben jelentkezik első önálló alkotásával a *Lendvay Márton* színész szoborpályázaton. Tehetségére felfigyelnek a Bécsben tanuló magyar egyetemisták és létrehozzák Krajcáros Egyletüket, abból a célból, hogy azzal a hazai szobrászművészetet támogassák. E szerény alapítvány adott lehetőséget számára, 1859 őszén beiratkozni a Müncheni Művészeti Akadémiára, ahol Max Wittmann osztályára került. A Glypthotek hellenisztikus emlékeinek másolása, és a természet utáni mintázás segítségével évfolyama legjobb hallgatójának bizonyult.

Széchenyi halálhírére ismét kifaragja Gasser mintája nyomán a politikus arcképét, s a Magyar Tudományos Akadémián elhelyezett büszt nevét ismertté teszi.

Honvágytól gyötörve 1861 nyarán hazalátogat. Rajzi vázlatokat készít Bugacon, s Pesten – testvéréről megmintázza a *Búsuló juhász első vázlatát.*

Eötvös József biztatására és erkölcsi támogatásával a nélkülözést tovább vállalva visszamegy Münchenbe. Stúdiumai mellett termésgipszből kifaragja az első magyar nemzeit romantikus alkotást; a *Furulyázó pásztort*. 1861-ben ugyancsak Münchenben carrarai márványból elkészül a *Búsuló juhásszal.* E művek Műegyleti bemutatásával kezdetét veszi a magyar nemzeti szobrászat.

1862-ben az ínséges hazai viszonyokat vállalva, Pesten telepedik le. Kortársairól arcképeket mintáz *(Arany János, Egressy Gábor, Almási Balogh Pál),* portréi mély jellemző erőről és beleérző képességről tanúskodnak.

1864-ben *Révai Miklós* egész alakos szobrát készíti el a Magyar Tudományos Akadémia homlokzatára.

Pályája kezdetétől foglalkozik népéleti jelenetekkel. Ezek közül kiemelkedik *Táncoló paraszt*-sorozata, melyben az önkényuralom alatt élő nemzet lelki vívódását és szabadság utáni vágyát hitelesen képes visszaadni.

1866-ban sikeres tervet nyújt be a *Széchenyi szoborpályázatra.* A második fordulón – feltehetőleg a kiegyezés elleni tiltakozásul nem vesz részt.

Debrecen város felkérésére megmintázza *Csokonai Vitéz Mihályt*. Az emlékmű kismintájában mintegy megteremti a hivatástudattal bíró magyar költők szobrászi típusát. (1866) (Az 1871-ben felavatott mű egyetlen olyan köztéri alkotása, ami életében megvalósult.)

A szabadságharcban elesett bajtársai emlékére vázlatokat készít. A *Sebesült zászlótartó* (1869) és a *Haldokló Petőfi* a ciklus két kiemelkedő alkotása. Monumentalitásra való képességét kisméretű terrakottái közül az *Árpád* és az *Aratónő* példázza legszebben.

1871-ben kérik fel Petőfi pesti szobrának megalkotására. A megtisztelő feladat előtt több arcképtanulmányt, portrét és kompozíciós vázlatot készít. A költő egyéniségét és a kor forradalmi lelkületét a *Talpra magyar* című vázlata adja vissza a legkifejezőbben. (A Petőfi emlékművel, 1882-re Izsó terveinek felhasználásával Huszár Adolf készül el.)

Kora jeles közéleti személyiségeiről jellemportrékat mintáz és Arany Jánosról arcképet készít ditroszárhegy márványból, ami egy tervezett panthenon részeként a Nemzeti Múzeumba került elhelyezésre. Történeti ideálarcképeket is mintáz, de ezek hatásukban nem érik el a természet után alkotott portréinak erejét. *(Zrínyi Miklós költő, II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona.)*

Háromévi próbaidő után kinevezést nyert a Magyar Képzőművészeti Főiskola elődjébe, a Mintarajztanodába mintázást és szobrászatot oktató professzornak. Megnősül, feleségül veszi Szerdahelyi Jozefát és megépíti első műtermét.

1873-ban az *Eötvös József emlékműpályázat*ra benyújtott sikertelen terve és egyetlen kisgyermekének halála megromlott egészségi állapotát tovább fokozta.

A Szegedre tervezett *Dugonics András emlékmű* munkálatai közben – alig másfél évtizedes szobrászi pályafutás után – 1875. május 28-án ragadta el a halál.

A Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra. – síremlékét tanítványa, Mátrai Lajos mintázta.

Bár életműve torzóban maradt, szobrainak népszerűsége mindmáig töretlen.

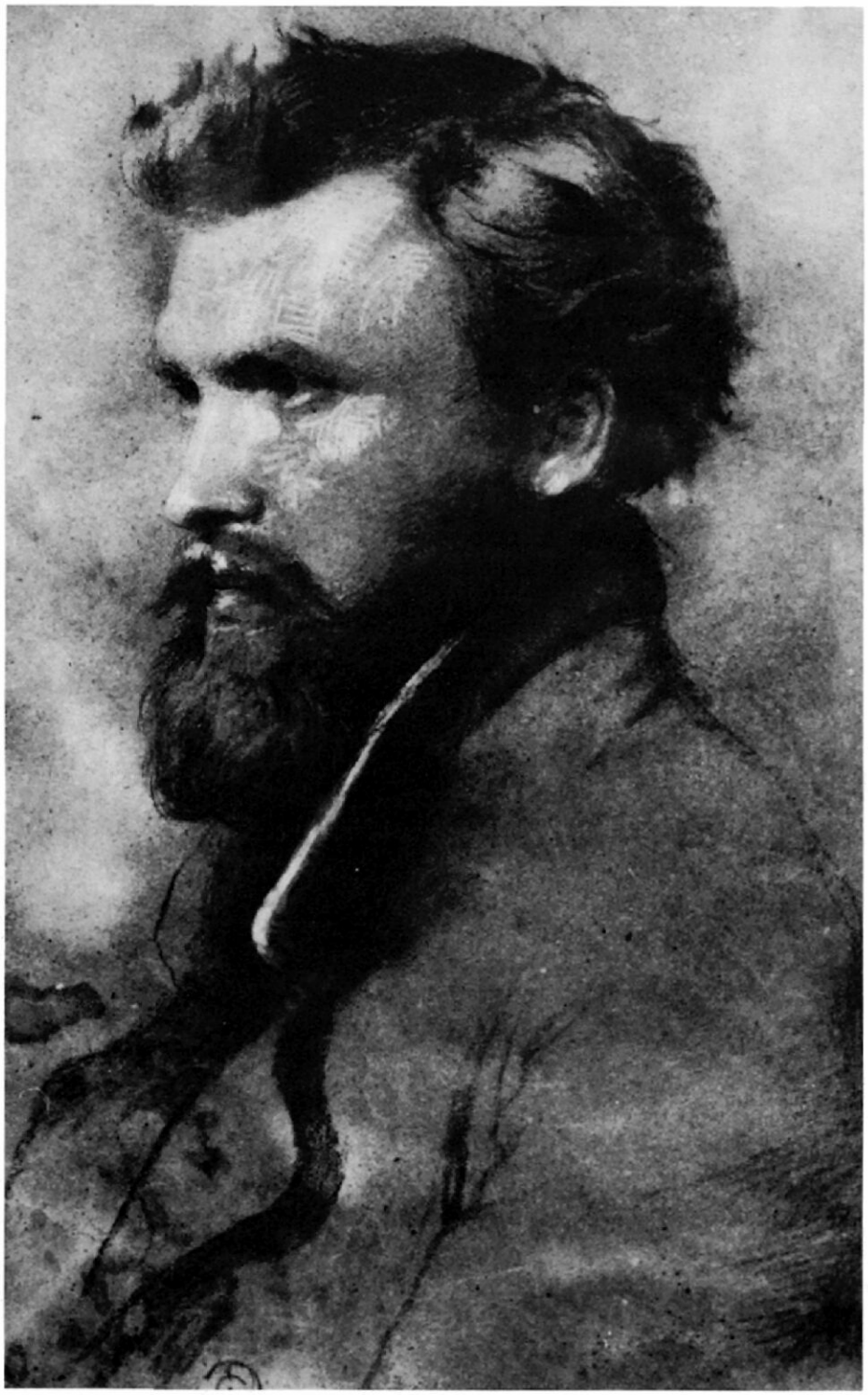

Székely Bertalan:
Izsó Miklós 1861
(Sárospatak,
Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteménye)

Férfi mellkép (Riolittufába vésett domborműű)
Izsófalva, Szekeres-hegy (Sárkány-szőlő)
Elpusztult

Disznós-Horváthy[1] csendjéből kiemelkedő Izsó Miklós első művészi megnyilatkozásait szeretettel őrzi szülőfaluja. A szőlőhegyen egy riolittufába vájt barlangot,[2] és egy mára már elpusztult domborművet tulajdonítanak kezemunkájának.[3]

Már fiatal korában legendák vették körül; a Bükkben bujdokló roppant erejű katona farkasokat győz le,[4] s a Búsuló juhász első változatát élő fába véste a „Kurityerdőben".[5] A pásztornép úgy tudja; a Vörösbarátok klastrának oltárkövéből faragta ki szobrát, melynek „gyönyörűsége oly annyira megtetszett az uraknak, hogy azóta is Pesten mutogatják ország-világ előtt".[6]

A nagyrabecsülés jeleként faluja 1952-től az ő nevét viseli.

A református mátricula szerint 1831. szeptember 9-én született Itsó József és Szathmári Eszter contribuens szülők első gyermekeként. Az apai család eredetét már Miklós is hiába kutatta. Csak Szín faluig tudta visszavezetni azt, ahol apja egykor a kékfestő mesterséget gyakorolta. Később gazdálkodott, méhészkedett.

A kiterjedt rokonsággal bíró Szathmáriakról már többet tudni. Ők Rimaszombat környékének értelmiségét alkották, nagyapja Zsíp falu iskolarektora volt. A művész személyiségét olyannyira meghatározó szellemi útravalóját részben tőle, részben a Sárospataki Kollégiumtól kapta.

1. A falu neve Izsó születésének idején.
2. Nóta Kovács Ferencné emlékezését Szigethy Ferenc jegyezte le. (Borsodvármegye régi nagyjairól c. írásában – Reggeli Hírlap 1929. IV. 28. 8. p.)
3. Skultéty Zoltán visszaemlékezése alapján (Miskolc, 1991. okt. 10.)
4. Izsó Józsefnek, a művész öccsének írásbeli emlékei alapján. (Megjelent: Izsó Miklós levelei [Szerk.: Soós Gyula 1958.] 108. p.) Utalás Kurityán falu határában lévő Pálos kolostorra, ami a 16. századtól romos állapotban van.
5. Farkas Gézáné visszaemlékezése a Pallavichini Roger szalonjára, s az abban álló szobor történetére. Szigethy Ferenc lejegyzése a Borsodvármegye régi nagyjairól c. írásában. (Reggeli Hírlap 1929. IV. 28. 8p.)
6. Szűcs Lajos felsőnyárádi tanár, néprajzkutató gyűjtése alapján (UT 1952. júl.) valamint Szabó Lajos taktaszadai református lelkész kutatására hivatkozva (Soós Gyula: Izsó Miklós élete – 1979. Kézirat, Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Adattár) 122. p.

Parasztudvar – rózsa, férfiprofil 1850 k.
(Fiatalkori rajzok)
Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.208.)

ceruza (256 × 186) mm
Felirat: „ARISZTOTELÉSZ"
„Izsó Miklós Poëta"
J.: „Rajz: Izsó Miklós"

1840–47 között a felvilágosult szellemű Sárospataki Kollégiumban nevelkedett Miklós és színésszé lett József öccse is. Itt kötöttek életre szóló barátságot magas műveltségű fiatal nagybátyjaikkal és unokatestvéreikkel, s később a haza szolgálatában álló jeles kortársakkal. Az 1847 szeptemberében kiadott bizonyítvány szerint a felsorolt tantárgyak valamennyiéből „1^{so}", s erkölcsében is az[1], mégis a forradalmi események miatt tanulmányai megszakadnak. Az iratok tudatos megsemmisítése miatt nem tudni pontosan, hogy ekkor, vagy már korábban járt a miskolci református gimnáziumba. De az bizonyos, hogy 1871-ig maga a művész több alkotásával ajándékozta meg az egykori alma materét „hálás megemlékezésül".[2]

A 17 éves diák 1849. február 20-án állt be a Szabadságharc katonájának. Előbb Görgey, majd Pöltenberg parancsnoksága alatt lett honvéd hadnagy. Mint az Újházy vadász zászlóalj katonája, 19 ütközetben harcolt hősiesen, mígnem az augusztus 13-i szorított helyzetben Világosnál fegyverletételre kényszerült.[3] A megtorlás elől a Bükkben bujdokolt, valahol arra, amerre Telepyék, Jókai Mór, Tompa Mihály is rejtőzködött. Végül Rimaszombatban talált menedéket.

Ismert első rajzait ekkor készítette. „...Írásaiban később is kereste a festészet, a képfaragás és a költészet szépmesterségeinek összefüggéseit – írja Szabó Júlia A magyar rajzművészet 1849–1890 c. könyv bevezetőjében – 1850 körül készült rajzi zsengéje allegorikus formában valami ilyesféle elmélkedést rögzít: az antikizáló férfifej aláírása szerint Arisztotelész, mellette egy alaposan kicirkalmazott rózsa, a rajz alsó részén kis deszkakunyhó térbeli összefüggés nélkül – gondolati asszociációkat sejtet a papíron. A felirat poétának nevezi Izsót... Valóságos emblémája lehet korszakunk kezdetének, ahol a legszerényebb alkotás is erős gondolati alapokra épül..." A 61 darabos kollekció képezi grafikai hagyatékának csaknem egészét, amit Petrányi Győzőné 1914-ben ajándékozott a Szépművészeti Múzeumnak, s jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában található. (Ezek közül csak azokat mutatjuk be, melyek egy-egy tervezett szobor előképének tekinthetők.)[4]

1. Beiratkozó bizonyítvány a Sárospataki Református Kollégiumba 1847. szept. 7. MTA MTI Adattár – C – F – 37/166. (Ernst XIV. 956)
2. Miskolci Református Gimnázium iskolaszékének jegyzőkönyve 1871. jún. 19. 182. sz. (MTA MTI Adattár C – F – 37) (Ernst XIV. 1130)
3. Izsó feljegyzése: „Katonai utaim, mellyet a Szabadság kivívásában tettem 1849. év febr. 20" címmel (MTA MTI Adattár – C – F – 37/138) (Ernst XIV. 1013)
4. Ezenkívül az MTA MTI Adattárában őrzött két kéziratos füzetében (C – F – 37) (Ernst XIV 948–949) ismert néhány rajza, amit Soós Gyula szerk.: Izsó Miklós levelei (Bp. 1958.) c. kötetben publikált.

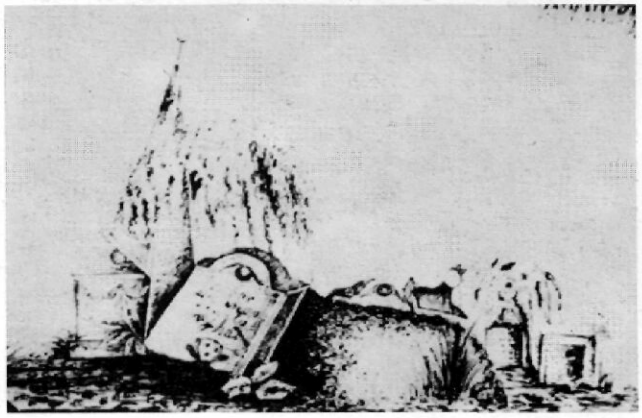

Izsó Amália emlékkönyvének töredékei

papír, tus, toll
J.: „IM"

(1850–53)
Magántulajdon

Reánk maradt rajzai a művészetek iránti vonzódásról és az ifjúságát beárnyékoló tragikus korról mesélnek. E melankolikus hangulat nem csupán a családi műfajt hatotta át, hanem az egész országot jellemezte a szabadságharc bukását követően. A fiatal lányt – Miklós húgát – a kőkoporsók és urnák között kisarjadó szomorúfűzek emlékeztetik a mulandóságra. A sírkövön olvasható is a figyelmeztetés: „Jámbor halandó tanulj meghalni."[1]

A lapokon megcsillan már Izsó kőfaragói gyakorlata, ugyanakkor a művészi önérzet ébredésére utal az, hogy a címoldal díszébe elrejti monogramját.

Az emlékkönyvbe a testvérek valamennyien Isó-nak írják nevüket,[2] ami azért is érdekes, mert a születésükkor használatos Itsó írásmód Sárospatakon már Izsónak fordul elő.[3] (Egyetlen alkalommal, az első szobrászi jelentkezésekor használta 1859-ben az Isó aláírást, de ezt követően mindvégig Izsónak szignálta műveit.)[4]

1. Izsó Amália emlékkönyvének kópiái Molnárné Csízy Jolán ajándéka (Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Adattára számára.)
2. Molnárné Csízy Jolán jegyzete alapján (MTA MTI Adattár – C – F 118/429.), aki Amália unokája volt.
3. Beiratkozó bizonyítvány a Sárospataki Református Kollégiumba 1847. szept. 7. (MTA MTI Adattár C – F – 37./166.) Ernst XIV. 956.
4. Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztályának Adattára fotó 1. sz.: 2079.

Losonc, **Kalla Mihály tervezte épületek díszítményei,** 1850. k.
Rimaszombat, **Miks Ferenc tervezte Dapsy-féle** (Szentpéteri u.) **ház kapu- és ablakdíszei** 1852. k.
Várgede, **Kubinyi–Stojakovics kastély kőlépcsői,** 1854. k.

A szobrászmesterség alapjait Rimaszombaton tanulta. Több életrajzi adat arra enged következtetni, hogy már a szabadságharcot megelőző nyarakat is itt, nagyapja közelében töltötte, s ő irányította figyelmét a szépmesterségek felé.[1] A bujdosás keserves hónapjai után az erős fizikumú, ügyes fiút Jakowetz kőfaragó mester rejtegette és foglalkoztatta Rimajánosiban. A vállalkozó a környék valamennyi jelentős építkezésén dolgozott, így a nála 1852-ben felszabadult legény elképzelése és keze munkája már benne lehet valamennyi általa épített ház kapu- és oromdíszében.[2]

1. Szmrecsányi Miklós: Izsó Miklós és a bécsi magyar technikusok (Művészet 1911. 71–72. p.)
Lyka Károly feljegyezte Kalla Mihály építész visszaemlékezését Izsó pályakezdésére (MTA MTI Lyka fond)
2. Szentiványi Gyula 1952-ben lezárt Izsó Miklós életműkutatása alapján (MTA MTI Lexikontár) ami a korabeli sajtó híradására támaszkodik. Így kutatása lényegében Lyka Károly és Soós Gyula ez irányú eredményével egybeesik.

Ferenczy István–Izsó Miklós:
Gr.Forray Iván síremléke 1852–55. k.
Soborsy (elkallódott)

„...gróf Forray Iván elhunytnak magas reliefben ábrázolt majdnem életnagyságú fekvő alakjával s oldalán térdeplő angyallal" – szólt a korabeli tudósítás Kubinyi Ágostontól a Divatcsarnok 1855/48-as számában.[1]

Ferenczy monográfusa, Meller Simon csak rövid említést tesz a „...helybeli szorgalmas kőfaragó-legény..."-ről, akit mestere jelentős feladatokkal bízott meg.[2]

1. Közli Meller Simon: Ferenczy István élete és művei c. könyvében Bp. 1905. 357. p.
2. Ferenczynél Izsó 1851-től inas volt, 1853–1856 között mint segéd dolgozott. (MTA MTI Adattár – C – F – 37/199.) Ernst XIV. 192.

Ferenczy István–Izsó Miklós:
Szathmári Király Pál kertjében lévő síremlék 1855–56.
Jánosi (elpusztult)

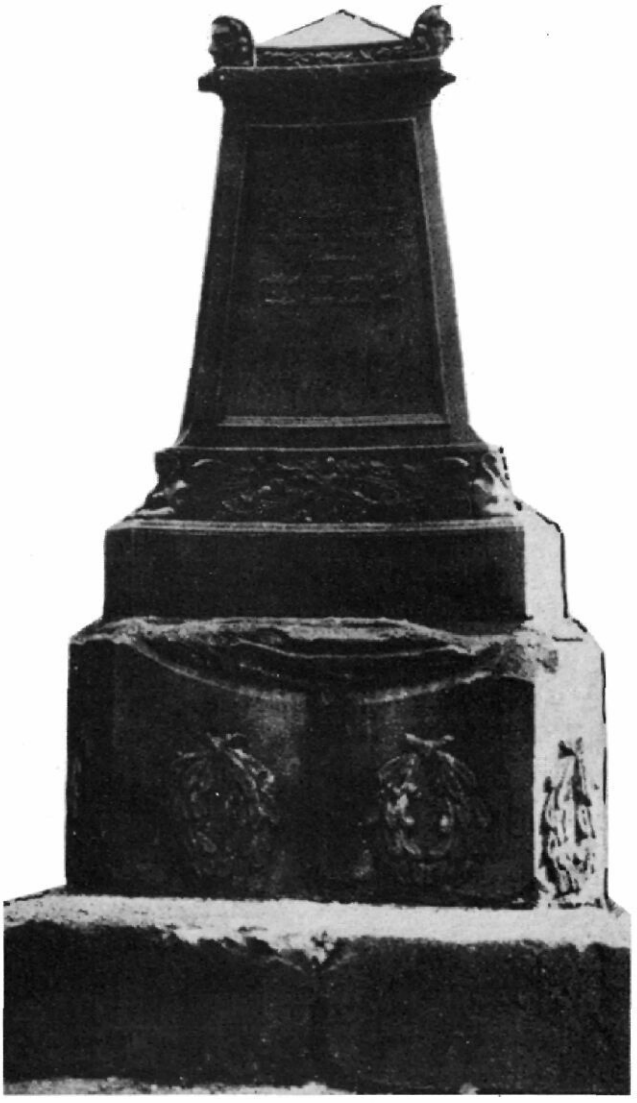

1. Nyugvó oroszlán

gipsz, (17,0×40,5) cm
J.: „24maj 1853"

(Alvó oroszlán) 1853
Rimaszombat,
Gömör Múzeum (Ltsz.: 43.)

Még Ferenczy István közvetlen instrukciója alapján készült, de már Izsó Miklós első hiteles munkája. A mester a Nádosy család számára 1846-ban faragott ruskicai márványszobrának vázlatát adhatta tanítványa elé mintául. „Ha tovább nyomozzuk a Ferenczy és Izsóféle oroszlánszobrok családi geneológiáját, a származás Rómába vezet, Canova és Thorwaldsen környezetébe, ahol a XIX. század első tizedeiben több hasonló kompozíciójú hímoroszlán-szobor született."[1]

S e „geneológia" áll a márványfaragás művészetére is. Ferenczy azt a módszert tanította meg Izsóval, melyet hosszú római tanulmánya során sajátított el az itáliai mesterektől. Rajta kívül más nem gyakorolta azt hazánkban, de talán Bécsben sem, s Izsó ezzel a tudásával hamar elismerést vívott ki magának.

1. Soós Gyula: Ferenczy István oroszlán szobra Gyöngyösön 65–67. p. (Művészeti Értesítő 1955. 65–67. p.)

2. Jakowetz Antalka

patinázott gipsz, 18,5 cm
J.: „5 éves ko... Dec. 21. 1853."

(Ötéves gyermek feje) 1853.
Rimaszombat,
Gömör Múzeum
(Ltsz.: HU 19.41.)

A Jakowetz családnál segédként élő Miklós a hét egy-egy napján Ferenczynél dolgozott és tanult. Ezúttal a művész az élő modell utáni mintázás fontosságára hívhatta fel növendéke figyelmét. Az alvó gyermek kedves vonásainak megragadásával jelét adta jó szobrászi érzékének és – ami később rá oly jellemző lett – beleérzőképességének.

Első stúdiumait pontosan datálta. Ferenczy bizonyára abból a művészi oktatásban régtől alkalmazott meggondolásból kérte ezt tőle, hogy fejlődése nyomon követhető legyen – s az a további munkára ösztönözze.

A kedves emléktárgyat, ami a művész első hiteles portréja, az ábrázolt unokája ajándékozta a gyűjteménynek.

3. Delfinen lovagló puttó

gipsz, (19,0×27,0) cm
J.: „24. Mar. 1855"

(Arion) 1855.
Rimaszombat, Gömör Múzeum
(Ltsz.: nélkül)

A gömöri városkában olyan remekműveket ismerhetett meg Ferenczy Itáliában vásárolt kisplasztikai gyűjteményéből, mint az azóta azonosított Leonardo da Vinci: Ágaskodó lovasszobrát (1516–19), vagy Andrea Riccio Európa elrablását. (Az egész kollekció ma a Szépművészeti Múzeum féltve őrzött kincse.)

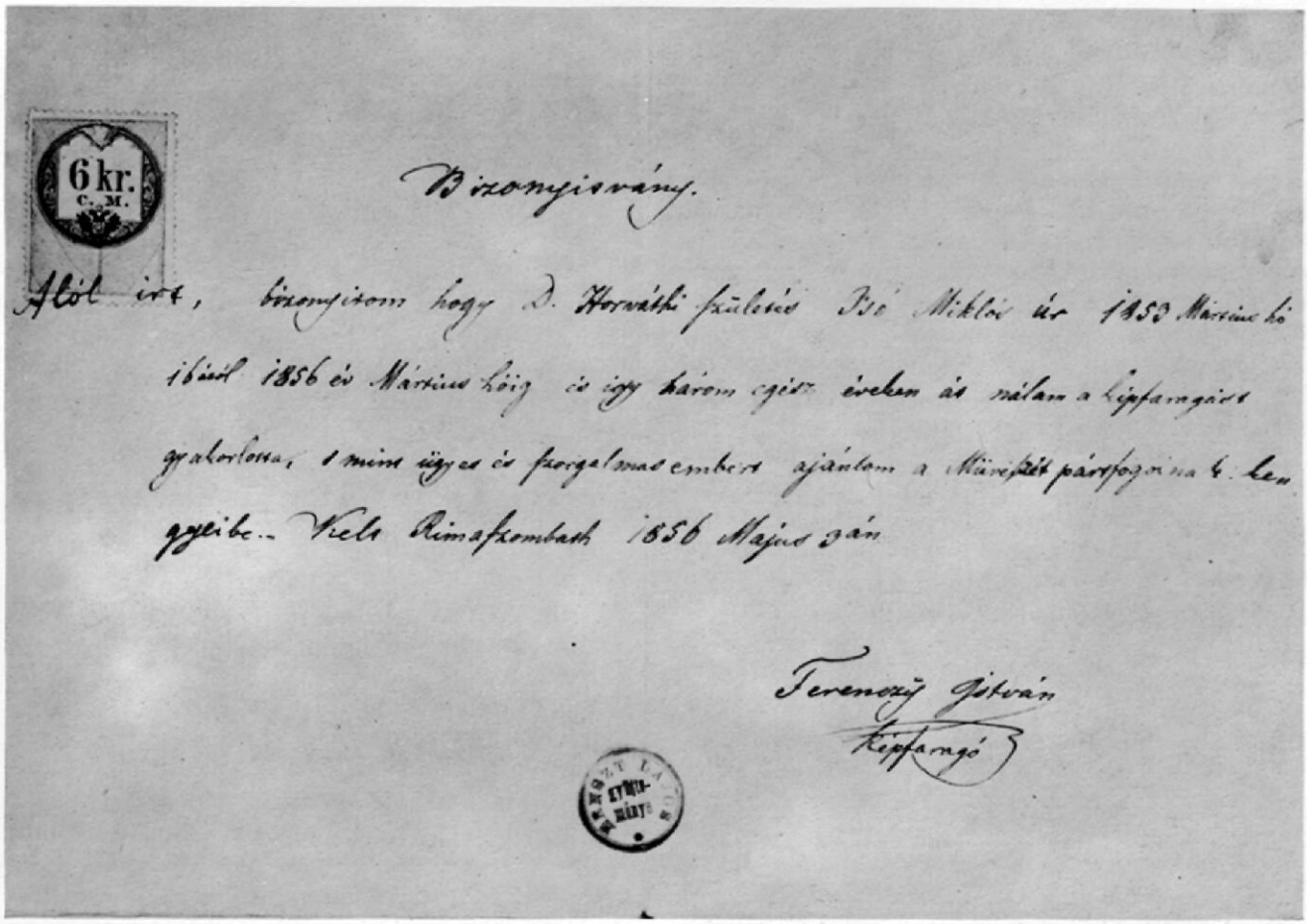

Bizonyítvány.

Alul írt, bizonyítom hogy D. Horváthi születés Isó Miklós úr 1853 Mártius hó 16ától 1856 év Mártius hóig és így három egész éveken át nálam a képfaragást gyakorlotta, s mint ügyes és szorgalmas embert ajánlom a Művészet pártfogóinak kegyeibe. Kelt Rimaszombath 1856 Majus 3án

Ferenczy István
Képfarago

A reneszánsz szobrok a mester kedvetlensége és a kor bizonytalansága miatt jórészt kicsomagolatlanul álltak, de e kis szoborkompozíció azt sejteti: eredeti alkotásokon és grafikai reprodukciókon keresztül pallérozta a mester egyetlen tanítványát. A kiábrándult művész jövőbe vetett maradék reménye Izsó lehetett, akit a felkészítés után ajánlással felérő szép bizonyítvánnyal bocsátott útnak:

„Alul írt, bizonyítom, hogy D. Horváthi születés Isó Miklós úr 1853 Mártius hó 16ától 1856 év Mártius hóig és így három egész éveken át nálam a képfaragást gyakorlotta, s mint ügyes és szorgalmas embert ajánlom a Művészet pártfogóinak kegyeibe. Kelt
Rimaszombath 1956 Majus 3án

Ferenczy István képfarago"[1]

Kapcsolata Rimaszombattal azért mindvégig megmaradt. Mesterének hamarosan bekövetkezett halála után – annak félbemaradt márványarcképeit itt fejezte be – s több saját művét is itt alkotta meg.

1. (MTA MTI Adattár – C – I – 37/199) Ernst XIV. 192.

Ferenczy István–Izsó Miklós: márvány, 68 cm
Kazinczy Ferenc 1847–70. k. Felirat: KAZINCZY F.
Magyar Tudományos Akadémia Heti Ülésterme
(MTA azonosítási szám: 750.)

Ferenczy a Tudós Társaságtól 1847-ben kapta a megbízást Kazinczy és Kölcsey szobrának elkészítésére. A művészettel ekkor már végleg felhagyni szándékozó szobrász még évekig eljárt Pestre, hogy Fáy András barátjánál dolgozzon e művön.[1] A sajtó 1850-ben már a gömöri „nyári ház"-ban említi a félbemaradt szobrokat, s ismételten utalás történik a tehetséges segédre – Izsóra –, ki a mester művein dolgozik.[2]

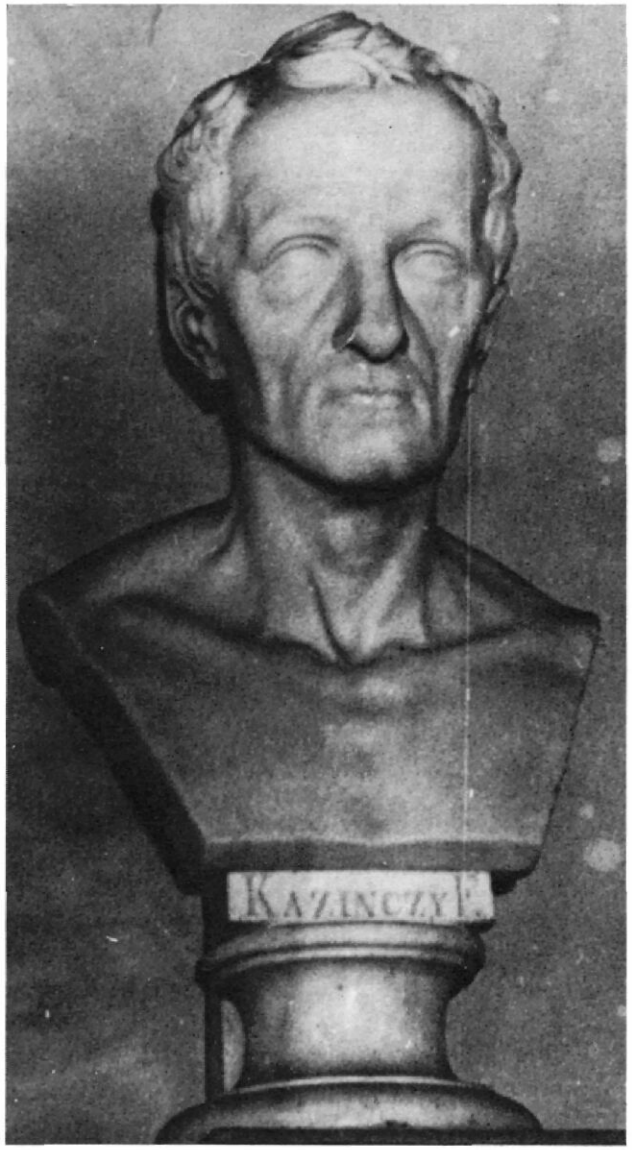

Kazinczy eszményét Ferenczynek már 1828–34 között sikerült megragadnia az úgynevezett „tógás büsztjén" (MNG)[3] E felfogáshoz áll közel az a jelzetlen példány, mely hermaszerűen fejeződik be, s 1847–53 között készülhetett Marschalkó közreműködésével (Széphalom).

Ez egy harmadik Kazinczy-portré. Az Ybl Miklós által tervezett emlékcsarnokot 1873-ban avatták fel Széphalomban, s erre az alkalomra Ferenczy József, a szobrász testvére felajánlotta a tulajdonában lévő alkotást. Szándéka szerint minaddig, míg egy másolat készül arról, s az eredeti Sárospatakra kerül át. Arany Jánosnak Izsó Miklóshoz írt leveléből értesülünk minderről.[4] Arany ugyanis – a Magyar Tudományos Akadémia nevében az ajándék elfogadását megelőzően műbírálatra kérte fel a jeles tanítványt, Izsót, ki ekkor már maga is mester volt a Mintarajztanodában.

Ferenczy e kései munkáját jól ismerte a művész, 1855–56 között maga is dolgozhatott rajta, s végleges alakját is megadhatta 1873-ig Gömörben tett látogatásai alkalmával. Az ajándékozás e műről szólhatott, amit a Marschalkó-féle variánssal váltottak ki Széphalomból, s nem Sárospatakra került a Ferenczy család hagyatéka, hanem az eredeti megrendelőhöz, a Magyar Tudományos Akadémiához.

Az anatómiai részletgazdagság, a felület romantikába hajló cizelláltsága már túlmutat az inventor világán, s Izsó teremtő fantáziájára utalnak.

E műben találkozik össze legszebben a pályáról visszavonuló jeles klasszicista mester a reményekkel teli ifjú tanítvánnyal.

1. Ferenczy István levelei (Rimaszombat 1912) alapján
2. Meller Simon: Ferenczy István (Bp. 1905) 353. p. alapján
3. Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztály (Ltsz.: 2248)
4. Arany János levele Izsó Miklóshoz 1873. júl. 2. (MTA Kézirattár – K513/1357.)

4. Kölcsey Ferenc kis mellszobra 1856. k.

Eltűnt.

Ferenczy félbehagyott Kölcsey és Kazinczy portréját látva az ifjú Izsó újrafogalmazhatta mestere szobrait. Az bizonyos, hogy Kölcseyről készített egy kisméretű büsztöt, mert erre utal Terhes Barnának Izsóhoz 1864-ben írt levele: „...Piroska nővérem, Osváth Józsefné a téthi szegényes parochiában commodja tetején kegyelettel őrzi első kísérleti mellszobrocskádat, mely Kölcseyt ábrázolja."[1]

1. Weiss Anna: Izsó Miklós élete és művészete c. könyvében közli (Bp. 1939.) 13 p.

5. Faragott sótartó

vörösmárvány (12,0×5,0×2,2) cm
J.: nélkül

1850-es évek
Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum
(Ltsz.: E. 1880. 3.)

A gyermekkori barát, Sárospatak református lelkésze, Terhes Barna ajándékozta még 1880-ban a Gyűjteménynek ezt az emléktárgyat, azzal a megjegyzéssel, hogy az Rimaszombaton készült, s a művész ifjúkori munkája.

A Rimaszombat melletti Zsíp[1] falucska eklézsiáját vezető Szathmári Mihálynak az elnyomatás korában módja volt arra, hogy az istentiszteletek keretein belül a hazaszeretet ébrentartására is gondot viseljen; Tompa Mihály, Terhes Sámuel aktuális dalai csendültek fel „az eget ostromló" zsoltárokat követően. Az ellenállás szempontjából oly fontos együttlétek a művészettel még csak próbálkozó Izsóra maradandó élményt gyakoroltak.

*Žip (Szlovákia), Rimaszombati járás

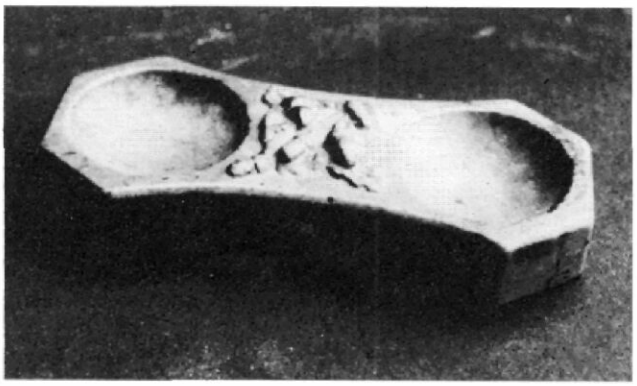

6. A művész nagyatyja

gipszérem (egyoldalú)
Ø = 17,0 cm
J.: nélkül

(Idős férfi arcképmedalionja)
1856–59. k.
Magyar Nemzeti Galéria Éremtár (Ltsz.: 56.1787–P.)

Izsó első, már koncepciójában is önállónak tekinthető műve. A kutatók között megoszlanak a vélemények a mű keletkezési idejéről, de még az ábrázolt személyről is. Datálható az 1856-ra, amikor még nagyapja közelében élt, de mintázhatta azt a Müncheni Akadémia felvételi vizsgáján (1859) – mintegy emlékezvén az elhunytra.

Sokat köszönhetett idős nagyapjának. Az ő segítségével jutott hozzá jelentős művészetelméleti és filozófiai munkákhoz, amiket a ma is meglévő két füzetébe[1] – mint breviáriumba gondosan kijegyzetelt. Talán művészi ars poeticájául választotta az oda leírt gondolatokat: *„Az ábrázolás közönséges azon cselekedet, mellyáltal valami belső cselekedet (gondolt tárgy) közöltetik és a külső szemlélet tárgyává tétetik vagy mások elejébe jellemkép állíttatik"*[2].

Keze nyomát őrző valamennyi művét e szigorú elvárásnak vetette alá – nem engedve a családi műfajok gyakorlásának – mely közül egyedüli kivétel szeretett nagyatyjának arcképmedalionja.

1. Izsó Miklós két kéziratos füzete (MTA MTI Adattár – C – I – 37) Ernst XIV. 948–949.
2. Valószínű nagybátyjának, Almási Balogh Sámuelnek, Serke tudós papjának, aki maga is akadémikus volt 1846-ban megjelent: „Fejtessék ki a szépnek és a fenségesnek elmélete felvilágosítva az ebbéli bölcseleteket a (philosophemák) s a szépművészetek történetéből" művének hatására.

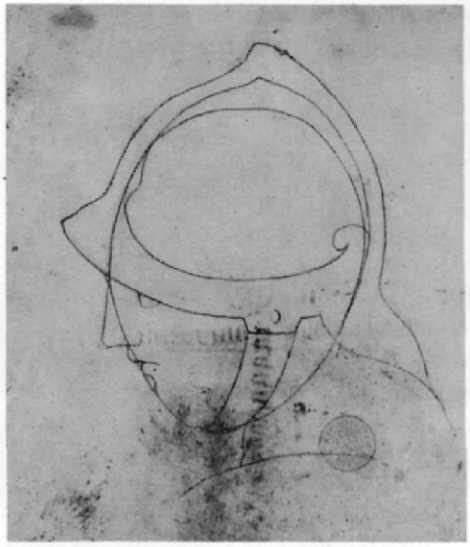

Férfi profil másolat, a hátlapon harcos feje

p., ceruza (256×191) mm

(Fiatalkori rajz)
Grafikai Osztály
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 1914.209.)

A felvilágosult református értelmisége révén Rimaszombat különleges helyzetben volt. Az országban is egyedülállóan működött itt egy „rajzolda" – amit Plachy Ferenc állított föl. Mivel Plachynak az Elemi festészet c. könyve nem sokkal ezt követően megjelent (1859), így képet alkothatunk iskolája oktatási módszeréről. Nagy hangsúlyt helyezett a természet utáni megfigyelésekre, s az elődök eredményeinek átvételére.

Izsó mindazzal a lehetőséggel élt, amit a város nyújtani tudott. A Rajztanodából háromévi szorgalmas és reményteljes munka után 1856 májusában megkapta bizonyítványát.[1]

E korai tanulmányok a Plachy-féle iskola elvárásai szerint készültek.

1. Plachy Ferenc által kiállított bizonyítvány (MTA MTI Adattár – F – C – I – 37/168) Ernst XIV. 958.

A Lánchíd vámszedő fülkéinek kőfaragó munkái

1856–57
Megsemmisült

1856 tavaszán elindult Pestre azzal a határozott művészi programmal, hogy a magyar nemzeti szobrászatot megteremtse. Valószínű, Marschalkó Jánosnál kapott munkát, aki reá bízta Ferenczy István félbemaradt Kölcsey arcképét, és lehetséges, hogy a Lánchíd vámszedő fülkéinek díszeit is.[1] Kevés adat áll rendelkezésünkre erről az időről, így az sem bizonyos, hogy ábrázoló, vagy csupán dekoratív munka volt az, amivel a tehetséges kőfaragót megbízta, s ami nevével összefüggésbe hozható.

A szabadságharc egykori honvéd hadnagya 1857 nyarán, baráti segítséggel jutott útlevélhez, s azzal Bécsbe utazott. Az ott dolgozó Borsos József festőművész ajánlatára Bécs ünnepelt mestereinek szobrászműtermében helyezkedett el.

1. Izsó József: Epizódok Izsó Miklós életéből c. írás alapján (Egykor az Országos Levéltár Ernst hagyaték 2508/75. sz. alatt) Soós Gyula szerkesztette Izsó Miklós levelei (Bp., 1958) című kötetben közli a már hiányos visszaemlékezést.

Paripákat zabolázó csikós

magas relief (0,9×2,5) m

(Lovakat fékező csikós)
Másodlagos elhelyezés: Pest, Semmelweis u. Vármegyeház belső udvar

Az épület történetével foglalkozó kutatók, ha feltételesen is, de Izsó személyéhez kötik e művet, viszont a szobrász monográfusai soha sem említik. Elképzelhető, hogy az eredetileg a Lánchíd ábrázolás nélkül eltűnt vámszedő fülkéinek egykori dísze volt, s csupán manuálisan költhető a művész nevéhez.

A kompozíció Izsó felfogásától teljesen idegen, az korai műveinek sorába sem illeszkedik be.

Ugyanezen relief két másik példánya:
Budapest V., Balaton u. 22. kapu feletti dísz
Budapest IV., Kölcsey u. 20. sz. épületen is megtalálható

Johan Meixner–Izsó Miklós:

Áldást hintő Mária két térdeplő angyallal

1857–58
Prága
márvány
életnagyság

1857 nyarától 1859 végéig dolgozott Bécs legjelesebb szobrászművészeinél, mint márványfaragó munkás. Előbb Anton Fernkorn öntödéjében, majd Johan Meixner műtermében. Izsó József anekdotázó emlékirata is foglalkozik e nagyszabású kompozíció gyors és sikeres elkészültével. A drága anyag kinagyolása Meixner segédjei körében Izsónak „márványtörő" hírét keltette. Ismeretlen volt számukra az a kipontozásos kőfaragói módszer, amivel ő dolgozott. Előbb értetlenséggel – majd az eredmény láttán – tisztelettel fogadták.[1]

A szakma megbecsülését is e munka kapcsán vívta ki. – Alkalma nyílt bebizonyítani Ferenczytől tanult, Itáliában használatos magasszintű technikai ismeretét, megmutatni hallatlan testi erejét és virtussal párosult szorgalmát.

Meixner megelégedettségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1864-ben a kalocsai székesegyház számára készített domborművének kiviteli munkáját ismét Izsóra bízta.

1. Részletek Izsó József II. sz. kéziratából (1857., Bécsben) visszaemlékezése alapján, amit Soós Gyula Izsó Miklós levelei, Bp. 1958. c. kötet 115–116. p.

Hans Gasser–Izsó Miklós: márvány

Mária két koldussal 1858–89

Bécs, Szegények Háza

1858 júniusában már Gasserhez, az akadémiai professzorhoz került, szobrainak „fehér faragója" volt. Életének sorsdöntő feladatát tőle kapta; Széchenyi István természet után mintázott arcképének márványmunkálatát.

7. Lendvay Márton színész álló szobrának terve

patinázott gipsz
34 cm (törött talpazat)
J.: talpazaton: „61.I..."

1859–61
Fővárosi Történeti Múzeum (Ltsz.: 17.541.)
Lappang

E vázlatot a bécsi műhelyében dolgozó kőfaragó legény küldte haza az első Magyarországon kiírt szoborpályázatra.

Tomori Anasztáz magánember szorgalmazta és vállalta 1858-ban Züllich Rudolf Katona József szobrának felállítását. Ő mecenálta a nagyrabecsült színész emlékművét is – de megbízás helyett ezúttal pályázattal választotta ki az alkotót.[1] (A győztes Dunaiszky László lett, szobra ma is látható Budán a Várnegyedben.)

Izsó tervéről Ludwig Angerernél készíttetett fotográfiát, amit a Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztályán őriznek. (Adattár Ltsz.: 2079.) Az eltűnt műről e felvétel alapján van elképzelésünk; s úgy tűnik, az alakot a nyugalom és az elszántság kettőssége lengte körül. (E reprodukción dedikálta utoljára „Isó Miklós képfaragó"-ként alkotását, ezt követően nevének mindvégig Izsó írásmódját használta.)

A szobor kapcsán a Vasárnapi Újság bécsi levele hosszan adott hírt a fiatalemberről.[2] A lelkendező hangvételt Izsó is túlzónak érezte, hiszen ekkor készült még a Müncheni Akadémiára. Ezt a tervét tudták meg a Bécsben tanuló magyar egyetemisták – élükön Szily Kálmánnal – s létrehozták „Krajcáros Egyesületüket", hogy azzal a művészjelölt müncheni tanulmányát segítsék elő. Az a felismerés vezérelte őket, hogy a hazának nincs nemzeti szobrászata, mint ahogyan van nemzeti irodalma és zenéje vagy akár már festészete is.[3]

Az 1876-os hagyatéki kiállításon még szerepelt e mű és Soós Gyula kutatása nyomán tudjuk, hogy az egykor Fővárosi Történeti Múzeumban volt. Izsó özvegye is forgalmazott „idősb. Lendvay Márton" címen főszöntvényt – de ezekből sem maradt fenn példány.

1. Lyka Károly: Nemzeti romantika (Bp. 1963.) 150. p.
2. Agai Adolf, 1959. jan. 24. szám
3. Soós Gyula szerk. Izsó Miklós levelei (Bp. 1958.) 100–101 p. Közli az MNG Adattár Adattár 3474/939 sz. hivatkozva.

Hans Gasser–Izsó Miklós:

Gr. Széchenyi István mellszobra

1858–59

Nagycenk, Széchenyi István Emlékmúzeum

márvány, 65 cm
felirat: ST. SZÉCHENYI
J.: jobbra: N.D.NAT. v. Hans Gasser

Az elnyomatás korában mást jelentett a Döblingbe zárt Széchenyivel foglalkozni egy ünnepelt osztrák mesternek, mint a pályáján induló ifjú magyar szobrásznak.

Gasser a Széchenyi család megbízásából természet után készítette el művét. (Széchenyi naplója kétszer tesz szűkszavú említést Gasser látogatásáról 1859 novemberében és 1860 márciusában „...hogy befejezzen"). Ezek már a szobor átadását közvetlenül megelőző találkozások lehettek, hiszen Izsó 1859 november elején már bizonyosan elhagyta Bécset.[1] Azt viszont, hogy a portrét ő faragta ki, nem vonhatjuk kétségbe. Egyrészt azért nem, mert az ügyben objektív Szily Kálmán maga is tanúja volt a dolognak s így fogalmazott a Krajcáros Egylethez benyújtott indítványában: „Tudjuk, hogy Bécs első művészeinek Gasser, Fernkorn, Meixner atelierjében javában dolgozott. Tudjuk, hogy nagy hazánk fia, Széchenyi István mellszobrának elkészítése rábízatott s hogy azt mily sikerrel végezé be... meglettünk róla győződve, hogy ő érdemes pártfogásunkba..." – Még ez év szeptemberében 49 bécsi magyar diák írta alá e sorokat, egyúttal hitelesítve Szily állítását és vállalva Izsó müncheni tanulmányainak feltételeit.[2]

Arról, hogy Gasserrel együtt Izsó is meglátogatta volna Széchenyit, nincs tudomásunk, bár sétája közben megfigyelhette az idős politikust, s pártfogó rokona, Almási Balogh Pál ajánló soraival – ki Széchenyi házi orvosa volt – alkalma nyílhatott személyes találkozásra is.[3]

A szobor a családtól nyomtalanul eltűnt, majd hosszú évtizedek után bukkant fel árverésen. Jelenleg a Széchenyiek nagycenki kastélyában látható.

1. Izsó 1859. nov. 5-ét említi érkezési idejének egy Szilyhez nov. 13-án írt levelében (Izsó Miklós levelei [Bp. 1958.] 17–18. p.)
2. A Krajcáros Egyesület tagjainak indítványa Izsó megsegítésére (Közli a Soós Gyula szerk. Izsó Miklós levelei [Bp. 1958.] 100–101 p. hivatkozással MNG Adattár 3474/939. sz.-ra)
3. Hamar kialakul a legenda(?), amit Szana Tamás 1897-ben, megjelent monográfiája (20 oldal) és Kis József sokat lemásolt műve: Izsó Döblingben 1860-ban (!) mintázza Széchenyit c. festmény országosan elterjed másolatokban és reprodukción – napjainkig táplál.

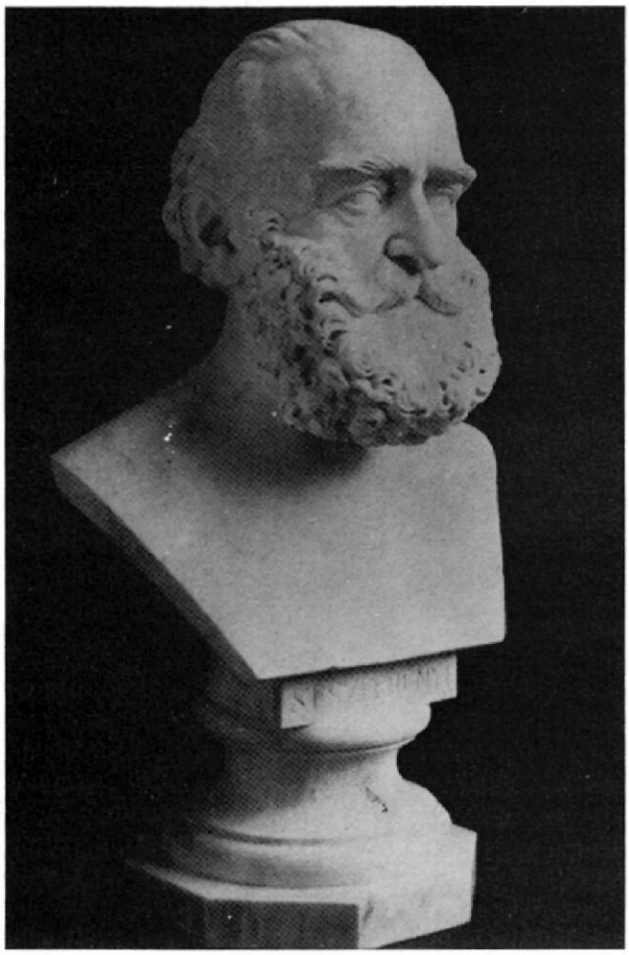

8. Müncheni férfi arcképe (Széchenyi István gróf feje)

gipsz, 30 cm
J.: nélkül

1860
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3397.)

Már lelkileg összpontosított az újabb Széchenyi-arckép kifaragására, de júniusban még nem volt meg a szükséges márvány – s javában folytak a stúdiumok is a Müncheni Akadémián: „Most van a legtöbb teendőnk – írja –, mivel természet után is modellírozunk. Ezenkívül én portretírozok is. Jelenleg nagyon hasonlatos fejet Széchenyihez, ki is fogom önteni."[1]

„Izsó M.: Széchenyi I. feje" megnevezéssel 1898-ban Ernst Lajos az államnak ajándékozta e szobrot, ami azonos lehet az 1860-ban Münchenben, egy idegen idős férfiról készült portréval.

Izsó levélrészletének ismerete nélkül valóban hihetnénk ezt a gróf arcképének „a hasonlatosság" miatt is, de azért is, mert ekkor még ez a Széchenyi kép élt a szobrászban, nem pedig az emlékműben megfogalmazott későbbi, az ideális és heroizált államférfié. Izsó pártfogó barátaihoz írt levelei hitelt érdemlőek és tényszerűek. Műveinek részletes bemutatását a maga számára kötelezőnek érezte.

1. Izsó Miklós levele Szily Kálmánhoz (München, 4. júli 1860.) (MTA Kézirattár Szily Kálmán levelei, Krajcáros Egylet iratai K. tört. 2–5 248. sz.)

Hans Gasser–Izsó Miklós:

Gr. Széchenyi István mellszobra 1860

márvány, 65 cm
Felirat: GR. SZÉCHENYI IST.
J.: „HG. után IM. 1860"

Magyar Tudományos Akadémia Palotája
Heti Ülésterem (Ltsz.: MTA107.)

1860. április 8-ára virradóan tragikus körülmények között holtan találták Széchenyit. Izsó már májusban felajánlotta, hogy Gasser mintája nyomán „ismét" kifaragja a szobrot, amennyiben a bécsi magyar technikusok a márvány költségeit előteremtik. Ők az Akadémiához fordultak, ahol örömmel fogadták az ajánlatot.[1] Az év végére, a Széchenyi emlékülésre minden bizonnyal megérkezett a portré Pestre.

Hogy mennyire volt megelégedve Izsó a Gasser-féle Széchenyi-ábrázolással, nem tudni. De munka közben képet kért „a legjobbak közül", hogy az segítségére legyen a minél hitelesebb arckép kivitelében. Ugyanakkor vitába keveredett a müncheni professzorral, Halbiggal, aki maga is Széchenyi arcképén dolgozott ekkor, s

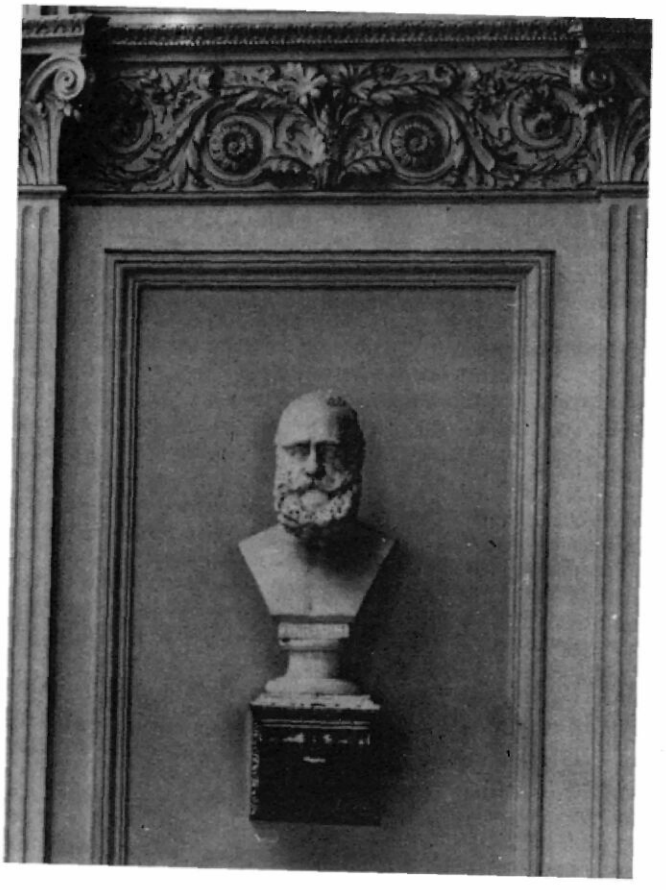

Gasser öntvényét nem tartotta elég kifejezőnek: „...ő aki soha nem látta Széchenyit, ilyet mer mondani... nem hasonlít hozzá!"[2] – kelt Gasser védelmére Izsó.

A politikus eme arcképe igen gyorsan híressé vált. Sajtóban és emléklapokon sokszorosították, sőt festői feldolgozásban is ismert (Schäffer Béla: Széchenyi mellképe 1861.; Lotz Károly: Széchenyi apoteozisa, 1867) Sokszor Izsó javára elfelejtődött abban Gasser művészi érdeme.

A szoborról készült gipszöntvények országszerte elterjedtek; s utólagos bronzmásolatai is feltűnnek:

Rimaszombat,
Gömör Múzeum (Ltsz.: 48/76)
Keszthely, Helikon Kastélymúzeum (Ltsz.)
Bécs, Döbling,
Vajda Géza–Fekete Szilárd:
Széchenyi István emlékszobor, 1990

1. A technikus magyar ifjúság kiadványa a Tekintetes Magyar Tudós Társaságnak (Bécs, 1860. nov. 20.) (MTA MTI–C–I–37) Ernst 2509
2. Levél Szily Kálmánhoz (München juli. 4. 1860.) Közli Soós Gyula szerk. (Izsó Miklós levelei (Bp. 1958.) 32–33. p.

Pietro Teneráni–Izsó Miklós:

Psyché

1860 München

„Jelenlegi modellírozásom Psyché. Teneráni olasz szobrásztól életnagyságba ülő helyzetbe ábrázolva... Borzadok a gondolattól, hogy néhány hét múlva, ha készen lesz, saramat ismét összezúzom, gipszből sem önthetem ki, de annyihoz mégis van reményem, hogy mellképét kiönthetem – írja Szily Kálmánhoz 1860. március 10-én, s június 22-én már így folytatja. – E hó 20-án indítottam útnak Psichét s remélem, nemsokára fölkeresend fogadd őt szívesen... Ha majd Hozzád lemegyek megfogom igazítani, csak negyedrészét teszi az egész szobornak, mit kiönteni nem volt módom."[1]

E levélrészlettel bepillantást nyerünk a Müncheni Akadémia oktatási módszerébe, ami nagy hangsúlyt fordított remekművek másolására. A Glypthotek gyűjteményéből a következő alkotásokat mintázta újból: *Mercuriust, Cicero mellképét, egy római szenátor mellképét,* egy *ifjú férfi testét láb nélkül, a híres küzdőnek egyik lábát,* jelenleg pedig a *medicai Vénuson* dolgozom, minek eredetije itt van a szobortárban, és mi felette nehéz, mint természetellenes eszményi formákból áll..."[2] írta, s pár hónappal később már *Philokleitést* említi a hasonló szövegösszefüggésben.

1. Izsó Miklós levelei, Szerk. Soós Gyula (Bp. 1958.) 26, 31. p. közölve)
2. (Ua. 24. p.)

Táncosnő (Táncoló leány) 1860 k. gipsz, 22 cm
Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum
(Ltsz.: E 1880.2.)

Soós Gyula e művet közeli rokonságba hozza egy Boiótiában készült Tanagra-figurával az i. e. 4–3. sz.-ból. A táncosnőt ábrázoló terrakottát annak szabadelvű

másolatának tekinti.[1] Izsóra nagy hatással volt a hellenisztikus művészet – s a kecses hölgyből áradó szelíd elegancia a „Táncoló parasztok" méltóságteljes mozgásában zseniálisan fogalmazódik újjá.

1880-ban több fiatalkori munkájával együtt került a Sárospataki Kollégium gyűjteményébe.

1. Soós Gyula: Izsó Miklós kisplasztikai és az antik művészet (Bulletin 1956. 118. p.)

9. Férfiarckép 1860 gipsz medalion (38×21) cm
Sárospatak, Tiszáninneni J.: a nyak átmetszésén:
Református Egyházkerület „IZS M. 1860. jan. 12. München"
Tudományos Gyűjteménye Múzeum
(Ltsz.: 123/1880.)

Max Wittmann professzor osztályán az antik szobrok másolásán túl akttanulmányokat és természet utáni mintázást is végeztek a növendékek. Az élő modellről készített kétkiterjedésű féldombormű is egy jólsikerült akadémiai stúdium. Az alapsíkból alig kiemelkedő plasztikával téri képzet élményét nyújtja anélkül, hogy az ábrázolt indivídumáról elvonná a figyelmet.

A művész már e korai munkájában sem tartotta elegendőnek, hogy csupán az arc akadémiai elvek szerinti leképezését adja. A felület és körvonal érzékeny mintázatával ragadja meg a magas intellektusú fiatal férfi jellemét.

Már első reliefjén megcsillan későbbi arcképdombormüveinek minden erénye, majd az érett művészt is jellemző sajátsága: a haj tömegének romantikus lobogása.

A Sárospatakra került kollekció legszebb darabja.

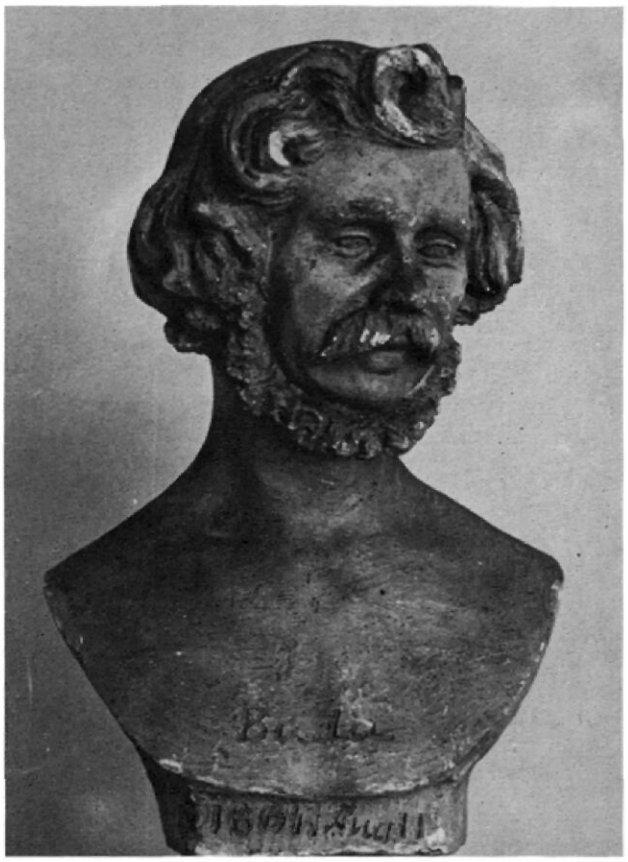

10. Ismeretlen férfifej

gipsz, 22,5 cm
J.: elöl: „Buda 1861 Aug. 11."

1861
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 33.91.)

A tanulmányokban gyorsan haladt előre, de a megfeszített munka és a mindennapi nélkülözés München végleges elhagyásának gondolatát érlelte Izsóban. A honvágy is gyötörte és 1861 nyarán hazajött Pestre. Dédelgetett témájához, a népéletből vett jelenetekhez gyűjtött élményt, készített vázlatot, s közben művészi – és honvédsegélyező egyletekhez fordult támogatásért – de hiába. 1861 őszén azért Eötvös József biztatására visszament az Akadémiára, hogy tanulmányait folytassa. Ehhez már Sina Simon báró pénzbeli támogatását kellett elfogadnia.[1]

A kabinetkép a bizonytalansággal teli vakáció alatt született Budán. Ernst Lajos 1898-as ajándékával együtt került köztulajdonba. 1964-ben bronzöntvény készült róla két példányban:

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 65.12–N)
Fővárosi Képtár (Ltsz.: KM 64.105.)

1. Izsó Miklós fogalmazványa br. Sina Simonhoz (Közli Soós Gyula, szerk.: Izsó Miklós levelei [Bp. 1958.] 45–46. p.)

11. Juhász

1861. München
termésgipsz, 28 cm

(Pusztába kiáltó szó)
(Furulyázó pásztor)
(Puszták furulyása) (Ülő juhász)
1861. München
Lappang

A mű új korszakot nyit a magyar szobrászatban. A romantika nyitánya ez, melyre tudatosan készült Münchenben Izsó; modelljeit itthonról kért népviseletbe öltöztette s mint növendék, rajtuk tanulmányozta az élő test és a drapéria kapcsolatát.[1]

A szobor születési körülményeit megeleveníti az alábbi levélrészlet: „Tulajdonképpen azon Magyar példabeszédet (a pusztába elhangzott szót) ábrázolja. Mélán ül a pásztor hű kutyájával, midőn a távolból lármát hall. Hirtelen félretekint, furulyájának egy hangján feledve ujját, ezen pillanatban kutyája is rátekint... – hazaküldvén a szobrot a Műegylet 1861-es kiállítására, így folytatja levelét Szily Kálmán barátjának – ...ez kezdete lesz a magyar népéletből merített szobrászatnak; mivel tudom, hogy ezen nemű munka még nem jelent meg... tudod-e mi adott okot, eszmét a készítésre? Azon gyönyörű irat, mivel te a Széchenyi mellképet átadtad az Akadémiának. Midőn én ezt olvastam, reményteljes örömök szálltak felém, jövőmről szépeket álmodozva, midőn úgy gondolkozék, hirtelen azon szomorú igazságra bukkantam, hátha ez pusztába elhangzott szó lesz. Ez az alapeszme, miből a Juhász kerekedett."[2]

A szobrot a magyar művészekből alakult új egyesülés, a Képzőművészeti Társulat vásárolta meg 50 frt-ért s az sorsolás útján Orlai Petrics Somához került. A festőművész megbecsülvén Izsó alkotását, megörökítette azt a „Petőfi Pesten 1848-ban" című képén, mint a népiesség attribútumát.[3] Érhette-e nagyobb elismerés a pályakezdő művészt kollégái részéről?

1. Soós Gyula Izsó Miklós kézirat 1979 (Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Adattár) 46. p.
2. Izsó Miklós levele Szily Kálmánhoz, München febr. 26. 1861. (Izsó Miklós levelei, Bp. 1958. Szerk.: Soós, 35–36. p.)
3. Keserű Katalin: Orlai Petrics Soma (Szépművészeti Kiadó, 1984. 19. p.) monográfia alapján.

11² Juhász

termésgipsz, 28 cm

Lappang

Izsó újból kifaragta termésgipszből Juhászát, hogy azzal ajándékozza meg Szily Kálmánt, patronáló jóbarátját.[1]

1. Izsó Miklós levelei (szerk. Soós Gyula) Bp. 1958. 36. p.

11³ Juhász (Ülő juhász)
Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum (Ltsz.: E 1880.23.)

gipsz, 28 cm
J.: hátul: „...4^en 1861 Izsó Miklós Tulajdon..."

A töredékben megmaradt műről nehéz eldönteni, hogy az eredetileg egy furulyás pásztort vagy annak változatát: egy, a kutyájára figyelő, ülő férfialakot ábrázol-e.

Jelzete a gipszsokszorosítás szándékára enged következtetni, de nem ismeretes annak más példánya.

A művész felesége ajándékozta Izsó egykori alma materének; „Ülő juhász" címen.

11⁴ Juhász
Lappang

gipszöntvény, 28 cm

Az első sikeres szobráról Szmrecsányi Jánosnak is készített egy példányt. A bécsi magyar mérnökjelölt a Krajcáros Egyletben ugyanolyan fontos szerepet töltött be, mint őt megelőző esztendőben Szily Kálmán.

Útban Pestre Izsó maga vitte ajándékát Szmrecsányinak bécsi otthonába.[1] (Szentiványi Gyula 10 eredeti másolat elkészültéről tudott.)

1. A találkozás meghatott hangulatát Szmrecsányi jegyezte le. Soós Gyula kutatta ki és közölte az Izsó Miklós levelei című kötet (Bp. 1958.) 33. sz. jegyzetében.

11⁵ Juhász
Győr, Xantus János Múzeum (Ltsz.: 62.49.1.)

gipsz, 26 cm
J.: lenn, hátul: „Izsó Miklós 1861"

Ez az a példány, mely legjobb állapotban maradt meg, s ami segít képet alkotni magáról a szobor eredetijéről. Az egy képzetkeltő főnézetre komponált, de a figyelmet művészien vezető körplasztika tere kitágul a szobor tényleges tömegén túlra. Valakit tudni vélünk – nem is olyan távol –, akire a juhász felfigyelt. E harmadik – mint a hű kutya gazdájára vetett aggodalmas tekintete elárulja – csak a gondolat szülötte. Az ábrázolt pillanat ezáltal feszültséggel telítődik, s az egyszerű zsánertéma Izsó szobrászi ötletéből műalkotássá válik.

Maga a művész ajándékozta azt a Győrvidéki Honvédsegélyező Egyletnek: „Rátok bízom elgondolni, hogy e nem remélt segély baráti biztatás tőletek, minő hatással volt lelkemre akkor, midőn a szabadságharcban kapott legelső sebem is éppen győri emlék... Egy általam a magyar életből fölvett szobrot küldök a tisztelt egyletnek, vegyétek azt hálaérzetem némi kifejezéséül..."[1]

A mű évek múltával sem veszített népszerűségéből, a Zsolnai gyár: „Izsó Miklós ülő juhászának eredeti mintája után" megnevezéssel mai napig forgalmazza.[2, 3]

1. Izsó Miklós levelei (Bp. 1958.) 55–56. p. A Győrvidéki Honvédsegélyezőtől végül is támogatást kapott.
2. Zsolnay. A gyár és a család története (Corvina 1974.) 152. p.
3. Az eredeti mintát a gyár múzeumában tudták. Magyar Művészet 1929. 578.

Pihenő juhász

papír, ceruzarajz (76×130) mm

Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály (Ltsz.: 1914.195.)

Tanulmányfej

papír, ceruza

a művész vázlatkönyvéből
Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézet Adattár (C – I – 37/670)

1961 nyarán Kecskemét környékén, Bugacon tanulmányozta a magyar pásztoréletet – s kiemelkedő művének ötlete e rajzokban jelent meg először.

a/12. Búsuló juhász vázlata

gipsz

(Magyar pásztor) 1861.
elpusztult

A juhászok viselkedésének tanulmányozása után, s a gondosan megfigyelt kontraposztos figurából – József öccséről mintázva[1] – a magyar népviseletnek, mint drapériának koncepciózus felhasználásával megalkotta későbbi fő művéhez a vázlatot.

E Pesten hagyott munkájával szerepelt a Műegylet 1862-es januári tárlatán. Az Ország Tükre Marostoni József rajza nyomán közli a február 1-i számában: „A rajz nagyjából megegyezik az általunk ismert szoborral, csupán annyiban mutat eltérést, hogy a juhász kezéből, melyre állva támaszkodik, hiányzik a pipa." – állapította meg kutatásának eredményeként Soós Gyula.[2]

1. Akt modell után, Morelli Gusztáv grafikusművésztől bérelt műteremben készült el az a Duna parton (Izsó Miklós levele Szily Kálmánhoz – 1862. január 14. – közölve Izsó Miklós levelei [Bp. 1958. 48. p.], valamint Soós Gyula Izsó Miklós kézirata nyomán 1979. HOM Képzőművészeti Adattár 17. p.)
2. Kutatását publikálta az általa szerkesztett Izsó Miklós levelei c. (Bp., 1958. kötet 45. sz. jegyzetében 130. p.)

Szoborterv

papír, ceruzarajz (162×116) mm

(Juhász) 1860 k.
Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály (Ltsz.: 1914.194.)

12 Búsuló juhász

márvány, 95 cm
1861–62 J.: „IZSÓ M. TULAJDONJOGA 1862."
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3338.)

1861 őszétől ismét elszántan dolgozott Münchenben. Szabad óráiban a tudatos témakereséssel és megfigyeléssel telt vakáció élményeit dolgozta fel. Elkészítette a „Fonóházi jelenet" agyagvázlatát, a „Haldokló huszár"-t és a „Magyar táncos"-t. Még növendék volt, de már kialakult szemlélettel bírt és életművének minden lényeges szoborötletével készen állt.[1]

Münchenben kapja meg Gschwindt Mihály gyáros felkérő levelét a Budán maradt „Magyar pásztor" szobor márványpéldányának elkészítésére. 8 hónapi munkával faragta ki azt egy új minta alapján carrarai márványból. A megrendelő pénze a nyers követ biztosította csupán, de mint írja barátjának: „...biztatva vagyok, hogy pótolni fogják a hiányokat, de ha nem is pótolandják, én mégis örülök, mivel reménylem, hogy e jellemzetes művemmel fölléphetek, s elismerendik törekvésemet."[2]

A Műtárlat 1862 nyarán a szobrot „letartóztatják" s megindul a tulajdonos személyét eldöntő per, a sajtó nyilvánossága előtt. (1864-ben a gyáros a neki ítélt alkotást a közvélemény nyomására a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.)

»„A búsuló juhász" a magyarság idealizált jellemképe – tartalmában és formavilágában a reformkori magyarság nemzeteszményét fejezi ki. – írja találóan Végvári Lajos, majd így folytatja: – A nemesi méltóságtudat és a pásztorélethez fűződő szabadságillúzió – a magyar romantika jellegzetes motívuma – ötvöződött itt egybe. A Ferenczy szobrászatát meghatározó szimbolikus jelleg folytatódik, ...de a fejlődés során egyre konkrétabb értelmet nyer. A motívum kétségtelenül síremlékmotívum... a szabadságharc után új értelmet nyert, alkalmasnak bizonyult, hogy vele a művészek a nemzet gyászát fejezzék ki."«[3]

A 19. századi művészet reprezentáns alkotása 1984-ben Schloss Grafenegy-ben képviselte hazánkat.[4] Jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán látható.

Valamennyi Izsóval kapcsolatos tárgy a művész halálát követően különös jelentőséget kapott. A viseletes pásztorruha és készség, a Szépművészeti Múzeum adattárából a Néprajzi Múzeumba került át.[5]

1. Levél Szily Kálmánhoz München, 1861. dec. 10., 1862. jan. 14. (Közli Soós Gyula szrk. Izsó Miklós levelei [Bp., 1958.) 46–48. p.)
2. Levél Szily Kálmánhoz München 1862. jan. 14.
3. Végvári Lajos: A magyar művészet a XIX. század második felében. (Magyarországi művészet története (Corvina 1970 szerk. Fülep L. 394. p.)
4. Das Zeibalter Kaiser Franz Joseph von der Revolution zur Grunderzeit 514. p.
5. Soós Gyula: Izsó Miklós kézirat 1979 (Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Adattár) eredményei alapján, de jelenleg a Néprajzi Múzeum kollekciójában már külön nem számon tartott darabok.

12² Búsuló juhász

márvány, 95 cm
(1861–1875) J.: nélkül
Magyar Nemzeti Galéria Ltsz. nélkül

1871-ben Izsó a szobor másodpéldányának elkészítéséhez fogott. Célja az volt, hogy szerepeltesse azt a bécsi világkiállításon. A munka félbemaradt – nem tudni miért – a világkiállításra Egressy Gábor portréjával készült el. Így e hiteles másodpéldány befejezését még Izsó bízta Antonio Petton, fiatal olasz szobrászra.[1]

A mű sorsa 1903-tól követhető nyomon, amikor már a pesti nőképző intézet Zöldfa utcai székházában állt. Egészen 1950-ig ott volt, s akkor a már Veres Pálné nőnevelő intézetből került a szegedi Móra Múzeumba.[2] Sokáig Debrecenben, a Déri Múzeumban volt látható, jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria gondozza és a Miskolci Képtárban letétként szerepel.

A Búsuló juhász népszerűsége mindmáig töretlen. Izsó maga is készített szobráról 1867-ben művészi másolatokat, s ezek közül a hagyatéki jegyzékben 7 szerepel. Közülük megmaradt:

Magyar Nemzeti Galéria Ltsz.: 53.523.

Az Élelmezési Minisztériumtól 1953-ban került a közgyűjteménybe.

A művész özvegyének kezdeményezésére 1876-ban további 175 öntvény készült, amiből ma 7 példány ismert, külön „Izsóbizottság" táblácskával ellátva.

Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: 40.93., Ltsz.: 41.95.)

Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (Ltsz.: S 396)

Debrecen, Református Kollégium Nagykönyvtára (Ltsz. nélkül)

Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum (Ltsz.: E. 1880.24.)

Budapest, Mezőgazdasági Múzeum

Miskolc, magántulajdon

A gipszből készült, folklorizált, 45, 49, 69 cm-es változatai is felbukkannak e jeles alkotásnak. A méreteltérések kompozíciós változatokat is jelentenek. Az eredeti alkotást szeretettel egészítették ki a pásztor lábánál megbúvó kutyával, vagy báránykával („Törvényesen védve Uhlaczki József" jelzettel). A színesre festett népies figurákon már alig ismerhető fel az előkép, az elegánsra idealizált Búsuló juhász.

Gácsér Kata iparművész újrafogalmazott, 28 cm-es, színesre festett Búsuló juhász porcelánváltozatait 1938-tól készíti a Herendi Porcelángyár.

1. Reményi Antal írása alapján (Budapesti Hírlap, 1903. október 25.)
2. Dr. Bodnár Éva szíves közlése után.
3. Bodnár Éva–Radocsy Dénes: Magyar Remekművek katalógus, 1969. (MNG–Szépm. Múz.) 349.

13. Arató nő

terrakotta, 28,3 cm
J.: hátul: „I. M. 1863."

(Kéveszedő nő) 1863
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3362)

A munkáján végignéző, tartásában ünnepélyes hatást keltő figura többet sugall, mint egy megfáradt, verejtékező parasztasszony. Az apró terrakottában egy magyar Ceres szobor fedezhető fel, a mozdulat fennkölt szépsége a gabonaáldást osztó istennő méltóságát hordozza, s kiválóan példázza azt, hogy a monumentalitás nem a méret dolga, hanem a formák művészi összefogásának eredményeképp jön létre.

A hagyatékból Pulszky Ferenc választotta ki a közgyűjtemény számára, s a 19. század magyar művészetét bemutató kiállításon szerepel a Budavári Palotában.

Izsó követője:

gipsz, 95 cm
J.: balra lent:
„IZSÓBIZOTTSÁG"

Arató nő 1877 k.
Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum (Ltsz.: E 1880.25.)

Az Izsó által készített terrakotta szobor (Arató nő) kompozíciós ötletéből, a Búsuló juhász párdarabjaként került megalkotásra. A fej felismerhető hasonlóságot mutat a művész Parasztlány című szobrának vonásaival, de mégis hiányzik abból Izsó lényeglátása. Már nyoma sincs az istennői tartásnak, a megfogalmazás negédessé válik. A mintázó a kötényben rejlő plasztikai lehetőségeket túlhangsúlyozza s az anatómiai részletek klasszikus itáliai művészeten nevelkedett mesterre utalnak. A szobor készítőjének személyével kapcsolatban két lehetőség is felmerül: az alkotó lehetett Antonio Petton, akit Izsó is foglalkoztatott már, de Szász Gyula is, a tehetséges fiatal művész, aki az özvegy megbízásából 16 szoborról készített utánöntést, s ezek hitelesítésére az „IZSÓBIZOTTSÁG" táblácskát alkalmazták. (Szász behatóan ismerte az életművet, így annak szellemében a Búsuló juhász párdarabjának kivitelére is vállalkozhatott.)

A művész több szobra csupán másolatban maradt meg. Az idő múltával ezek egyre nagyobb jelentőséggel bírnak, csakúgy, mint Zilahy István fotógyűjteményében megőrződött műtárgy-reprodukciók. (Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztály, Adattár.)

A szoborpár ötletéből készült gipszöntvények 50 cm-es változata is elterjedt. Első felbukkanásuk a vázlat látszatát keltették,[1] de színezett verziói már Izsó műveinek a népművészetben történő feloldódását példázzák.

1. MTA MTI Adattár C–I. 37 Soós Gyula feljegyzése: Lukej László pesthidegkúti kertjében 1953-ban látott 50 cm-es Arató és Búsuló juhász szobrokat. (MNG Szoborosztály Adattár)
Miskolcon, magántulajdonból ismert ez a változat. Ezúttal a szűrbe öltözött juhász kutyája is szerepel.
2. Miskolc magángyűjtemény 1990.

1. Izsó Miklós levele Bosnyák Lászlóhoz, Pest, 1862. dec. 12-én [Izsó Miklós levelei (Bp. 1958.) 54–58. p. Soós Gyula szerk.]

14. Arany János feje

gipsz

A Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3294.)

Lyka Károly jutott nyomára annak, hogy Arany természet utáni mintázására a költő otthonában került sor.[1] Bizonyára Izsó saját művészi programjából fogott hozzá a köztiszteletnek örvendő férfiú arcmásához. – Igyekezett mindig olyan személyiségeket kiválasztani, kiknek egyéniségével ő maga is azonosulni volt képes. – Nagyfokú művészi beleérző képessége segítette jellemábrázolásaiban, s portréinak szuggesztivitása is talán e képességéből adódott.

1. „Arany lakásán 1862-ben mintázza a mesteri művet. Az eredeti mintán olvasható: »Sajátom 1862« 1873–74-ben faragja erdélyi márványból Hargita sziklából. Roppant kemény. Reményi Ede hozta Angliából az acélszerszámokat hozzá." Lyka Károly jegyzete [MTA MTI Adattár Lyka ford.]

14/a. Arany János feje

barnára színezett gipsz, 30 cm

J.: nélkül

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3337.)

A szorult körülmények között élő művész Arany portréjára előfizetőket gyűjtött. Ő maga így írta le helyzetét: „Jeremiás siralmának 92-ik versét fúvom – fújjuk több művész barátommal egyetemben, kik között én kintornálok."[1]

a/15. Arany János mellszobra

gipsz, 59 cm
Felirat: ARANY J.
J.: hátul: „I. M. TULAJDONJOGA 1862"

1862
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 75.94.)

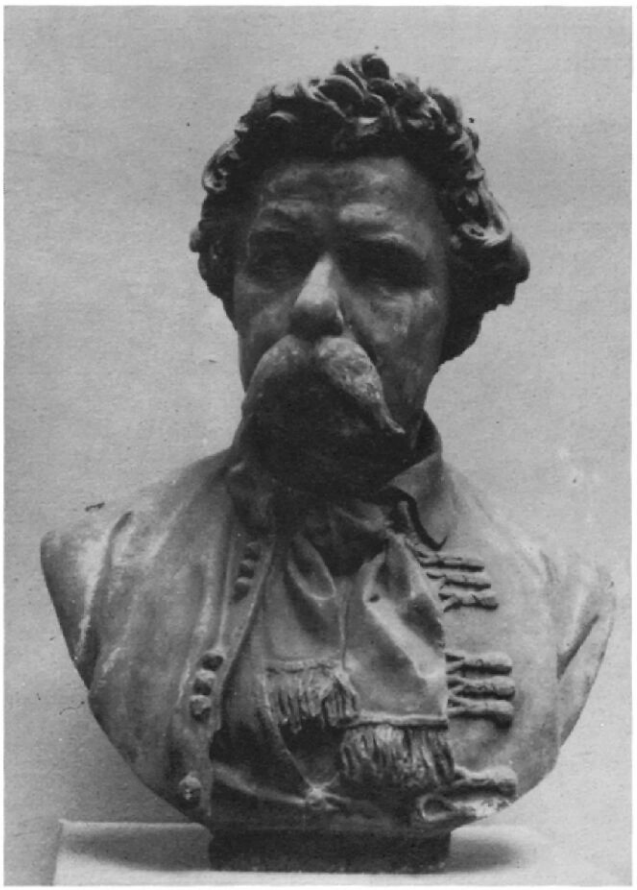

A hosszúra nyúlt felkészülés keservéhez képest nem robbanásszerűen, mégis hirtelen a hazai művészet élvonalába került. Ekkor már elmúlt 30 éves, s nemhogy műterme, de otthona sem volt a közismert művésznek Pesten, ahol végleg szándékozott letelepedni.

A provizórium, az újabb elnyomás a pályáján induló művész életét is megnehezítette. A küzdelmekkel és az örökös vívódással teli éveket a megcsillanó siker tette számára elviselhetővé, így Izsót végülis a lázas alkotómunka jellemezte.

Arany fejének poézisát tovább fokozta a mellszobron. A szelídség bölcsességgé érik és az egyéniség reális karaktervonásaiban a megingathatatlan intellektus jelenik meg. Műve nyitánya lett kimagasló színvonalú jellemportré-sorozatának, s egyúttal megteremtette az Arany-ikonográfia alapját. (Ő maga is egy évtized múltán jónak ítélte munkáját, hiszen erről faragta ki Arany márványbüsztjét [1874], Magyar Nemzeti Múzeum díszlépcsőház galéria.) (Kat.: 15.)

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ajándékaként került a gyűjteménybe. 1964-ben bronzöntvény is készült róla, s ez látható ma a Nemzeti Galériában. (Magyar Nemzeti Galéria, Ltsz.: 65.13.)[1]

1. Közben szerepelt 1969-ben a Magyar Remekművek kiállításán. Kat. sz.: 350.

Izsó Miklós követője:
Arany János 1862 k.

gipsz, 59 cm
J.: nincs

Magyar Tudományos Akadémia Palotája (azonosítási szám: 749)

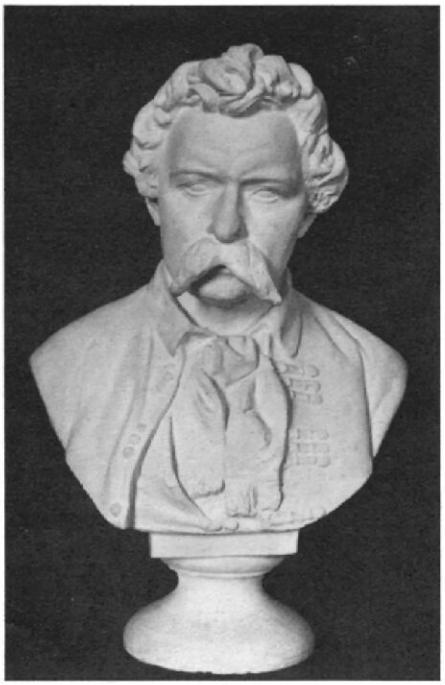

Míg az Izsó kezéből kikerült gipszöntvények egy felvetett fejű, határozott férfiúi jellemet mutatnak, addig e kései másolatok már nem képesek visszaadni „A walesi bárdok" költőjének elszántságát. Talán már újra is fogalmazódott, vagy a sokszori restaurálás tette a plasztikát sematikussá. A variáció őrzi még azt az öltözéket, ami Izsó számára oly fontos, s ami önmagában is az ellenállást jelentette az elnyomatás korában.

Izsó Miklós után:

Arany János mellszobra
1875 k.
Győr, Xantus János Múzeum (Ltsz.: 55.55.1.)

gipsz, 72 cm
Felirat: ARANY J.
J.: nélkül

A szobor népszerűségét mutatja, hogy több újrafogalmazásban is elkészült, bár azok már csak külső jegyeikben hasonlítanak Izsó invenciózus portréjára. A sújtásos mentét és a rojtos nyakkendőt – ami több volt egyszerű viseletnél – elhagyta a művész követője.

Szász Gyula szabad másolata lehet az egykori Bencés-gyűjteményből a múzeumba áthelyezett portré.

Izsó Miklós után:

Arany János 1880–1890 k.
Petőfi Irodalmi Múzeum (Ltsz.: 69.61.1.)

patinázott gipsz, 30 cm
Felirat: ARANY
J.: nélkül

Az íróasztaldísznek készült plasztika már részleteiben sem viseli magán Izsó szellemiségét. E változat a magas művészetnek egy tömegigényt kielégítő leszivárgását példázza.

16. Egressy Gábor 1862
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 59.118–N)

márvány, 67 cm
Felirat: EGRESSI G.
J.: hátul: „K: IZSÓ 1862"

Arany János arcmásával egyidőben személyes ismerősét, Egressy Gábort, a Nemzeti Színház vezető művészét portretírozta meg. Választásában ezúttal is Eötvös József lehetett segítségére, aki már korábban is sugallta Izsónak az arcképkészítés időszerűségét. (Eötvös a Nemzeti Pantheon gondolatával foglalkozott ekkor, s később mindkét portré – a szobrász további 8 alkotásával együtt – e kollekció alapját képezte.)

A színész a nèmzet sorsának alakításában tevékeny részt vállalt. Kormánybiztos és gerillakapitány volt. Idegenben bujdokolt Kossuth-tal, s miután a halálos ítélet alól felmentették, hazajött, de a közönség előtt még sokáig nem léphetett fel.

Az érett férfiarc a karaktert változtató mimika egész tárházát sejteti, s bizonytalanná tesz ezáltal saját vonásainak megismerhetőségében. De a felszegett fej, a boltozatos homlok, a magasba vetett tekintet és az egész arcot befátyolozó keserűség minden bizonnyal már a kor eszméjét megtestesítő színész sajátja. Az egész művet körüllengi valami megilletődöttség, pátoszra való hajlam. Ezt az érzést leginkább a fejtől idegen, csapongó hajkorona váltja ki – ami Izsó márványportréinak gyakori velejárója.

A Nemzeti Múzeumból került a Magyar Nemzeti Galériába, s jelenleg ott szerepel a Budavári Palota kiállításán. A szerző még Egressy életében 4 gipszmásolatot forgalmazott. – (Bizonyára több is készülhetett.) Ezek közül ismert:

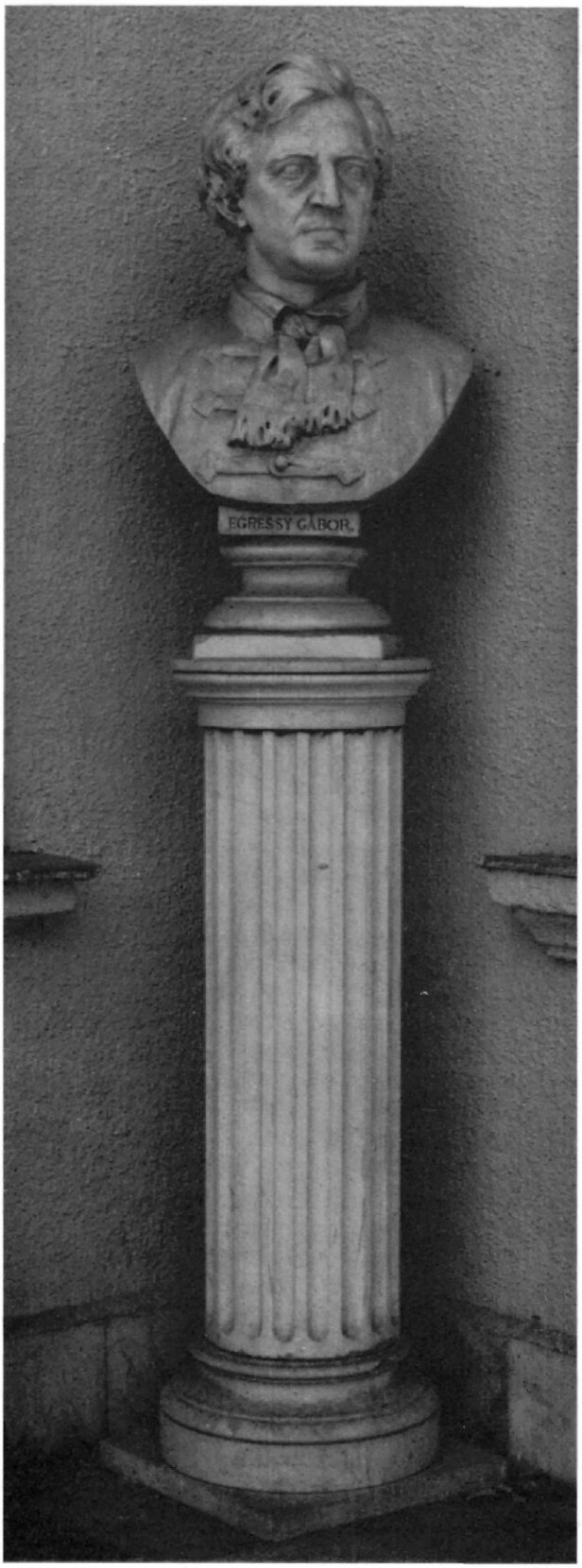

16/a. Budapest, Magyar Színháztörténeti Intézet (Ltsz.: 83.96.) patinázott gipsz, 70 cm, J.: hátul: „IM Tulajdonjoga 1862"

16/b. Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (Ltsz.: S443.) gipsz, 70 cm (töredezett) J.: hátul: IM Tulajdonjoga 1862"

Cenner Mihály a magyar színészportrékat összegyűjtő kötetében 167-es szám alatt említést tesz „Egressy magyar ruhás mellszobra"-ról[1], amit a márvány modelljének tekint és azt magángyűjteményben tudja, valamint Weiss Anna Izsó monográfiájában egy mára már eltűnt példányról tudott a miskolci Református Gimnáziumban.

1. Magyar Színészportrék 2. Cenner Mihály: Festmények, szobrok, domborművek a XIX. sz. (Bp. 1966.) Kat.

16.[2] Egressy Gábor

1862–1873
Budapest,
Színháztörténeti Intézet
(Ltsz.: 83.84.)

márvány, 81 cm
márvány posztamens, 114 cm
Felirat: EGRESSY GÁBOR
J.: nélkül

Valami oknál fogva Izsó nem a Búsuló juhász újabb márványpéldányával – amit ezért félbe is hagyott – vett részt az 1873-as Bécsi Világkiállításon, hanem a katalógus tanúsága szerint Egressy arcképével: „Izsó Nic 133. Büste des Schauspielers Gabr. Egressy, Marmor".[1]

A vitathatatlanul szépen kifaragott entellektuális portré a rangos bemutatóra – anyagával megegyező, kannelurás, gyűrűs-hornyos szerkezetű posztamenssel egészült ki.

Egykor a Nemzeti Színházban volt látható, jelenleg a Bajor Gizi Múzeum szoborparkjában áll.

1. Dr. Bodnár Éva kutatási eredménye: Wiener Weltausstellung 1873. Bildende künthe der Gegenwarf hugam. 68–71. p.

17. Tóth József 1863.

Magyar Színházi Intézet
Színháztörténeti Múzeum
(Ltsz.: 83.82.)

márvány, 75 cm
Felirat: Tóth József
J.: nincs

A magyar színjátszásra az elnyomatás korában éppen olyan fontos feladat hárult, mint az a nemzetté válás időszakában volt. A megfogalmazott hősi eszmék a nagy színészegyéniségek interpretálásában érintették meg a közönséget – segítették elviselni a különösen nehéz Bach-korszakot.

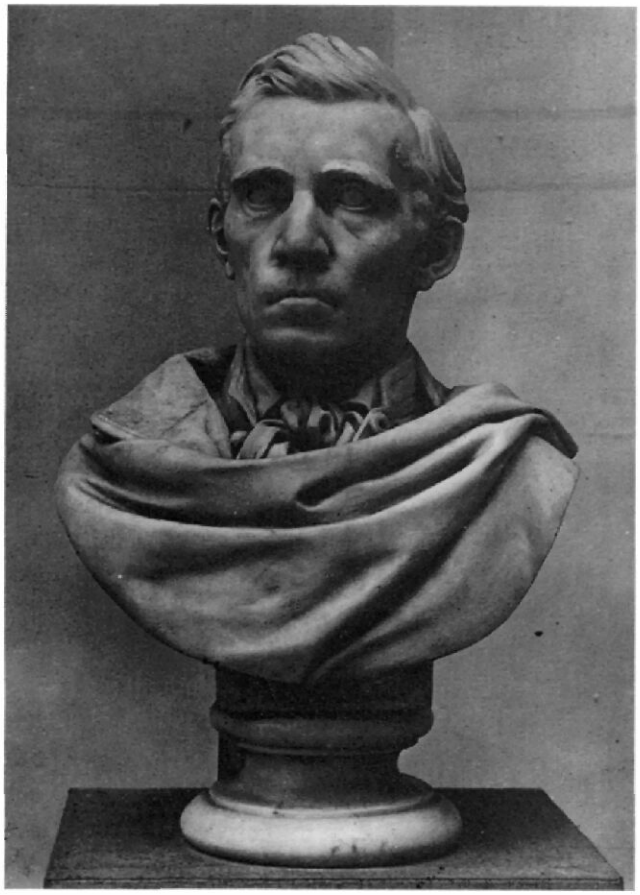

18. Megyeri Károly 1863. márvány, 75 cm
Felirat:
MEGYERI KÁROLY
Magyar Színházi Intézet
Színháztörténeti Múzeuma (Ltsz.: 83.93.) J.: nincs

Tóth óriási jellemformáló erejével emelkedett ki a legjelesebbek közül, s ezt páratlan egyszerűséggel érte el. Arcképének minden részletéből árad ez a szuggesztivitás: Az elhangzott végszót, a tekintete szinte kíséri és kivár, hogy a megértésre adott időtöredék után a feszült csend igenlésben oldódjék fel. Küldetésének tudatában a kiválasztott ember méltóságát hordozza. Arcának tiszta szerkezete azt sugallja; a kitörő ünneplést nem érzi magáénak – köpenyének pajzsa megóvja minden hiúságtól.

Az ereje teljében lévő színész lebilincselő alakításainak summázata a róla mintázott arcképben tovább él. Egykor a Nemzeti Színházban volt Izsó másik két színészportréjával együtt – jelenleg a magyar színjátszás emlékhelyén, a Bajor Gizi Múzeumban látható.

17/a. A szobor egy sokszorosított gipszpéldánya (67 cm, Jelzet: „I. M. Tulajdonjoga 1863" Ltsz.: 55.1479.) ugyanebben a gyűjteményben van.

Izsó a neves komikus Carrarai márványból készített mellszobrára a megrendelést a Nemzeti Színháztól kapta. Az egykor igen népszerű színész alakja még élt az idős emberek emlékezetében. (Arcvonásait egy szerény grafika is őrizte.) Az ő segítségükkel portretírozta meg a mindig derűs, piknikus alkatú embert, akit Petőfi oly kedvesen énekelt meg „A tintásüveg"-ben.

Az arcképszobrásznak egyrészt ki kell elégíteni megbízója jogos igényét a hasonlatosságra, másrészt ezen túl kell lépnie – ha az egyéniség jellemzésére is vállalkozni akar. Izsót tehetsége segítette abban, hogy ideális arcképeket hozzon létre: a plasztikai azonosságon túl jellemet ragadjon meg.

Ő maga, 1864-ben, Megyeri portréját a Búsuló juhásszal együtt legjobb művének tartotta, amikor egy ösztöndíjra benyújtva pályázatát számba vette addigi munkáit.[2] A szépen faragott büszt nemcsak az életműnek, hanem a kor arcképszobrászatának is kiemelkedő művészi teljesítménye.

A Bajor Gizi Múzeum szoborparkjának dísze.

a/18. Gipszmintája egykor a Fővárosi Képtárban volt. (75 cm, felirat: MEGYERI K. J.: hátoldalon „IZSÓ 1863.")

1. Schmidt Károly–Kohlmann Károly acélmetszet 1834.
2. Közölve Izsó Miklós levelei (Bp. 1958.) 60–61. p.

19. Férfiarckép (Balogh Zoltán) 1862. Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 83.88.)

gipsz, medalion (35×31) cm, keretben
J.: a nyak alatt: „IZSÓ 1862 ..17"

Alkotó éveinek egyik legeredményesebbike volt az 1862-es esztendő. A nevével összeforrt híres portréin kívül apró gyöngyszemek is készültek ekkor.

A festészetet egykoron maga is gyakorló Balogh Zoltán író 1856-ban rajzolt Izsóról egy portrét. (A kalapos arcképet Szana Tamás monográfiájában közölte.[1]) Balogh gesztusa nem maradt viszonzatlan: Izsó reliefet mintázott kedves rokonáról, szeretett jóbarátjáról. A kitűnő szervező, a kellemes társasági ember barátságos küllemét magyaros bajusza mögé rejtett mosolya kelti. Joviális arca a fény-árnyék finom váltakozásával válik élettelivé.

A keretbe foglalt, patinázott gipsz medaliont az ábrázolt özvegye ajándékozta 1879-ben az Országos Történeti Múzeumnak, majd onnan került át a jelenlegi gyűjteménybe.

1. (Budapest 1897.) 15. p.
2. Adatok művészetünk történetéhez. Somogyi Miklós: Néhány újabb adat Izsó Miklós életéhez. [Művészet, 1913. 28–31.]

20. Váradi Fekete Dezső arcképe 1862. Magántulajdon

gipsz medalion
38×31 cm keretben
J.: a nyak alatt:
„IZSÓ M. 1862."

A kitűnő magánportré – az ábrázolt személy és a művész barátságának nagystílű bizonyítéka. Pesten a joghallgatóval Hangony és Disznóshorvát révén földieknek számítottak, társaságban gyakorta találkoztak, s többször együttesen látogattak haza.[2]

A baráti arcképről a lendületében igencsak megtört magyar értelmiség rezignált életérzése árad. Az egyedi vonások már a sziluettben felismerhetők, így a művész eltekinthet a plasztikai részletektől, s az érzékenyen rajzolt körvonalon belül az idő megáll. A mitikusságot fokozza a szakáll naturája, a serkenő bajusz és a szélnek szegett fej lobogó fürtjei. A csendes ellenállás egyetlen lehetőségével éli diákéveit a vérbefojtott szabadságharc után. Az arc intellektuális ereje magával ragadja a nézőt, s valami disszonancia is árad abból. A szép arckép ebbéli képességei miatt túlnőtt az a magánportré műfaján s az oeuvre egyik fő művévé vált.

A kor szokása szerint üveg alatt ovál keretben került a szalon falára, ma is így díszíti az ábrázolt leszármazottainak otthonát.

21. Fáy András mellképe

márvány, 60 cm
Felirat: FÁY ANDRÁS
J.: „készíté IZSÓ 1863."

1863.
Sárospataki Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum (Ltsz.: E.1948.12.)

A provizórium keserve az ország sorsáért aggódó haladó értelmiséget ráébresztette az összetartás szükségességére. A tőkeszegény időben kevés lehetőség adatott márványszobor megrendelésre, s a segítő szándék csak a figyelemben, a bizalomban, az erkölcsi támogatásban fejeződhetett ki: Balogh Zoltán hívta fel 1860-ban Fáy Zsuzsanna figyelmét a tehetséges szobrászra, kinek mestere 1834 körül már megmintázta közeli jóbarátját, a nagy reformgondolkodó Fáy Andrást.

„A haza mindenesével" 77 éves korában találkozott Izsó. A még mindig tevékeny, energikus közgazda vonásaiban lényegesen karakteresebb volt már – s a térplasztika adta lehetőségek gazdag tárházát volt módjában felsorakoztatni a művésznek. Vitalitását a határozott formákon megjelenő fények és árnyékok teszik beszédessé, s az eltelt évek számát az arc szerkezeti rendjének oldásával jelöli. A passzív ellenállást aktív ellenállássá változtató személyiség megértése hatja át a művet, melytől azonban kissé idegen a hajzat patetikus csapongása.

A mind ez idáig kevés publicitást kapott szobor megrendelője a Fáy által alapított Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület lehetett, ahonnan 1948-ban – a szerző és Fáy közös tiszteletéből az a Sárospataki Kollégiumba került. A Praebitóriumban kialakított múzeum féltve őrzött kincse.

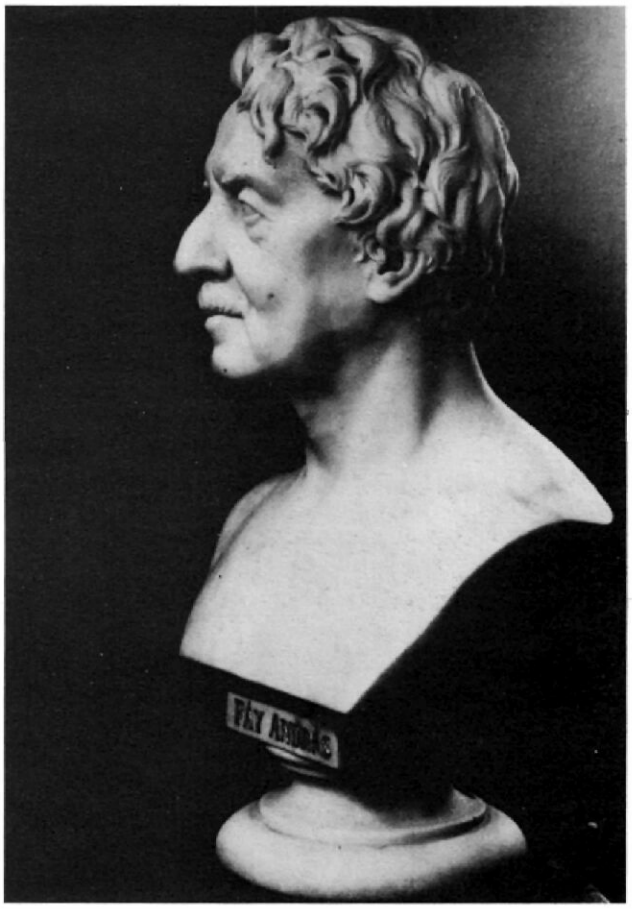

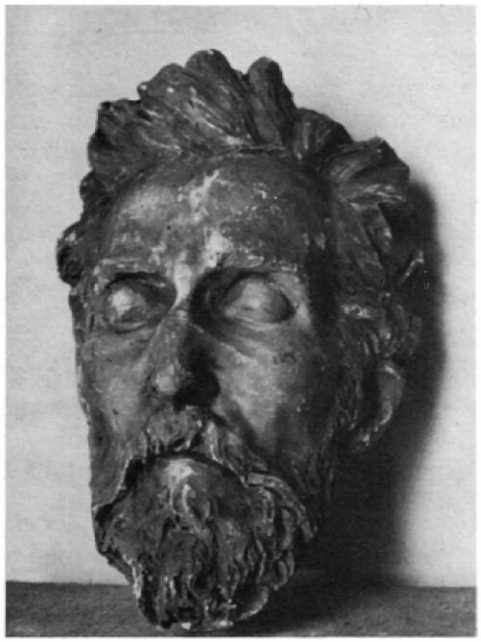

22. Lisznyai Kálmán

gipsz, 30,5×21 cm
J.: hátul:
„1863.13-ik febr. I. M."

(Halotti maszk) 1863.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 59.119.–N.)

A szabadságharc utáni évtized jellegzetes figurája volt Lisznyai. Petőfi Tízek Társaságából indult, de a vezéralak eszméitől messze eltávolodva annak epigonja lett. A „palóc költő" arcképdomborműve a halotti maszk továbbfejlesztése anélkül, hogy a jellem mélyebb átélése lekötötte volna a művészt.

A jelentkező igények sokszorosításra késztették, előbb Izsót, később örökösét[1]. Így jutott egy-egy példány egykor a Kassai Városi Kaszinóba, Lisznyai Damó Tihamérhoz, de Gerenday sírkőgyáros tulajdonába is.

Ernst Lajos ajándékaként került 1906-ban a Szépművészeti Múzeumba. 1952-ben a háborús veszteséglistán szerepelt, de azóta megkerült, s a Magyar Nemzeti Galériában található.

1. Vasárnapi Újság 1877. 4. 61. p. írja: Izsó Miklós szobrairól és vázlatos mintázatairól Szász Gyula fiatal szobrász gipszöntvényeket készített, mely Izsó özvegyénél (Bp. Király utca 93.) kaphatók. A felsorolt 17 mű között szerepelt Lisznyai Kálmán arcképe is.

23. Bernáth Gáspár mellszobra

gipsz, 70 cm

(Bernáth Gazsi) 1863.
Lappang

Az ügyvédből lett író szatírfüles portrékarikatúrája még 1925-ben megvolt, amikor az Ernst Múzeum saját tulajdonaként állította ki. Pontosabb leírás és fénykép nem ismeretes az alkotásról, bár több példányos másolata is forgalomba került „Izsóbizottság" táblácskával hitelesítve.[1]

Sassy Csaba: 1931-ben Izsó-centenáriumot ül a Lévay egyesület c. írásában [Reggeli Hírlap 1930. XII. 19. 7. p.] a szobrot a Nemzeti Színházban említi több olyan alkotással együtt, mely azóta lappang (Lisznyai Kálmán, gr. Kornics Ádám).

1. Vasárnapi Újság 1877. 4. sz. 61. p.

Anya és gyermeke

ceruza, papír
13,6×7,9 cm
J. nélkül

1860-as évek eleje
(Pannónia allegorikus szoborcsoport terve az MTA palotájára)
Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.186.)

Izsó munkásságának kezdete egybeesett az Akadémia palotájának tervezési időszakával. Az abszolutizmus korában az Akadémia a nemzeti szellem legfőbb ébrentartója volt, s úgy tűnt, az épület murális alkotásaira hazai művészek pályázhatnak. Ezért vágott bele Izsó is a tőle idegen allegorikus feladatba.

A térdelő asszony gesztusa nem az ismert anya-gyermek kapcsolatot adja vissza, hanem a legkedvesebb felajánlását egy magasztos célra, a tudomány nehéz, de olykor a nemzet számára is dicsőséget hozó pályájára.

24. Pannónia szoborcsoport

gipsz

(vázlat) 1863.
Terv a Magyar Tudományos Akadémia palotájára
Megsemmisült

Az intézmény rendeltetését kifejező allegorikus kompozícióról a korabeli híradás így szól: „Pannonia alakját ábrázolja, amint áldva és védve terjeszti ki kezeit fiai fölött. Körülötte hazafiak állnak. A hős kardját ajánlja föl, az anya gyermekét, a földműves gabonával közelít feléje, a tudomány és a költészet a szellem kincseit rakják lábaihoz."[1]

A nagystílű tervhez képest csak szerény kőfaragói munkái valósultak meg: *Címer, Címerpajzsot tartó angyalok, Mondatszalagot tartó géniuszok.*[2]

1. A Hon. 1. évfolyam 1863. 58. sz. 4.
2. Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei (Bp. 1917.) 24. p.

25. Révai Miklós egész alakos terrakotta szobra 1864.

Életnagyságú terrakotta öntvény Ernst March charlottenburgi gyárának kivitelében
Magyar Tudományos Akadémia palotája (homlokzat, Roosevelt tér Akadémia utca sarkán)

Az Akadémia épületére egyetlen magyar tudós alakja került föl, Révai Miklósé. Kitüntetett helyzetét annak köszönhette, hogy mint a nyelvtudományi rendszert ki-

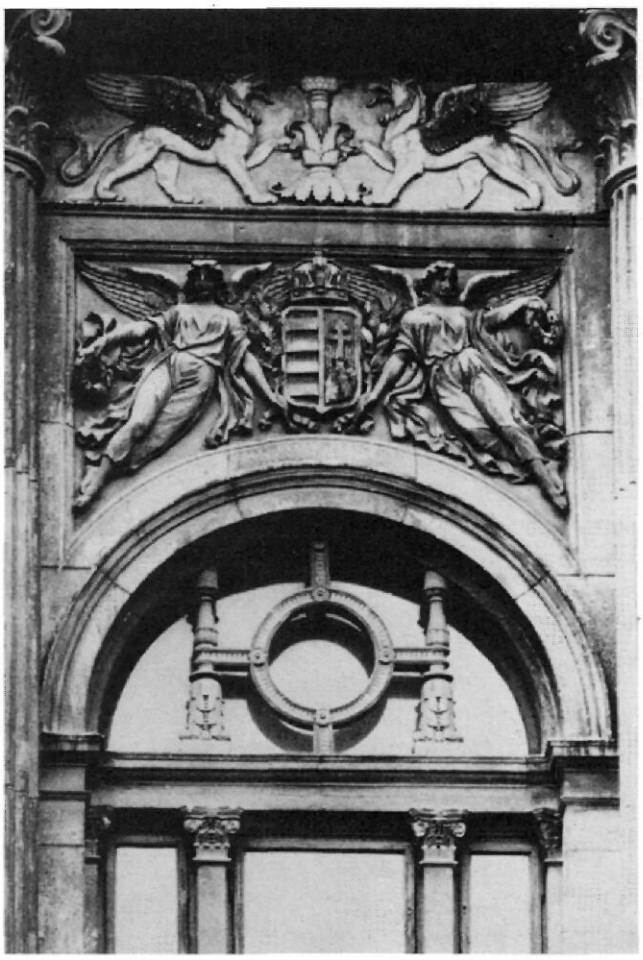

dolgozó tudóst, nagy tisztelet övezte a múlt század értelmisége körében – s nem különben azért is, mert ő vetette fel először, még 1790-ben a Magyar Tudóstársaság (Akadémia) tervét. Megörökítésének fontosságáról Eötvös József győzte meg az építőbizottságot, s arról, hogy Izsó a legalkalmasabb e feladatra.

Izsó Miklós az első megvalósult köztéri művén beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Alkalmazkodni tudott az épülethez, s a berlini szobrászok által mintázott szoboregyütteshez.[1] (Révai–Emil Wolff: Descartes szobrával alkot közösen egy sarokkompozíciót.)

A tudós pap alakjának finom kontraposztját a kettős öltözék; a reverenda és a hosszú kabát – visszafogottá teszi, s magyarázó gesztusának hangsúlya növekszik.

Friedrich Stüler építész a nemes szobrászi anyag helyett ideiglenesen az olcsóbb surrogatumokat alkalmazta, de mivel azok az idő viszontagságainak jól ellenállnak, kiváltásukra mindmáig nem került sor.

25[2] A kompozíció sikerét mutatja, hogy a szoborból kialakított arcképet, mint büsztöt Stüler elhelyezte a Berlini Akadémia épületében.[2]

1. Emil Wolff (1802–1879) Thorwaldsen követőjének és más berlini szobrászoknak művei (Divald Kornél hivatkozik a Vasárnapi Újság egy 1864-es közlésére).
2. Vasárnapi Újság 1864. 36–31. közlése alapján.

26. Korniss Ádám mellszobra

1863–68. k.

Az életrajzzal foglalkozó kutatók a Vasárnapi Újság 1868-ban (534. sz.) megjelent számára hivatkozva, valamint a Fővárosi Lapok (1875.123.) Izsó Miklós műtermében c. írására hagyatkozva veszik számba e művet, de annak leírását egyetlen esetben sem adják. Soós Gyula az Ernst Múzeum elveszett darabjának tudta,[1] Sassy Csaba a Nemzeti Színházban említette Lisznyai Kálmán és Bernáth Gáspár arcképek társaságában.[2]

Az ábrázolt személye is feledésbe merült, s ezért is nehéz a mű felkutatása.

1. MTA MTI Adattár C–I.–37./597. (1–19.)
2. Reggeli Hírlap. Miskolc 1930. XII. 19.

27. Mándi Márton István emlékműve

1864.
Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei (Ltsz. nélkül)

márvány, 50 + 41 cm
Felirat: elöl:
M. MÁRTON ISTVÁNNAK
HÁLÁS TANÍTVÁNYAI
oldalt: MÁNDI
MÁRTON ISTVÁN
SZ. 1760.
MH. 1831.
J.: hátul:
MINTÁZTA-FARAGTA
IZSÓ M. 1864.

1862-ben Dunaiszkyt és Izsót kérték fel „Márton István volt pápai bölcsészettanárnak emelendő díszes emlék tervrajzára..." Az egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyvei pontosan mutatják azt az elképzelést, amit az emléket állító tanítványok megvalósítani szerettek volna: A szobor oszlopára az iskola építését s az oktatás jeleneteit, és jelmondatokat képzelték. Márton István portréjára vonatkozólag pedig a következő instrukciókat adták: „Luther forma arc, de hasonló energiával, roppant apróra nyírt hajzattal, meztelenre borotválva, apró élénk szemekkel, különben obeliszk testtel."[1] (Ugyanakkor hajlékonyságot mutattak a művész elképzelései iránt, mert Izsó a talpazatot a mellszoborral összekötvén tudós könyvekből és babérkoszorúkból alkotott dúsan burjánzó szabadkompozíciót.)

Bizonyára az adakozók is oly elismeréssel voltak a szépen megoldott feladat láttán, mint ahogyan az ábrázolt személyt már nem ismerő utókor tiszteleg a létrejött magas művészi érték előtt. Az apró, puha részletekből összeállított arc a művészi szerkesztés segítségével egységessé és összefogottá vált – s a puritánság, a visszafogottság hatja át egész lényének szívből jövő szeretetét. Az igen szép arckép kevés publicitást kapott, egyedül Weiss Anna 1939-ben megjelent doktori értekezése foglalkozik hosszan annak születési körülményeivel.[2]

A pápai Tudományos Gyűjtemény előterében látható.

1. Egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyvét (1862. okt. 22.) közli Weiss Anna: Izsó Miklós élete és művészete (Bp. 1939.) 33–35. p. c. munkájában.
2. i. m. 32–36. p.

28. Netyer Emil arcképe

E név alatt gipszmásolat forgalmazásáról tudott Szentiványi Gyula és együtt említi azt Pákh kisméretű öntvényeivel.[1]

1. MTA MTI Lexikon

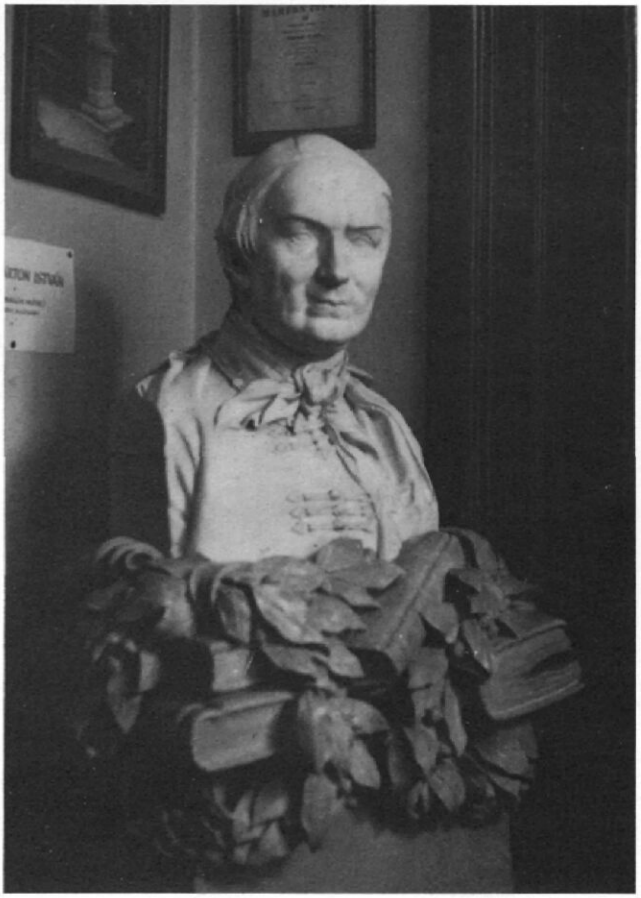

29. Almási Balogh Pál mellszobra 1864.

gipsz, 54,5 cm
J.: „I. M. nov. 14. 1864."
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 55.798.)

A jeles természettudós, orvos, s egyben az Akadémia Szépirodalmi részlegének megalapítója, Izsóval távoli rokonságban állt, s mint a Balogh család valamennyi tagja – már a nehézkes pályakezdés időszakától pártfogolta a művészt. Az agg hazafit, Széchenyi és Kossuth egykori háziorvosát – nem sokkal azután, hogy Izsótól a „Fonóházi jelenet" márványba faragását megrendelte (1863) – az osztrák hadbíróság börtönbe vetette. Ez a tény igen mélyen érintette a művészt, s tehetetlen fájdalmát a mellszobor mintázásával próbálta oldani.

A szeretetteljes emberi kapcsolat áthatja a portrét. Szinte eszköztelenül születik a jellemrajz, s ez teszi nagyon hitelessé. Minden az egyéniség megragadásának van alárendelve; a hermaszerű mellrész is ezt szolgálja, miközben a humánus ember az erkölcsi fölény hitével tekint sorsának elébe – egy olyan korban, melyben különösen fontos szerepet kapott a magatartás.

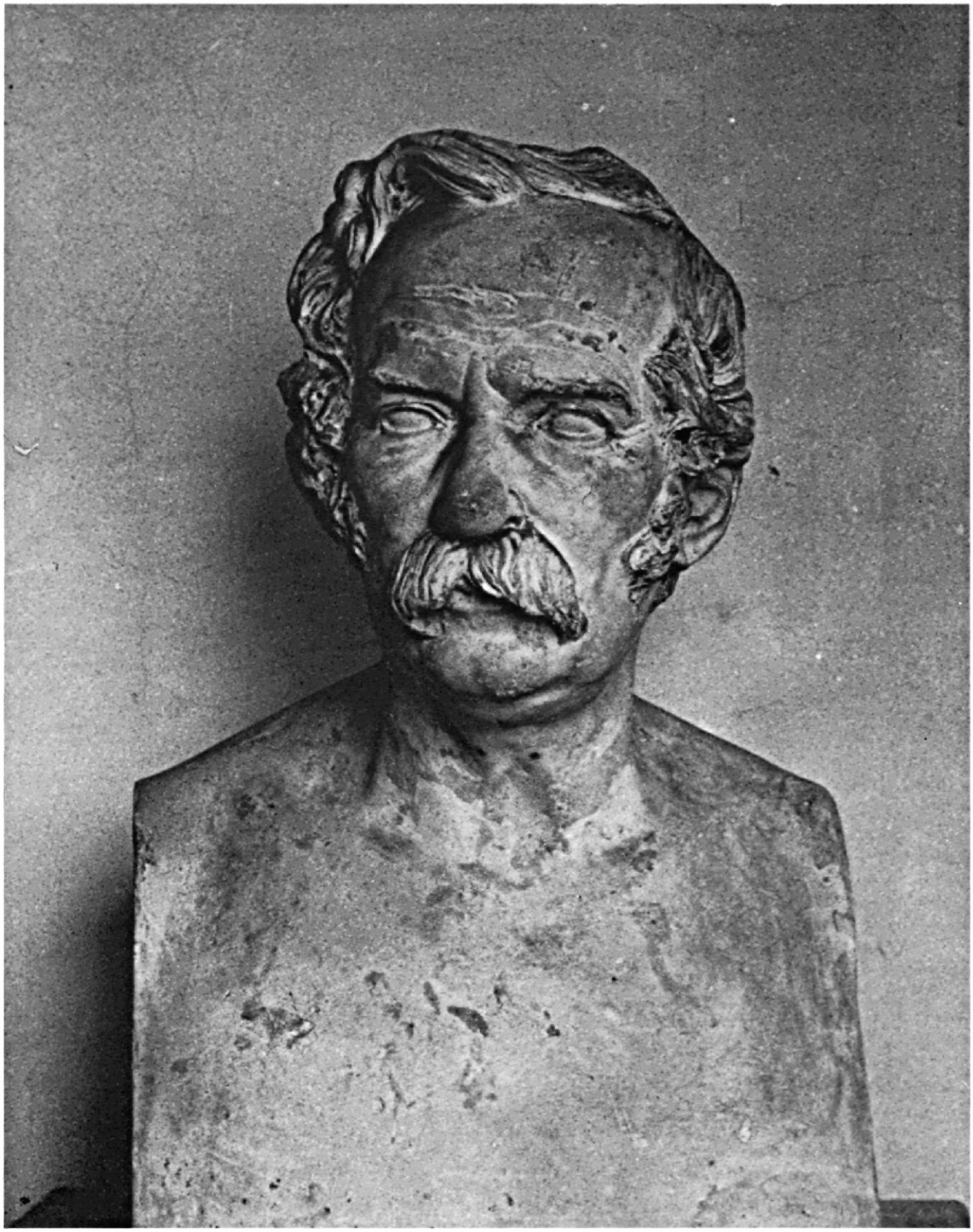

A portrészobrászat hazánkban a nemzeti romantika időszakában teljesedett ki. Sokan foglalkoztak akkor a hazafiak arcképeivel, de mint Lyka Károly írja: „Végre Izsó Miklós személyében megjelent az a szobrász, aki alkalmas volt arra, hogy szobrászatunkat messze a hétköznapok fölé emelje és őserejével egészen magyarrá tegye."[1] Izsó a jellemet értő, érző és megjeleníteni képes kimódolatlansága e portrét egyetemes értékűvé avatja.

A család ajándékaként került a Tudományos Akadémia palotájába – de 1950-ben már csak Soós Gyula feltáró munkájának köszönhetően került elő (Németh Károly restaurálta) s azóta a Magyar Nemzeti Galéria őrzi. 1964-ben készült róla bronzöntvény (53 cm), ami ugyancsak a galéria tulajdona. (Ltsz.: 66.15.N.) Ez az utólagos bronzmásolat szerepelt a Magyar Remekművek kiállításán 1969–70-ben.[2]

1. Lyka Károly: Nemzeti romantika (Corvina 1963.) 153. p.
2. Bodnár Éva–Radocsay Dénes: Magyar Remekművek kiáll. kat. (MNG–Szépm. Múz.) 51. p.

30. Demidoff Ruprechtné mellszobra 1865.

(márvány?)

Nefelejts 1865. (316.1.) c. lap nyomán

A feladat nélküli ínséges esztendőkről így számol be barátjának: „Tudom, hallottad szerencsétlen perem hírét... No de ezen már keresztül estem, csak a perköltség miatt szegény bőrömet majd levonják. Mióta hon vagyok, alig volt csekély megrendelésem, nevezetes nagyemberek mellképeit kezdtem, hivén hogy több példányokba gipszből öntve eladható széles e hazába. Megbuktam vele, nem kell senkinek... Negyedik hónapja végeztem be az utolsó megrendelés után készült munkámat, de azért csak itt vagyok én e hazámba, ide vagyok én kötve azon dolognál fogva, mit készítek, mit tulajdonképpen csak magyar ember érthet... csak egy pókháló szál tart – keserű már nekem az életem.

Gondold még hozzá a fatunust, mi a napokba ért – egy nevezetes embernek mellképét faragom, nem megrendelés folytán, azon reménybe, hogy találkozik valami intézet, ha egyes ember nem, ki meg fogja magának szerezni. Munkám közepén voltam, midőn a fej legördült a vállról, ér volt a kőbe."[1]

E sajnálatos szobrászi balesetét többször is elpanaszolta, elsősorban Mike Lajos zsoboki lelkésznek, akinek közreműködésével ez idő tájt keresett Erdélyben faragásra alkalmas mészkövet (márványt).[2]

A sajtóban megjelent szűkszavú hír mögött a mintának hozott kövek kisebb-nagyobb sikerű próbadarabjai sejthetők.

1. Izsó levele Terhes Barnához Pest 1864. nov. 8-án. Utalás történik Izsónak Gschwirdt Mihály gyárossal történt pereskedésre, a Búsuló juhász tulajdonjogát illetően. A gyáros a neki ítélt szobrot a közvélemény nyomására a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. (Izsó M. levelei [Bp. 1958. Szerk.: Soós Gy.] 65. p.)
2. Izsó levele alapján (Izsó M. levelei [Bp. 1958. Szerk.: Soós Gy.] 61. p.)

Johan Meixner–Izsó Miklós: márvány

Szent István szobor posztamens reliefje Szent László szobor posztamens reliefje 1864.

Kalocsai Főszékesegyház

Halbig és Tantardini egész alakos márványszobrának kísérő domborműve a két szent életéből vett jelenetsor: Asztrik érsek átadja a koronát Istvánnak, valamint Szent László a kalocsai és bácsi érsekségeket egyesítő okmányt nyújtja át.[1]

Izsó a bécsi mesternek több egyházi művét faragta márványba,[2] de e téma őt magát sohasem ihlette meg.

1. Winkler Pál: A Kalocsai Főegyházmegye 1010-től (Kalocsa 1929. 102–105. p.) Pintér Imre: Kalocsai Egyházmegye (Bp. 1942.) XVI. fejezet.
2. Áldást hintő Mária két térdeplő angyallal (1857–58. k.) (Szana Tamás: Izsó Miklós élete és munkái [Bp. 1897.] 18–20. p.) írja le az anekdotikus történetet.

Többalakos dombormű egy Halasi sírkápolna számára 1865.

A Nefelejts c. szépirodalmi lap 1865.316.1. ad hírt, a mai Kiskunhalasra készítendő műről. Annak elkészültéről nincs hiteles adatunk, jelenleg sem ismert ott Izsó nevével összefüggésbe hozható műalkotás.

Vécsey Károly tatai lelkész síremléke Izsó Miklós rajza szerint 1866.

A Nefelejts c. lap adja hírül 1866. 266.1.-es számában. Az emlékmű a Tata melletti Szomód községben megtalálható, bár az minden művészi ötlettől mentes.

Schievelbein Hermann–Izsó Miklós: márvány, 59,5 cm
J.: hátul: SCHIEVELBEIN után F; IZSÓ Pest, 1865. dec. 11.

Friedrich A. Stüler mellszobra 1865.

Magyar Tudományos Akadémia palotája, főlépcsőház, II. emelet

Az épület tervezőjének mellszobra pár héttel az 1865. október 30-án bekövetkezett halála után elkészült. Valószínű, hogy a berlini szobrász már kész mintája jutott el Izsóhoz, s azt tette át a végleges anyagba.

Vay Miklós–Izsó Miklós: márvány

Zrínyi Miklós mellképe 1864.

Bécs, Arzenál

Vay Miklós–Izsó Miklós: márvány

Kray tábornok arcképe 1867–68. k.
Bécs, Arzenál

Vay Miklós–Izsó Miklós: márvány

Gr. Dessewffy Emil 1871.
Magyar Tudományos Akadémia palotája

Szorult helyzete, a megbízások hiánya kiviteli munkák elfogadására késztették a tehetséges művészt. Különösen abban az esetben volt számára megalázó ez, amikor a nálánál sokkal gyengébben mintázó vetélytárs kérte fel arra.

31. Parasztlányfej

bronzírozott gipsz, 57,8 cm
J.: hátul:
„Természet után IZSÓ"

1864.
(Magyar pórnő)
(Parasztlány)
(Mosolygó leány)? (Mosolygó parasztleány)?
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 64.49–N.)

A nőiesség minden báját magán viselő teremtés nem a lét gondja közepette felcseperedő nagylány, hanem a későbbi megpróbáltatásokra megkímélt, eladó sorban lévő hajadon. A fiatal művész a boldogság igézetében közelít a témához, s ötlettel teli módon találja ki a kompozíciót; Egy szépséges Vénusz kel életre a fejet könnyedén befedő kendő alól, s az ingváll redőiből. Ezzel mintegy nyiladozni látszik a hamvas leányarc.

A modell ismeretlen, de a természet utáni mintázás ténye a művész számára is fontos lehetett, hiszen a szignóban utalást tett arra. Közvetlensége, mosolyának teret nyitó fénye 1864-től, a Vasárnapi Újságban történt közzététele óta, igen kedvelt mű. Ebből adódóan sokféleképpen nevezték el, ami némi bizonytalanságra is okot ad. Szana könyvében a fotót „Parasztlány"-nak nevezi, míg a műtárgylistában ugyanezt az alkotást „Mosolygó parasztleány" címen illeti, s megjegyzi, a művész özvegyének tulajdona (1897). Az Ernst Múzeum 1825-ös emlékkiállítási katalógusában a 13-as szám alatt „Parasztleány" márványban eladó, illetve 23 szám alatt „Mosolygó leány" mint a Szépművészeti Múzeum tulajdona került bemutatásra, azt sugallva, két külön kompozícióról van szó. Ez utóbbi, ami a hagyatékból került a közgyűjteménybe, az általunk is ismert mű. Erről utólag bronzöntvény készült (Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: 72.27.–N.) s az a Budavári Palota állandó kiállításán szerepel.

32. Mosolygó leány

márvány(?)

(Mosolygó parasztleány)

Az adatok nem mutatkoznak elégségesnek ahhoz, hogy minden kétséget kizárva egy alkotásnak tekintsük a Parasztlányfejet a sokat emlegetett Mosolygó leánnyal. Izsó kevés női arcképet örökített meg, s már nem várható márványszobrának felbukkanása – de az, hogy nem is létezett, egyértelműen nem állítható.

33. Szoptató anya

(Szegény anya) 1864.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3353.)

terrakotta, 23,7 cm
J.: balra lenn:
„Pest 1864 De..."

A mohó kisded a tektonikus szobrászi keretbe ágyazva a többszörös védelmet nyújtó ívek között rejtőzik. Az önmagát feláldozni képes anya minden mozdulata úgy komponálódik, hogy az az óvás érzetét fokozza. Mégis kettejük bensőséges testiségét beárnyékolja valami fájdalom: az anya elfordul gyermekétől – alamizsnáért könyörögve feltekint, s jobb kezének tartása is koldulásra utal.

A társadalmi jelenségekre érzékeny művész maga talál rá e szomorú nagyvárosi témára, megelőzve ezzel a magyar művészetben bárkit. Nem népviseletbe öltözött zsánerfigurát mintáz, hanem Pest nyomorultjai közül egyet, akihez ugyanazzal a részvéttel és együttérzéssel közelít, mint a hazájukért meghalt szabadságharcosokhoz, a zászlójukhoz mindvégig hű katonákhoz, vagy a kocsmában kalapozó muzsikusokhoz.

A hagyaték részeként került a köztulajdonba.

A tömbszerűen egyszerű, kontúrjaiban is szép rajzolatot nyújtó körplasztika lényegét meg nem értve, a Herendi Porcelángyár színes-mázas kivitelben „Anyaság" címen forgalmazza annak szabad mintázatú másolatát.

34. Ételhordó parasztasszony

(Ételhordó)
(Anya gyermekkel) (Anya gyermekével)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3355)

terrakotta, 28 cm
J.: nélkül

A görög művészet tanulságait saját művészi alkatának megfelelően volt képes alkalmazni Izsó. Különösen a hellenizmus állt hozzá közel – ahonnan az egész európai szobrászat is levezethető. Ezúttal a saját tengelye körül spirálisan forgó kompozíció elvéből indul ki, de nem egy táncosnő kecses fordulata fejezi ki az állandó mozgás képzetét, hanem a lépéssel lendülő szoknya, az ölbe kéredzkedő kisgyermek kapaszkodása, a felfogott surc. A lendületes csípő- és gerincmozgás a leszegett fejjel vezeti vissza a tekintetet az anya folytonos haladását fékező kisgyermekre. Klasszikus értelemben vett háromdimenziós kompozíciót alkot ezáltal, mely saját szép ívelésű kontúrján belül képes uralni a teret.

Mind gondolatilag, mind szobrászi megoldásában kimagasló terrakotta a hagyaték többi darabjával együtt került közgyűjteménybe s a 19. sz. magyar művészetét bemutató kiállításon szerepel a Magyar Nemzeti Galériában.

35. Menekülő anya

(Menekülő)
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3354)

terrakotta, 28,5 cm
J.: nincs

A mű erényeit figyelmen kívül hagyva készült abból egy magyarkodó genre figura a Herendi Porcelángyár szabadelvű színes-mázas másolataként „Anya gyermekkel" címen (1938).

Anya gyermekével

1864. k.
Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.198.)

papír, ceruza
J.: nélkül

A fejről leomló lepel, mint mandorla védelmezi a két testet a külvilágtól s ez a „képtelenség" az anya extatikus ölelésében teljesedik ki. Térdre zuhant alakja a „Menekülő anya" kompozíciós variánsának tekinthető.

A közgyűjteménybe Petrányi Győzőné tulajdonából került.

Valami váteszi balsejtelem hatja át Izsó „Anya gyermek" ciklusát. Az őszinte összetartozást kifejező szobrászi gondolatból ezúttal is az életért folyó küzdelem drámája érződik.

Soós Gyula mutatott rá arra, hogy a „Menekülő anya" a Niobé-csoport egyik alakjával mutat közeli rokonságot.[1] Azzal a Homérosz által elbeszélt anyával, aki a gyilkos nyílzápor elől menteni próbálja gyermekét. Az ismeretlen mestertől i.e. 3. sz.-ból való másolat asszonya ellenszegül a sors akaratának, viaskodik még – de a plasztika minden részlete arra utal, hogy a végzet elkerülhetetlen. E gondolatot jól ismerte Izsó is, nála a menekülés ösztöne a végtagok disszonáns, féktelen mozgásával jut kifejezésre, s az így kialakult fény-árnyék hatás tovább mélyíti a tragédiát. Kora népéletébe beilleszthető, valószerű hang időszerűsíti az alkotást.

A drámai erejű terrakotta, a hagyaték többi darabjával együtt Izsó 1875-ös emlékkiállítása után került a közgyűjteménybe.

37. Női mellszobor

terrakotta, 14,3 cm
J.: nélkül

Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3376.)

38. Női akt

terrakotta, 11,6 cm
J.: nélkül

(Meztelen nő) (Női tanulmány)
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3340.)

A minden részletmegoldást nélkülöző szép mozdulattanulmány nyugalma csak látszólagos, a test magában hordozza az elmozdulás lehetőségét – s a torzóban ránk maradt kisplasztika feszültségének ez a forrása.

Izsó jelentéktelennek tűnő műtermi hagyatékának apró emlékei is magukon viselik a művész lényeglátását és zsenialitását.

A mindig változó műterem polcán 1860-tól gyülekeztek a kis terrakották. A rövid életet élt művész halálakor, 1875-ben 21 alkotás gyászolta táncában szülőatyját.[1] Izsó első emlékkiállításáról állami vásárlással mentődött meg az a 15 kisplasztika, amit Soós Gyula oly nagy körültekintéssel ismételten sorbaállított, abban a biztos tudatban, hogy azok a verbunk lépésszólamaival felelgetnek egymásnak.[2]

Izsó maga is kitűnő táncos lévén – az önkifejezés örömével azonosulva belülről figyelte a toborzó huszárok délceg lépéseit, az agyagot taposó cigányok improvizációit, amint kötetlen táncukban oldják fel lelkük keservét. Az elnyomatás korában a szabadság utáni vágyat fejezi ki maga a tánc is, csakúgy mint a nemzeti viselet, vagy a csendesen dúdolt hazafias dallamok.

A művész klasszikussá lett sorozatának valóságos értékét Fülep Lajos 1923-ban hosszan elemezte. Ő világított rá elsőnek arra, hogy szobrok felfogása azzal a hellén kompozícióval mutat rokonságot, amiből ekkor az egész európai művészet oly szívesen merített. Az egy figurán belül megjelenő tériség szobrászi élményét Izsó zseniálisan, mintegy sajátját alkalmazza, s ötvözi azt a kontraposzt elvével, az ellentétes mozdulatok magas művészi harmóniájával. „A térbeli megjelenésnek ez a feszültsége határtalan dinamizmust kölcsönöz a szobornak, lehetővé teszi, hogy erőt, szilajságot, lángolóan felcsapó szabadságvágyat fejezzen ki" – írja találóan Végvári Lajos.[3]

Fülep Lajos e művek kapcsán mutat rá arra, hogy a nemzeti forma nemzeti tartalmat nyer egy olyan korban, amikor a nép és a nemzet fogalma azonos, Izsó megalkotja a magyar típust, de ami ennél sokkal lényegesebb: képes kifejezni annak lelkületét. A hazai szobrászat először ölt nemzeti jelleget, s vesz föl arra utaló romantikus formát, „...újra megszületik itt ősi mivoltában a maga törvényeivel és tiszta lehetőségeivel jellegzetes testformát, mozgást, és temperamentumot választva magának anyagául."[4]

A művész ifjan maga elé tűzött merész tervét beváltotta. A magyar nemzeti szobrászatot megteremtette még akkor is, ha azok csupán arasznyi égetett agyagszobrok. (A szobrászmesterség technikai ismeretét kiválóan birtokló Izsó keze alatt a kiinduló anyag nemessé vált, s terrakottái ugyanúgy végleges elképzelést hordoznak, mint a görög művészet tanagra figuráié.)

Szobrászatunk e művekkel, mint Arany, vagy Petőfi költészete, Erkel és Liszt népi karakterű zeneművei – nemzeti jelleget őrző, egyetemes értéket alkotott.

Főleg a táncoló alakokról volna sok mondanivaló – írja Szmrecsényi Miklós 1925-ben egy levelében – a francia Rude-nak változatos alakjait sokszorosítva terjesztették – s nálunk ezek a remekművek, melyeknél magyarabbat soha nem fognak mintázni évek óta láthatatlanok. Szép ritmikusan egymás mellé állítva ezek a magyaros mozgás plasztikus átéltséggel stilizáló alakok talán fel fogják ébreszteni a vágyat, hogy sokszorosítva kaphatók is legyenek – s ne csak egy példányt kelljen félteni az enyészettől, a törékenysége miatt."[5]

E régi, s jogos igényt mindmáig nem sikerült kielégíteni.

1. Izsó műveinek jegyzéke (MTA MTI Adattár – C–I–118/435.)
2. Morvay Péter izgalmas tanulmányt készített a szobrok táncmozdulatainak elemzéséről 1955-ben. (MTA MTI Adattár Soós idegen anyag; SZM 9025/1955) valamint Sebestyén György: Izsó Miklós táncosai c. (Táncművészet N/10.1954. 324–325. p.) tanulmánya alapján Soós Gyula nem időrendi, hanem a mozgások logikája szerint rendezte azokat I–XV-ig. Izsó Miklós kisplasztikái és az antik művészet c. tanulmányában tette először közzé. (Bulletin 8. sz. 1956. 117. p.) Indokoltnak tartottam eredményének átvételét.
3. Végvári Lajos: A romantika szobrászata (A magyar művészet története [főszerk. Fülep Lajos, Bp. 1970.] 395. p.)
4. Fülep Lajos: 1923 MM
5. MTA MTI Adattár C–I–37/675

39. Táncoló paraszt I. 1864.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3349.)

terrakotta, 29 cm
J.: talpazat oldalán: „1864. aug. 5. I. M."

(1938-tól a Herendi Porcelángyár színes-mázas megjelenésben Gácsér Kata iparművész szabadkezű másolatában forgalmazza.)

42. Táncoló paraszt IV.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3371.)

terrakotta, 28 cm
J.: talpazaton jobbra: „I. M."

43. Táncoló paraszt V.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3351)

terrakotta, 26 cm
J.: hátul a talpazat bal oldalán: „I. M."

40. Táncoló paraszt II. 1870
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3347.)
A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szerepel.

terrakotta, 28,2 cm
J.: talpazat jobb oldalán: „Izsó Máj. 1-jén 1870."

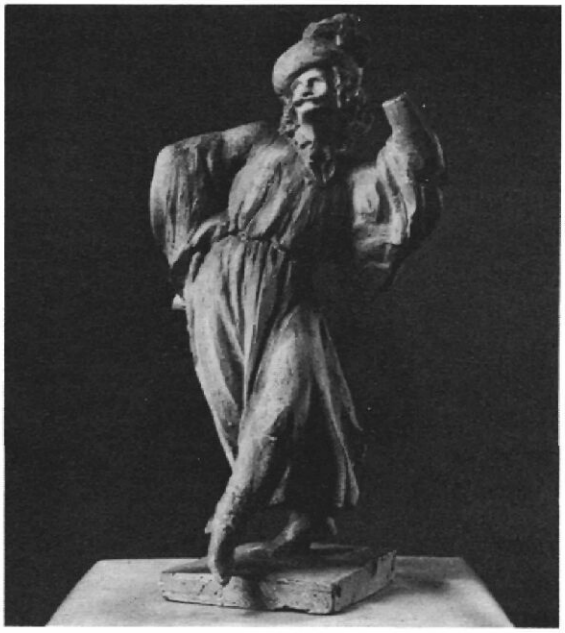

41. Táncoló paraszt III.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3380.)

gipsz, 31 cm
J.: nélkül

44. Táncoló paraszt VI. 1867
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3375.)

terrakotta, 24,7 cm
J.: a talpazat bal oldalán: „1867. jan. 28."

45. Táncoló paraszt VII.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3350.)

terrakotta, 28 cm
J.: a talpazat jobb oldalán: „IM" (pecsét)

A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szerepel.
(1938-tól a Herendi Porcelángyár színes-mázas kivitelben, Gácsér Kata szabadelvű másolatában forgalmazza.)

46. Táncoló paraszt VIII.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3360.)

terrakotta, 26 cm
J.: jobbra: „IM" (pecsét)

47. Táncoló paraszt IX.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3369.)

terrakotta, 27 cm
J.: a talpazat jobb oldalán: „IM" (pecsét)

50. Táncoló paraszt XII. 1867
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3368.)

terrakotta, 28,2 cm
J.: hátul a talpazaton: „1867. janu. 20. Debr."

51. Táncoló paraszt XIII.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3370.)
A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szerepel.

terrakotta, 27 cm
J.: talpazat jobb oldalán: „I. M" (pecsét)

48. Táncoló paraszt X.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3374.)

terrakotta, 24,7 cm
J.: a talpazat jobb oldalán: „IM" (pecsét)

49. Táncoló paraszt XI.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3372.)

terrakotta, 25,5 cm
(Feje letört)
J.: talpazat jobb oldalán: „I.M"

52. Táncoló paraszt XIV. 1870.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz. 3373.)
A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szerepel.

terrakotta, 26 cm
J.: a jobb lábnál a talpazaton: „I. M" (pecsét) 1870.

53. Táncoló paraszt XV. 1867.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3361.)

terrakotta, 21,5 cm
J.: talpazat bal oldalán: „I. M. Debreczen 1867. jún. 26."

54. Férfifej terrakotta, 12 cm
Magyar Nemzeti Galéria J.: nincs
(Ltsz.: 3365.)

55. Honvédfej terrakotta, 7,5 cm
Magyar Nemzeti Galéria J.: nincs
(Ltsz.: 3367.)

56. (Tanulmányfej) Honvédfej 1863. k. terrakotta, 15 cm
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3366.)

Mindhárom miniatűr arckép kiváló megfigyelésre és jó humorérzékre vall. Már Pulszky Ferenc is felismerte kicsinységük ellenére nagyszerűségüket s a hagyatékból megvásárolta azt a Nemzeti Gyűjtemény számára. A legépebb és legjobb állapotban megmaradt Honvédfej a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán szerepel.

57. Férfifej terrakotta, 12 cm
Szépművészeti Múzeum
Lappang.

Az 1952-ben összeállított háborús veszteséglistán szereplő alkotást az újabb revíziók és kutatások sem találták meg.

58. Részeg kortes I. terrakotta, 31 cm
(A kulacs barátja) 1863. J.: jobbra lent: „IM 1863"
(Részeg ember)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3341.)

A szinonim elnevezések a mű azonosítását nehezítik. A Vasárnapi Újság közölte először 1864-ben „A kulacs barátja" címen, de később „A részeges kortes" vált használatossá.

E kisplasztika a pillanat megragadása révén hasonlóságot mutat Izsó kiemelkedő sorozatával; a „Táncoló parasztok"-kal. A figura könnyed mozdulata, öltözete és az egész mintázás eleganciája azt a toborzások ihlette szoborciklushoz kapcsolja.

59. Részeg kortes II. terrakotta, 8 cm
(Részeg paraszt) J.: nélkül
(Törött részeg paraszt)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3352.)

Egy későbbi fázisállapotban immáron a földre rogyva jelenik meg „A kulacs barátja". A műtermi listán „Törött részeg paraszt"-ként említett terrakotta azonos lehet a bal karjánál megcsonkult kisplasztikával.[1]

1. 60. sz. (MTA MTI Adattár C–I–118/435.)

60. Részeg paraszt I.
(Földön fekvő részeg paraszt) 1867.
Képzőművészeti Főiskola
Lappang

terrakotta
(21,5×5,0×10,0) cm
J.: „1867. febr. 16. IM"

61. Részeg paraszt II.

Képzőművészeti Főiskola
Lappang

Az 1925-ben Ernst Lajos által szervezett emlékkiállítás katalógusa adott utoljára hírt e két műről. Még Izsó életében kerülhettek azok annak az iskolának a tulajdonába, melynek jogelődjében – 1871-től – az Országos Mintarajztanoda és Rajztanárképezdében a művész a mintázás professzora volt.

Képi ábrázolás nem ismeretes róluk, mindkettőnek nyoma veszett.

Ernst Múzeum kiállításai LXXIX. Izsó Miklós emlékkiállítás (Bp. 1925. október). Rendezte: Ernst Lajos és Lázár Béla. A nagyterem „vitrinájában" említi a katalógus 38. és 40. sz. alatt (MTA Lexikontár, Szentiványi fond.)

62. Holtrészeg paraszt
(Részeg paraszt) 1869.
(Részeg kortes)
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3344.)

terrakotta, 16 cm
J.: jobbra lenn: „IZSÓ 1869"

„Bőséges alkalom kínálkozott itt humorérzékének megcsillantására." – írja e mű kapcsán Weiss Anna,[1] de a portré igénnyel megmintázott arcról inkább valami sorstragédia, mintsem a tréfa grimasza olvasható le.

Az emberi élet leplezetlen állapota izgatta e sorozatában csakúgy, mint az önmagukat révületbe táncoló vagy a gyermeküket extatikusan ölelő anyák esetében. E kisméretű terrakották nem egyszerű életképi szobrocskák, hanem a különös lelkiállapot művészi megnyilvánulásai.

A szoborral megegyező méretben és jelzettel ellátott gipszöntvény a Sárospataki Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményében található (Múzeum, lsz.: E. 1880.1.). Izsó özvegye ajándékozta ezt is a kollégiumnak, s az ősi schola történetét bemutató Berna-soron rendezett állandó kiállításon szerepel.

1. Weiss Anna: Izsó Miklós élete és művészete (Bp. 1939.)

63. Cigánykerék

terrakotta, 19,6 cm
J.: hátul: „IZSÓ"

(Kereket vető cigány)
(Kereket vető cigánygyerek)
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 33.57.)

A tovagördülő kerék küllőihez hasonlóan festői módon oldódnak fel a végtagok s az önfeledt, játékos jókedv áthatja a hétköznapi eseményt. Mielőtt az igen frissen, a formát csak jelző mintázásból azt a következtetést vonnánk le, hogy az egy impresszió csupán, a rajzi vázlat az átgondolt, megérlelt alkotói folyamatról győz meg. (MNG Graf. Oszt. Ltsz.: 1914.)

Az agyagból Izsó a technikai maximumot hozta ki s a hagyatékból a gyűjteménybe került terrakotta mindmáig megőrizte eredeti állapotát.

Cigánybanda

papír, szépia, toll
(15,8×13,3) cm
J.: jobbra lenn:
„1862. október 29. IM"

1862.
Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.185.)

A tollrajz a müncheni pittoreszkek hangulatára emlékeztet, de már Pesten készült s jelzi, a művész több éven át érlelte ötletét, amit végül „A Cigány Laokoon"-ban oldott meg 1869-ben.

A cigánybandák hagyományosan négytagú együtteséből ezúttal a kontrás hiányzik s egy, a cimbalmoshoz ágaskodó kicsi gyermek alakjával egészül ki a társaság. (A plasztikán e két figurát egy olyan kisfiúval cserélte fel, aki hangszerén átélve muzsikál, s ezáltal a kompozíció már közelít az apa és két fiának ismert hellenisztikus beállításához.)

64. Patikárius Ferkó cigányprímás

terrakotta, 19,7 cm
J.: jobbra lenn: „IZSÓ 1869"

1869.
(Patikárius)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3348)

A 19. században jelenlétünk Európában egzotikus tartalmat kapott. Ez a kép hazánkról jórészt a magyar cigányzenének köszönhetően alakult ki, s ezt segítette az egyre díszesebbé váló népművészet is. Az 1867-es párizsi világkiállítás közönségét játékával Patikárius cigányprímás hódította meg, akit lelkesítő dalai miatt, a Bach-korszakban, a pesti kávéházakból kitiltatott.

A hordón ülő és hegedülő muzsikus a Cigány Laokoon előkészítő darabja – de annak középső figurájától lényegesen átszellemültebb. A kisméretű plasztika Izsó szobrászi leleményének szép példája.

65. Cigánytorzó

terrakotta, 12,4 m

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3359)

66. Hegedűs cigány

terrakotta, 15,8 cm
J.: lenn jobbra: „IZSÓ 1869"

(Hordón ülő cigányzenész)
1869.
(Muzsikus)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3356.)

67. Hordón ülő cigányzenész 1869.

terrakotta, 20 cm
J.: lenn jobbra: „IZSÓ 1869"

Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3346.)

A muzsikáló, táncoló, iszogató emberek társaságában otthonosan mozgó művész ezúttal sem a behízelkedő zsánertémák között válogat, hanem egy olyan pillanatot örökít meg, amikor a muzsikaszó egy keserves strófa erejére megszakad, s a kacskalábú zenészből felszakad a bánat. Az expresszív erővel mintázott fej tartása és kifejezése a trójai főpap, Laokoon fájdalmát hordozza. A művész a lélekábrázolás mélységében is megközelíti a klasszikus előképet, ezáltal az oeuvre egyik legkifejezőbb alkotásává vált.

68. Muzsikus cigánygyerek

terrakotta, 17,3 cm
J.: jobbra lenn: „IZSÓ 1869"

(Hegedülő cigányfiú) 1869.
(Hegedűs cigány)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3345.)

Énekes koldusra emlékeztet az érzelmesen daloló gyermek öltözete és a muzsikálás széles gesztusa. A mű felfogásában határán áll a kedveskedő zsánerfiguráknak és Izsó realisztikus kisplasztikáinak, s egyúttal vázlatul szolgál a Laokoon kisebbik fiának szobrászi beállításához.

A ciklushoz sorolandó valamennyi alkotás a hagyatékból került előbb a Nemzeti Múzeumba, majd a Szépművészeti Múzeumba, később a Magyar Nemzeti Galériába.

69. Cigány Laokoon terrakotta, 23 cm
(Cigány banda) J.: jobbra lenn: „IZSÓ 1869"
1869.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3342.)

A háromfigurás kompozíció elnevezése magától a művésztől származik – s azzal a klasszikus előkép tudatos követésére utal. Már előzőleg a mozdulatvázlatokban is érződött ez. „Izsó nagyszerű invencióval értelmezte át a kígyó halálos marása alatt leroskadó Laokoon alakját ülő figurává s változtatta az élet-halál küzdelem görcsében vergődő három alak pátoszát a muzsikálásba feledkezett cigányzenészek szenvedélyévé."[1]

Az i. e. 2. sz.-ban készült Laokoon szoborcsoport kompozíció általunk ismert másolata „...egy háromdimenzionális bronzszobor síkba széthúzott márvány utánzata. Ebben az értelemben visszakövetkeztethető eredetije az érett hellenisztikus... szoborkomponálás példájának vehető."[2] S Izsó erre az eredeti elrendezésre érzett rá, amikor a térrétegeket oly gazdagon használta az egy főnézetre történő beállításon belül, s amikor a fény-árnyék minden lehetőségét igyekezett kihasználni. Ennek ellenére a kompozíció mégsem árasztja azt a képzetet, hogy zenéjükkel ugyanúgy a létükért harcolnak, mint azt Laokoonék teszik. Muzsikájuk inkább áradó, mintsem végzetes, s a szoborcsoport elnevezése ellenére egy ízig-vérig zsánermű született.

1. Soós Gyula: Izsó Miklós kisplasztikái és az antik művészet (Bulettin 8. 1956. 118. p.)
2. Castiglione László: Hellenisztikus művészet, Corvina 1980. 142. p.

70. Czinka Panka

(Hegedűs nő)
(Cigányfigura a Seregből)
Rimaszombat, Gömör Múzeum
(Ltsz.: 1132.64.)

gipsz, 118 cm
J.: nélkül
Töredezett, hiányos

71. Hegedűs

(Pásztor – tévesen)
(Cigányfigura Seregből)
Rimaszombat, Gömör Múzeum
(Neg. sz.: 6746.)

gipsz, 103 cm
J.: nélkül
Töredezett, hiányos

Czinka Panka, aki Rozsnyón a 18. sz. második felében – az országban is elsők között – alapította meg bandáját, egy évszázad múltán is szeretettel élt a gömöriek emlékezetében. Nem tudni, ki volt a megrendelője az asszonyprímásról s férjéről (esetleg valamelyik fiáról) készített egészalakos portrénak, de azok minden bizonnyal Izsónak helyben készült munkái.

A művész rokonságához tartozó Molnárné Csízy Jolán – aki az életművet maga is kutatta – tett először említést e szobrokról, melyek a rimaszombati cigánytelepnek, a Seregnek lakóihoz köthetők.[1] Az erősen sérült két figura beható stíluskritikai elemzése arról győz meg, azok minden bizonnyal a művész hiteles alkotásai. – (Izsó rövid működése alatt a róla megjelent tudósítások nagy száma s az abban felsorolt munkák sokasága a teljesség látszatát keltették a témával foglalkozó kutatókban. A távolabbi területeken készült művek elkerülték a hírlapírók figyelmét s így ma is remélhetni még Rimaszombat és Pelsőc, valamint Kolozsvár környékéről felbukkandó elfelejtett alkotásokat.)

A „Búsuló juhász" bölcs nyugalmát átmenti a Hegedűs alakjába. A drapéria testet szolgáló plasztikai egyszerűsége gondolati hordozóvá vált; hozzásegít az alázattal létrehozott tiszta hang képzetéhez. (A fej elveszett, karjai töröttek, hegedűje később megkerült.)

A dinasztiát alapító asszonyzenész karjai is hiányoznak, teste kettétört, ennek ellenére megmaradt Nikének beillő eleganciája. Szép fejének büszke felvetése a végtelen szabadság illúzióját kelti. Míg a Hegedűs lépő mozdulata a művészileg érdektelen statikusság oldását célozza csupán, addig párja feszültséggel telve libben tova.

A torzóvá vált alkotások eredeti mérete 120–125 cm lehetett s így az izsói életműből „kimagaslanak" – de azok átgondoltságuk és finom részletgazdagságuk révén is jelentős alkotásai a magyar nemzeti romantikának. Porladásuk láttán csak sajnálkozhatunk, hogy oly sok társukkal együtt ezek sem kerültek végleges művészi anyagba.

1. Molnárné Csízy Jolán kézirata (HOM Képzőművészeti Adattár)

72. Házaló zsidó

(Handlé) 1869.
Szépművészeti Múzeum
Lappang

terrakotta(?), 17,3 cm
J.: „IZSÓ 1869"

Szana Tamás, Izsó monográfusa közölte a holicsi kerámiák hangulatát idéző kis zsánerfigura képét,[1] így a háborús veszteséglistára került mű beazonosítható lesz esetleges felbukkanása esetén.

1. Szana Tamás: Izsó Miklós élete és munkái (Bp. 1897) 56. p.

73. Széchenyi István (kis) állóalakú szobra

1866.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 3398.)

gipsz
J.: talpazaton:
„...zítette Izsó Pesten"
töredék (töredék mérete: 57 cm)

1865-ben a Tudományos Akadémia pályázatot írt ki Széchenyi emlékszobrára. A pályázatnak különös jelentőséget adott az a tény, hogy a külföldieket kizárta a részvételből, így az Akadémia célja a magyar történelem kiemelkedő egyéniségének méltó megörökítése mellett egyben a nemzeti szobrászat fellendítése volt. A 13 művész 20 szobra között volt Izsóé. Az első fordulóról sikerrel továbbjutott (1867), de a másodikon már nem vett részt.[1]

A Feldunasori rakpartra, a Széchenyi emlékműnek kijelölt reprezentatív térre építették fel a Kiegyezés szimbólumát; I. Ferenc József koronázási dombját, ami egy egész évtizedig emlékeztetett a megbékülésre, s ez lehetett az oka Izsó visszalépésének. A nagyszerű feladat lehetőségét átengedte Engel Józsefnek, aki azzal sokszori módosítás után 1879-re készült el.

E fragmentum különösen szépen sorakoztatja fel azokat a tárgyakat, amiket Izsó a Széchenyi életműre utalva komponált a lábazatra. A jelenleg töredékes alkotás 1898-ban az Ernst gyűjteményből került át állami tulajdonba.

73/a. A Széchenyi pályaműről készült gipszöntvény került a hagyatéklistára 36. számmal feltüntetve. Előbb a Nemzeti Múzeumba, később a Szépművészeti gyűjteménybe került, s ott lett a második világháború martalékává.

1. Buday József: Széchenyi István gróf szobrának leírása és története (Bp., 1895.)

73/c. Széchenyi emlékmű egészalakos szoborterve

patinázott gipsz
67 cm

1866.
(Széchenyi emlékmű modellje)
Sopron, Városi Múzeum (Ltsz.: 17.462.)

Széchenyit, mint az Akadémia megalapítóját élete teljében kellett megmintázni arra a térre, mely munkásságával oly sok vonatkozásban kapcsolatba hozható; a Lánchíd pesti hídfőjéhez.

Valószínű, hogy Friedrich Amerling festménye (1836) és Herr Gerold (1840) litográfiája szolgált Izsónak előképül. A büszke tartás, a portréigényű arc, a nemzeti viselet, s a munkássághoz fűződő tárgyi utalások együttesen egy szép emlékmű reményét keltették, bár kifogásként merült föl, hogy az Akadémia épülete nem készült el Széchenyi életében, s az mégis ott szerepel.

A sajtó a beérkezett terveket részletesen bemutatta, s a szakértők Izsó alkotását ajánlották a közvélemény figyelmébe:

„...a művész valóban monumentális hatást ért el művében, mely bármerről tekintsük is, mindenütt szép és gazdag körrajzokat ád. E nagy előnyöket nem találjuk oly mértékben képviselve a többi pályaművekben. Még Engelében sem, akinek Rómából beküldött mintája ugyan teljes elismerésre méltó plasztikai mű, de hiányzik belőle a historikus érzék, a magyar typus s az a büszke férfias jellem, mely Izsóéban oly szerencsés kifejezést nyer."[1]

Izsó pályaművéről ugyancsak ebben a lapban Székely Bertalan – a hűséges jó barát – látképtervrajza nyomán készült el a Rusz Károly által metszett reprodukció (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Isz.: 59.260.). Keleti Gusztáv hasonló témájú munkáját is Rusz tette sokszorosításra alkalmassá.[2]

A pesti pályázattól való visszalépés után még felcsillant egy lehetőség; Kolozsvárott egy 6 láb magas tiroli márványból faragandó Széchenyi-szobor megvalósulására. De a felmerülő költségek miatt ez is meghiúsult.[3]

Végül e tervet az Akadémiától 1895-ben Sopron vármegye megvásárolta, hogy az „...az állandó soproni szobrának mintául szolgáljon".[4] Ennek segítségével váltotta valóra mestere álmát Mátrai Lajos szobrászművész 1897-ben, Sopronban.

1. Magyarország s a Nagyvilág (1866. április 15.)
2. Hazánk s a Külföld (1866. április 8.)
3. Soós Gyula: Izsó Miklós kézirat 1979. (HOM Képzőművészeti Adattár) közli Kelemen Lajos kolozsvári múzeumigazgató levelét Izsó erdélyi kapcsolatairól.
4. MTA MTI Adattár Lyka fond

73.[1] Széchenyi István kis szobra 1866.

gipsz, 50 cm k.
J.: készítette Izsó 1866. Pesten

Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi Múzeum
(Ltsz.: 1515.)
Lappang

A pályázat kisméretű mintaszobra a Széchenyi Múzeumban volt, amikor 1917-ben Divald Kornél az Akadémia palotájában lévő műkincsekről „magyarázó kalauz"-át összeállította. Ott volt a második terem leveleket és fogalmazványokat őrző tárlója tetején Engel József és Kugler Ferenc pályaterveivel együtt.[1] (A később készült jegyzékek már nem vették számba.)

Nem maradt példány azokból a gipszöntvényekből sem, amiket 1877-ben „gr. Széchenyi díszruhában" címmel forgalmazott a művész felesége, s ami bizonyára e szobor mintája után készülhetett.[2]

1. Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei (Bp. 1917.) 92. p.
2. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet Adattár C–I–37.600–1.

Izsó Miklós Széchenyi-szobormintája.

Az akademia palotájának egyik kisebb termében együtt láthatók jelenleg mindazon szobormináták, melyek a Széchenyi-szoborra kitűzött pályázat letelével (márcz. 31-ig), részint itthon, részint a külföldön tartózkodó magyar szobrászoktól beküldettek.

Mindössze 17 pályamű. Szerzőik neveit ismerjük, mert az irodalmi pályázatok névtelenségét a képzőművészet körében hirdetett pályázatokra átültetni lehetetlen. Pályáztak pedig: *Bendo*, *Benk*, *Danaiszky*, *Ezsel*, *Faragó*, *Izsó*, *Kugler Jónas*, *Kugler József*, *Marcelkó*, *Schäffer*, *Szanlódz* és ifj. b. *Vay Miklós*. Az utóbbi 4, Danaiszky és Marsalkó 2 mintával. Egy-két jó nevü szobrászunk hallomás szerint azért tartózkodott volna a pályázattól, mert hire járt, hogy a szobor-bizottság már előre el volna tökélve a Széchenyi-szobrot külföldi művész által készittetni, miután nem bizik abban, hogy ily nagyszerü feladat sikeres megoldására alkalmas hazai művész találkozzék.

A bizottság e szándékáról szállongó hirt eddig semmiféle tény nem igazolja; keletkezését pedig legfölebb az akademia palotájának épitési

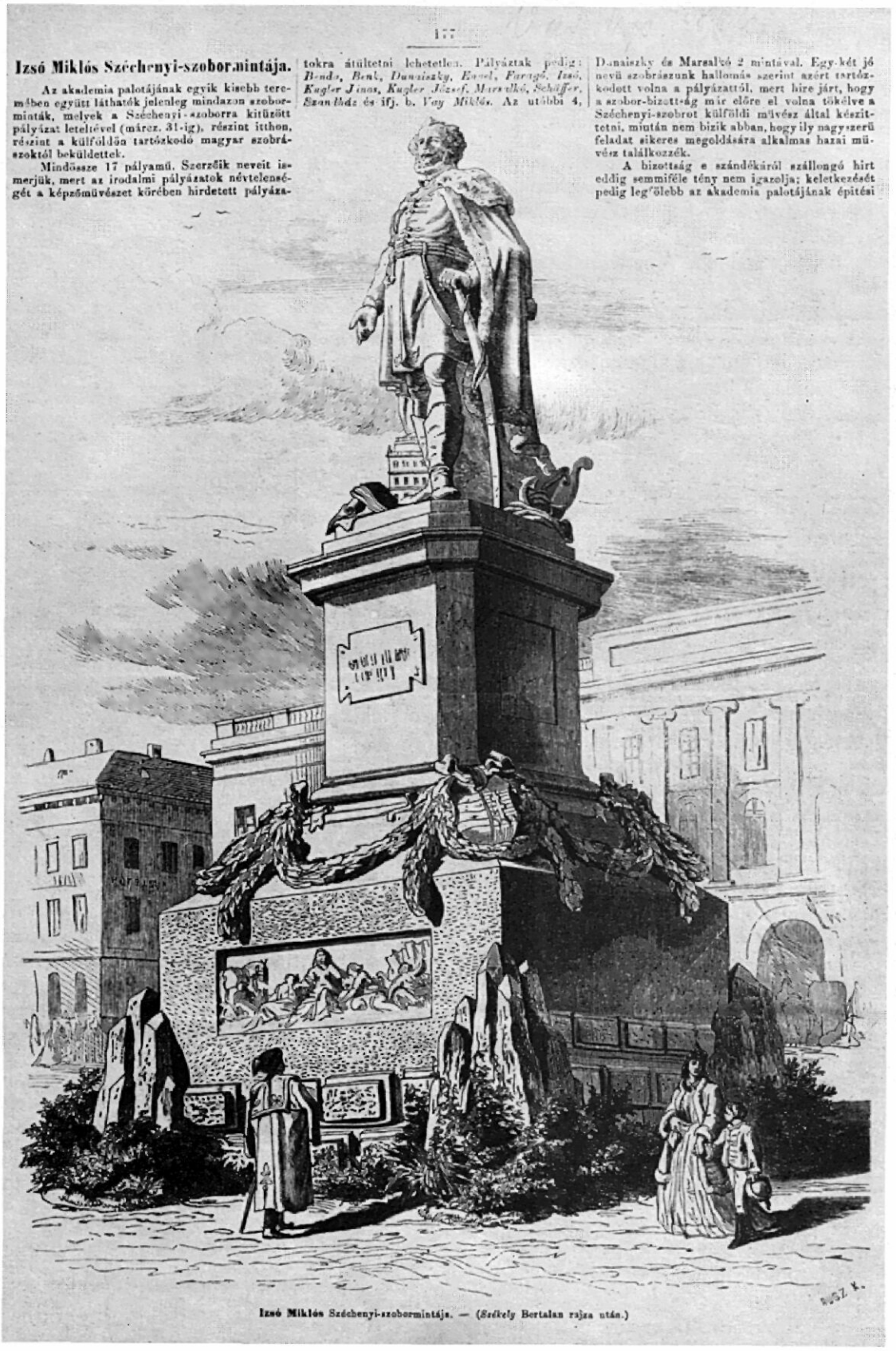

Izsó Miklós Széchenyi-szobormintája. — (*Székely* Bertalan rajza után.)

74. Izsó–Székely B.–Rusz K.:
Széchenyi szobor látképterve
Vasárnapi Újság 1866. (MTA MTI Lexikontár)

A szobor koncepciózus megalkotásával egy időben a talpazatot is igen gondosan megtervezte, úgy, hogy annak részletmegoldásait is megindokolta: „Az emlék alsó négy sarkára alkalmazott termés-sziklát azon okból véltem felveendőnek mintámba, mert ily módon a szobortér lejtőségge sikeresebben volna elfödhető, ... Mintám talpazatának a híd felé fordult oldalára domborművet terveztem..."[1]

A kor művésztársadalmát izgalomban tartó vállalkozásban Izsónak ismét Székely Bertalan volt segítségére. Ő rajzolta meg a kifejező látszattervet, s ennek alapján alkothatunk véleményt: méltó lett volna az a „Legnagyobb magyar" emlékéhez – s az nemzeti zarándokhellyé válhatott volna.

1. Buday József: Széchenyi István gróf szobrának leírása és története Bp., 1895.

75. Izsó Miklós–Mátrai Lajos: bronz, 2,5 m
Széchenyi emlékmű
1866–1897.
Sopron, Széchenyi tér

A tanítvány némileg átdolgozta mestere tervét. Elmaradtak Széchenyi életművét jelző és olyannyira kifejező tárgyi utalások, amik már 1866-ban is gondot okoztak a pályázat bíráinak.

A talpazat Hild Lipót munkája s a reprezentatív megjelenésű emlékmű Sopron polgárainak adakozásából a millennium évében került felállításra.

Az emlékmű mintájából kialakított mellszobor Stornó Gábor ajándékaként került a gyűjteménybe.

Nagycenk, Széchenyi István Emlékmúzuem (Ltsz.: nélk.)

76. Csokonai Vitéz Mihály emlékmű kismintája 1866.

gipsz, 70 cm
J.: nélkül

Debreceni Református Kollégium és Egyházművészeti Múzeum (Ltsz.: E.1981.4.)

Csanak József szellemi irányításával Debrecenben megalakult Emlékkert Társulat Szoborparkot tervezett a Nagytemplom mögé. Elsőként Csokonainak szándékoztak emléket állítani.

A helyi sajtó élénken figyelte a felkért Vay Miklós báró és Izsó Miklós szobrászi versengését. – Ez volt a két művész párharcának egyetlen olyan alkalma, melyből Izsó került ki győztesen. – Ezúttal a debreceniek Izsóba vetett bizalma nemcsak a hazai, hanem az egyetemes művészetet is hozzásegítette egy kitűnő emlékszobor megszületéséhez.

A szobor felállítási költségére gyűjtést szerveztek, s mivel a polgárok tudni szerették volna, hogy pénzükért maradandó alkotást kapnak, ezért a tervet bemutató fotókat bírálatra megküldték a Magyar Tudományos Akadémiának. A főtitkár, Arany János maga írt válaszában „gyönyörűen fogalmazott mű"-nek ítélte azt.[1] Méltatását azóta számtalan követte.

A magyar romantikus emlékmű kimagasló remekéhez készült vázlat kifejezőbb, mint maga a szabadtérre kiállított végleges alkotás. Izsó tudatosan törekedett a versíró-filozófus típusának megragadására, s a garabonciásnak tartott rokokó művész habitusa szinte megtestesülni látszik.

Maga is mélyen vonzódott az irodalomhoz.[2] Őszinte rajongása mindvégig megmaradt Petőfi és Csokonai iránt, s azon volt, hogy a verselni szerető nemzet különös ragaszkodását költőihez a nekik állított emlékművekben méltóképpen kifejezze.

Fülep Lajos a Csokonai vázlatban, mint a magyar Orpheusban meglátta az egyetemes mércével mérhető plasztikai remeket, s az 1953-ban az Akadémián tartott előadásában azon fáradozott, hogy Izsónak kivívja az őt megillető helyet: „Művészettörténetünk nagy tartozása, hogy Izsó helyét és jelentőségét Petőfi és Arany mellett módszeresen kijelölje, mert Ő is több mint népies, Ő is nemzeti, mint Ő, s ha töredékében is áttör az egyetemes művészet égövébe".[3]

A remekbe szabott alkotást 1978-ban Végvári Lajos így méltatta: „Csokonai alakjában ott vannak azok a jellemvonások, amelyeket az évszázados elnyomatás és a szabadságért való küzdelem fejlesztett ki a magyarságban, az állandó harckészség, gyakorlati érzék, az élet pillanatnyi örömeinek, hangulatainak fogékony átérzése, a hirtelen nekifeszülő vidámság vagy a tragikus sötéten látásra való hajlam..."

„Izsó valójában többet adott művében egyetlen költő, Csokonai portréjánál, a költő-létet fogalmazta meg ízig-vérig plasztikus eszközökkel, nagy szobrászi erővel és invencióval – írja Kovalovszky Márta. – Bármelyik táncoló parasztot ábrázoló terrakottájával összehasonlítva a Csokonait, világos, hogy ugyanaz a típus, ugyanaz a szilaj, a teret minden irányban átható, mégis zárt mozgás, a testnek ugyanaz a mozgással átitatott hajlékonysága és dinamikus kifejezőereje formálódott meg az emlékszoborban. S ami még fontosabb, nem valami elvont ideál, hanem Izsó korának magyar valósága emelkedett talapzatra."

Izsó Debrecent elhagyva Csanak Józsefre bízta szobrát. S Csanak, aki az emlékmű létrejöttéért oly sokat fáradozott, annak tudatában, hogy a remekmű közösséget illet, a vázlatot a Debreceni Kollégiumban helyezte el.

1990-ben két példányban készült bronzöntvény a műről Győrfi Sándor szobrászművész közreműködésével. Egyik a debreceni Déri Múzeumban, a másik a Magyar Nemzeti Galériában látható.

1. Levelet közli Balogh István: Izsó Miklós és a Csokonai-szobor c. tanulmány. (Művészettörténeti Ért. 1953. 1–2.)
2. Izsó ifjúkori rajza (MNG Ltsz.: 1914.208.) a művész írásával: „Izsó Miklós Pöeta"
3. Megjelent: a Művészettörténeti Értesítő 1953. 1–2.
Végvári Lajos: A magyar művészet a XIX. század második felében. (A magyar művészet története – Szerk.: Fülöp, Bp. 1978. 397.)
Kovalovszky Márta: Emlékműszobrászat (Művészet Mo.-on 1830–1870 – MTA MKCs Bp. 1981.)

77. Csokonai Vitéz Mihály mellszobra

1866.
Eltűnt.

Izsó munkamódszerének megfelelően az emlékmű előkészítő vázlata között volt egy mellszobor – bár a pályázatnak nem volt ilyen elvárása. E tényről Izsónak Hoffmann Alfrédhoz írt leveléből értesülünk (Pelsőc, 1866. szept.): „...Rimaszombatba megyek, hol pár napot időzöm – egyszersmind Csokonait lefényképeztetem, mint Nektek is megfogok küldeni. Ezután Debrecenbe szállítom mellképpel együtt a vázlatot."[1]

John metszete szolgálhatott előképül, mint Csokonai leghitelesebb, élet után készült arcképe s természetesen Ferenczynek a Debreceni Kollégiumban lévő szép márványbüsztje (1818)[2], amit Izsó 1864-es erdélyi utazása során bizonyára nem mulasztott el megnézni.[3]

A kismintát figyelve s ismervén az Emlékkert Társulat ragaszkodását a Kaszinóban megismert mellszoborhoz[4] – azok csak léptékükben térhettek el egymástól. – Izsó mesterének merész plasztícitását ugyan átvette, de jobban ragaszkodott az előkép felfogásához s nem idealizált úgy, mint Ferenczy. Izsó, mint a mű egészében,

a protrébán is megkapta alkotói szabadságát megrendelőitől, hiszen az 1805-ben elhunyt költő alakjára emlékezők az idők távlatából már nem igazán fékezték teremtő fantáziáját.

A büsztöt nem sikerült oly szerencsével elhelyeznie, mint a „kismintát" – annak hamarosan – talán még Izsó életében – nyoma veszett.

1. Izsó Miklós levelei (Szerk.: Soós Gyula) Bp. 1858. 72. p. 51 levél
2. Ferenczy István: Csokonai Vitéz Mihály márvány büszt 1818. (Debreceni Kollégium Gyűjteményében)
3. Hortobágy c. lap 1864. okt. 16. 4-re hivatkozik Balogh István említett tanulmányában.
4. Hortobágy c. lap 1866. november 2. 4-re hivatkozik Balogh István említett tanulmányában.

77[1]. Izsó Miklós(?) Ferenczy István(?) Csokonai Vitéz Mihály mellszobortöredék

lakkozott gipsz, 29×20,5 cm 2,5 m

1866.
Kassa, Keletszlovákiai Múzeum (Ltsz.: S 468.)

Több utalás arra a következtetésre juttatta a kutatókat, hogy Izsó Csokonai mellszobra – vagy annak gipszöntvénye – a Felvidéken maradt.[1] Szentiványi Gyula Pelsőcön, Soós Gyula Kassán említi, de úgy, mint amiről már fényképfelvétel sem ismeretes.

A költő e maszkszerű fejét Izsó özvegye ajándékozta a kassai múzeumnak s elképzelhető, hogy az az egykori mellszobor töredéke. De a poétát megillető babérkoszorú, az arc nyugalma, a szem szabályos ívelése, a serkenő bajusz – mind Ferenczy Csokonai márványszobrára emlékeztető jelek, s a mű egészének eszményített volta is Izsó mesterére utalnak. Izsó megvalósult emlékművének arcvonásai a John-féle metszet dimenzionálásának tekinthetők inkább, mintsem e fejtöredéken kidolgozott részletek művészi kiteljesülése.

A csupán fotóról ismert arckép múzeumi dokumentációi csak akkor segítenek a szerzőség megállapításában, ha eleve feltételezzük, hogy az azonos Izsó hagyatéki leltárában a 67. tétel alatt említett „Csokonai vázlat"-tal, – (bár szűkszavú a közlés, de a feltüntetett érték szerint is arcmást és nem egész alakos vázlatot említhetnek.)[2] A szerződés végleges megállapítása beható tanulmányozást igényel, hiszen minden eshetősége megvan annak is, hogy Ferenczy szellemi hagyatékát öröklő Izsó, aki többek között mestere szobrászi eszközeit is megkapta, a kevésbé értékes gipsztöredéket, mint emléket szeretettel őrizhette műtermében. S így azt tévesen sorolták Izsó hagyatékába.

1. Szentiványi Gyula 1952-ben lezárt Izsó Miklós kutatása alapján (Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoport Lexikontár)
2. MTA MTI–C–I–118/435.

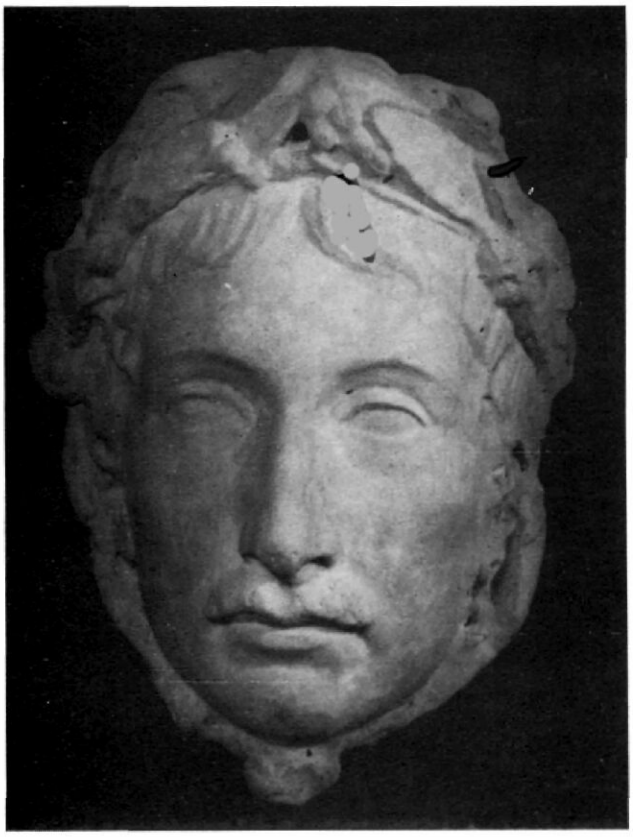

a/78. Csokonai Vitéz Mihály emlékmű nagymintája

bronz, 2,5 m

1867.
Megsemmisült.

Az általános gyakorlattól eltérően a szoborbizottság ragaszkodott ahhoz, hogy a nagymintát is a művész saját kezűleg készítse el. Hogy ez miért történt? – talán bizalmatlanságból, talán abból a reményből, hogy a Péterfia utcában műteremnek kialakított pajta közelsége a bronzöntvényhez hiányzó összeg gyűjtésére jótékony hatással lesz.

A kisminta általános sikere ellenére az öntőmintán Izsó lényegi módosításokat hajtott végre; – elsősorban a test arányait változtatta meg. Ezáltal új szobor született. Már nem a vándoranekdoták cingár táltosa, hanem a mecénások kényszeredett ódásköltője Csokonai. A kifejezésbeli változtatást miért hajtotta végre? Erre kereste a választ Fülep Lajos is, de hasztalan, mert sem az elvárásban, sem a művész koncepciójában nem talált arra kellő magyarázatot. Talán a magas szobortalpazattal számolva érezhette úgy, hogy így éri el a megfelelő optikai hatást – s némi bizonytalanság mutatkozik a bronznak, mint a szobrászi lehetőségnek a teljes kiaknázásában is.

A Csokonai költészetét megtestesítő formatiszta és érzékeny kontúrrajz ellenére az agyagszerű felfogás továbbkíséri a méltóságot hordozó bronzfigurát. Ez nincs is kárára a műnek! A talpazat elegáns lendületét a támasztékul szolgáló motívumok átveszik, s árnyékukkal a költő rokokó kontraposztja érvényesülni képes.

A vázlat frissességét a legritkább esetben lehet megőrizni. Elvész az a sokszoros nagyításban, s mindabban a változtatásban, amit a végleges anyagban való gondolkodás késztet a művészre. De maga az eltelt idő is módosítólag hathatott arra alkotóján keresztül.

A kész munkát októberben szállították kiöntésre Münchenbe.

Izsó ihletett hónapokat töltött Debrecenben. Többek között két szép táncoló figurát is mintázott itt, azokról az agyagot megdolgozó cigányokról, akik zeneszó mellett ritmusra végezték táncolva fáradságos munkájukat.

78 . Csokonai Vitéz Mihály emlékmű (1866–71.)

Debrecen, Emlékkert/Kálvin tér

1869 tavaszára az öntvény cizellálva készen állt, s Max Volmann akadémiai professzor kiadta annak minőségi tanúsítványát. Mégis a megrendelők az átvétel halogatására kényszerültek, s egy év is eltelt, míg a szobor Münchenből Debrecenbe megérkezett. A hiányzó pénz tovább lassította az emlékmű végleges elkészültét, s szorgalmazóinak kedve is fogytán volt már. Végre 1870 júliusában a város polgárai a színház előcsarnokában maguk is szemügyre vehették. A helyi lapok méltatlankodó, de inkább elismerő kritikáival köszöntötték.

Az ünnepélyes felavatásra a Nagytemplom és a Kollégium között kialakított Emlékkertben 1871. október 11-én került sor. Lényegében ma is e téren áll, de egy új építészeti környezetbe illesztve, ami nem igazán segíti a remekmű érvényesülését.

A szoborhoz illő szép talapzat terve Lyka János építész nevét dicséri, aki Izsónak még akadémiai jó barátja volt.[1]

E mű a költő és az őt megformáló szobrász szellemének kivételes egybeeséséből született. Méltán büszke arra az emlékműállításban úttörő szerepet vállaló Debrecen városa. Izsóba vetett bizalmuk nem volt hiábavaló, mert „A Csokonai szoborral a magyar emlékműszobrászat egy pillanatra kilépett az európai emlékművek internacionális áramlatából – írja találóan Kovalovszky Márta – és önálló útra térve sajátos új eredményt hozott".

A művésznek nem adatott meg, hogy más emlékműterve életében megvalósuljon, bár a debreceni példán felbuzdult Szeged városa hamarosan megrendelte tőle Dugonics András köztéri szobrát, de sem ezt, sem a Pesten felállítandó Petőfi emlékművet már nem sikerült végleges formába öntenie.

1. Balogh István: Izsó Miklós és a Csokonai-szobor (Művészettörténeti Értesítő 1953. 1–2.)

79. Nyulacska

alabástrom, 65×120 mm
J.: nélkül

1868–69 k.

Debrecen, Déri Múzeum (Ltsz.: II.82.32.1.)

A kedves emléktárgyon a következő kísérő sorok olvashatók: „Izsó Miklós: Nyulacska 1868–69-ben Lápossy Ferencné ajándéka. Izsó a Csanak család részére ajándékozta Debrecenben való tartózkodás ideje alatt".

Csanak József rendületlenül bízott Izsóban, hogy a sok nehézség ellenére közös céljuk, a Csokonai-szobor megvalósul. Példátlan körültekintéssel teremtette meg annak létrejöttéhez a feltételeket, s érdeme utólag még inkább jelentős, hiszen Izsónak ez lett az egyetlen teljes egészében az elképzelései szerint megvalósult köztéri alkotása.

A kis emléktárgy abból az alabástromból készülhetett, melynek lelőhelyére a művész 1864-es erdélyi utazása során talált rá Torda vidékén. (A hagyatéki lista bizonyára hasonló kedves kis állatfigurákat vett számba „Baromfik" címen.)

80. Kéztanulmány

(Fehér márványkéz)
(Reményi keze)?
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 33.83.)

márvány, 16 cm
J.: a csukló metszéslapján: „IZSÓ"

A hagyatéki jegyzék 109-es számon említ egy „Reményi keze" című munkát.[1] Erről nincs több adatunk, de azt tudjuk, hogy Reményi Ede hegedűművésszel közeli kapcsolatban állt Izsó. Londoni hangversenykörútjáról szobrászi eszközöket hozott, hogy a nehezen megmunkálható márványt Izsó minél szebben megdolgozhassa. Tulajdonképpen a zeneművész indítványára és jótékony célú koncertjeinek bevételéből kezdődött Petőfi pesti szobrának ötlete is.

E munkában mégsem a kifinomult művészkéz, hanem egy fiatal lány (Almási Balogh Melanie) keze sejthető. Akkor járunk talán legközelebb az igazsághoz, ha egy márványtöredék emléktárggyá való kialakítását látjuk abban.

A hagyatékon kívül, 1879-ben került ajándék útján a gyűjteménybe.

1. Izsó Miklós műveinek jegyzéke (hagyatéki leltár) (MTA MTI Adattár –C–I–37 118/435.)

81. Pákh Albert képmása

1867–1868.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 81.6.–N.)

márvány, 56,0 cm
J.: hátul: „K. IZSÓ"
Fölirat: jobbra: SZ. 1823.
középen: PÁKH ALBERT
balra: Mh. 1867.

Petőfi szűk baráti köréhez tartozó Pákh Albert íróval Izsó, mint a műveit rendszeresen publikáló Vasárnapi Újság alapító-szerkesztőjével személyes ismeretségben állt. A tehetséges szobrászra a Csokonai-pályázat idején Pákh hívta fel a civisek figyelmét, s éppen e műve kapcsán Izsó Debrecenben tartózkodott, amikor szomorú kötelességének eleget téve kellett Pestre utaznia, hogy ott Pákh halotti maszkját elkészítse.

Izsó munkamódszerétől sem volt teljesen idegen a már az ókori művészetben gyakorolt eljárás, hogy direktöntvények, maszkok felhasználásával készüljék a síremlék. De a kifejezőerejét elveszített felülettel megelégedni képtelen művész – mintegy a lelkialkat visszaadására – újrafogalmazta azt, s ezt a megmintázott arcot tette át a végleges művészi anyagba. A hermaszerű mellrész és az azon elhelyezett feliratok jelzik, hogy a megrendelő síremléknek szánta, de az a Nemzeti Múzeum Pantheonjába került.

Jelenleg a 19. századot bemutató állandó kiállításon látható a Budavári Palotában.

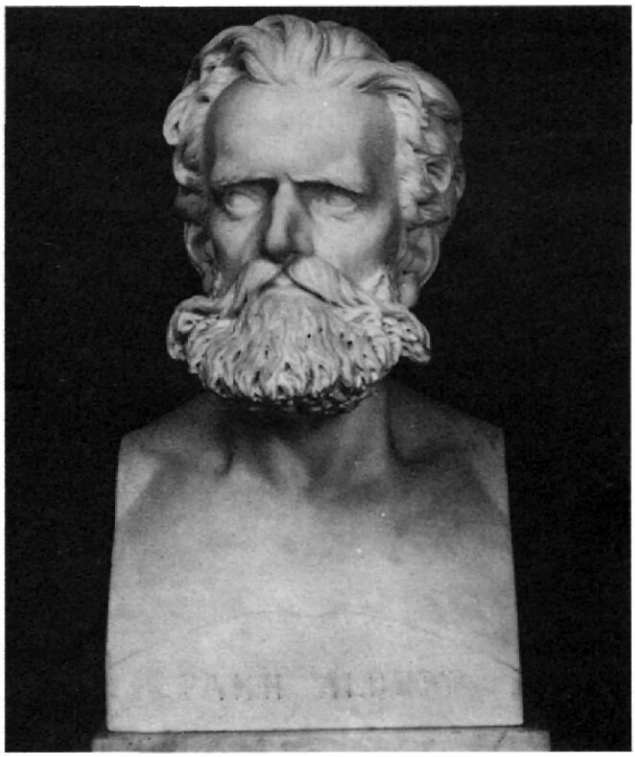

82. Pákh Albert kisméretű portréja

Eger, Dobó István Vármúzeum
(Ltsz.: 55.699.)
82/b. Miskolc, Herman Ottó Múzeum
(Ltsz.: 6344.)
82/c. Debrecen
Református Kollégiumi
és Egyházművészeti Múzeum
(Ltsz.: E.1981.15.)

gipsz, 34 cm
J. nélkül
(„Után Öntés tilos")
Erősen sérült
patinázott gipsz, 34 cm
J.: hátul: „Izsó 1867."
(„Után Öntés Tilos")

A művész által készített arcképek közül talán Pákh portréja volt a legnépszerűbb saját korában. Az intim méret mutatja, magánfelhasználásra készült ún. kabinetarcképről van szó – de egyes kutatók abban a márványszobor előképét látták.

A szobrász maga sokszorosította és forgalmazta e gipszöntvényeket a Pákhra szeretettel emlékező kortársak és barátok körében.

A Miskolchoz diákként kötődő író arcképének egy példányát Izsó ajándékozta közös iskolájuknak. Az „Után Öntés Tilos" felszólítás is az eredeti másolatra utal, szemben azokkal a példányokkal, melyek a művész halála után az „IZSÓBIZOTTSÁG" felirattal készültek. (E sorozatból nem maradt fenn példány.) Miskolcon, a Szinva áradásakor megrongálódott műről 1987-ben újabb kiegészített gipszöntvény készült. (Herman Ottó Múzeum, Ltsz.: 90.245.)

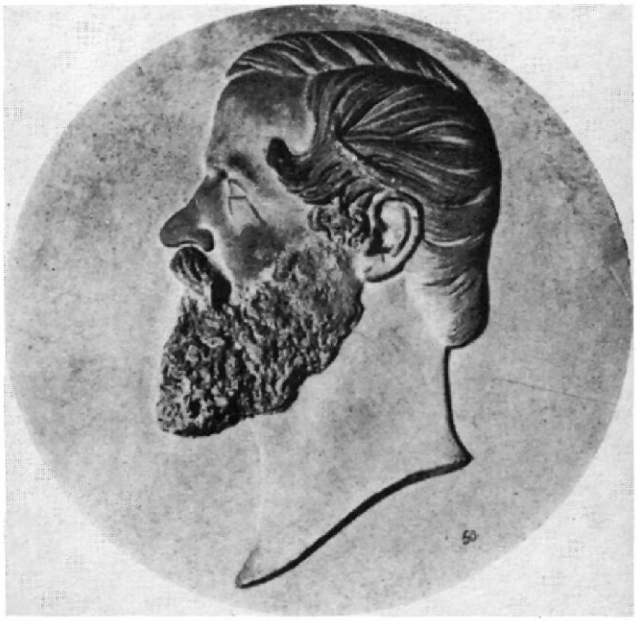

83. Kriston László éremképe 1866.
gipszöntvény, Ø = 41,0 cm
J.: „I. M. 1866. szep. 23."
Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: 1076.64.)

Izsó öt arcképdomborműve maradt ránk, s valószínű, csak eggyel többet készített. Mint legtöbb esetben, ezúttal is a kétdimenziósnak tekinthető féldombormű módszert alkalmazta, amikor Gömör megye egykori pénztárnokát természet után megmintázta.

Az arc plasztikai finomságáról némiképp elvonja a figyelmet a barokkosan mozgalmas körszakáll és frizura, de ennek ellenére a fej még nem válik szentimentálissá – a kompozíció egészének harmóniája megmarad. (Tévesen – a nyak átmetszésén jól kivehető hiteles kézjegy ellenére – a hátoldalra ragasztott cédula Ferenczy munkájának tulajdonítja az érmet, amit az Országos Szépművészeti Múzeum így ajándékozott Rimaszombatnak.)

84. Női arckép
(Egressy Etelka) 1868–1873.
(Telepy Károlyné)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 70.93.)
patinázott gipsz
52 cm
J.: nélkül

„Megrendelés nem volt, hanem Egressy Gábor nagy színművészünk lányának arcképét kezdte formálni, de az abbamaradt, később máshol készítette el." – írta Izsó József ugyanabban az „Epizódok Izsó Miklós életéből" című munkájában, melyből már idéztünk, s amit az emlékező több formában is papírra vetett. (1874)[1] Az anekdotikus hangvétel mögött sok tényszerű adat rejlik, s a művész hányatott sorsát is lebilincselően érzékelteti a művész testvéröccse: „Szent Rókussal szemben egy földszintes ház pincéjét – vette bérbe, mint munkára is alkalmas olcsó lakást – amit felavatott attilének." Előzőleg már dolgozott az 1861-es nyáron Morelli Gusztáv Budán lévő Duna parti műtermében, 1872-ben a Kórház u. 3-ban, később az Újvilág u. 21. alatt. 1871-ben Budán a Fő út 7. alól küldte levelét azzal a megjegyzéssel, átköltözik Pestre s új címe Ősz u. 10. sz. lesz. Valamikor 72–74 között lakhatott a Rókus közelében, amikor is Egressy Etelkát portretírozta. (Közben épült saját műterme a három Dob utca felőli bejá-

rással a Rózsa utcában. Ebben a tágas műteremben szándékozta Petőfi mintaszobrát megalkotni.)

A fiatal nő fejére húzott peplosz görög előképre utal. A klasszicista mesterek, mint Canova is, élt az arc lányításának eme lehetőségével az egykoron a Széchenyiek nagycenki kastélyában lévő Beatrice arcképén (1819). Ferenczy István Vitzay grófnéját (1823) is kedvessé teszi a szépen omló drapéria, s valami hasonló elgondolásból öltöztette Izsó is a divatjamúlt díszbe modelljét. A jobbra tekintő, szelíd mosolyú arc megelevenedik – s pruszlikos ingválla is saját korát idézi már. A talpazat nélkül hagyott, szépen befejeződő büszt életszerű hatást kelt.

1. Egykor az Országos Levéltárban (Ernst-hagyaték 2508/75.) elhelyezett kéziratot a Soós Gyula által szerkesztett Izsó Miklós levelei c. kötet (Budapest 1958.) közölte 120–121. p.

Feleky Miklósné Munkácsy Flóra színésznő arcképe

1871. k.

A művész monográfusai Hazánk s a Külföld (1871.42.) c. lapra hivatkozva említik a szépséges színésznőről készült portrét. A hír valószínűségét a kutatások mind ez idáig nem erősítették meg.

A szabadságharcot hősiesen végigküzdő művész már a pályája kezdetén emlékművet tervezett elesett bajtársai, megtiport nemzete számára.[1] De az elnyomatás korában egy mementó felállítása – magától értetődően – elképzelhetetlen volt. A Bach-korszak után is még számtalan társadalmi akadály maradt és a gazdasági nehézségek is hátráltatták annak létrejöttét.

A szívéből fakadó témát ennek ellenére sokoldalúan körbejárta. Rajzban foglalkozott annak allegorikus megoldásával – de leginkább egyfigurás kompozíciókat tervezett. Sebesült zászlótartója, elesett honvédja, hősként meghalt tüzére Győrrel, Araddal Sepsiszentgyörggyel hozható kapcsolatba. (Marosvásárhelyre talán ő is készített Bem-tervvázlatot.)

A nemzeti emlékhely kialakításának sokféle nehézsége mindmáig elodázta egy impozáns 48-as szoborkompozíció létrejöttét. Izsó nagyszerű művészi elképzeléseket megcsillantó apró ötletei, ha köztérre nem is kerülhettek, legalább megérdemelték volna azok szerepeltetését az 1898-ban megjelent „Ezernyolcszáznegyvennyolcz-albumban"[2].

A hagyatékból a Nemzeti Múzeumba kerültek, mégis a század végére elfelejtődtek s ötven év múltán Soós Gyula „fedezte fel" őket, s adott róluk értékelő híradást.

1. Izsó Miklós levelei (Budapest, 1958. Szerk. Soós Gy.) 47. p.
2. Az 1848–49-ik magyar szabadságharc képekben. (Budapest, 1898. Szerk.: Jókai, Bródy, Rákosi)

Honvédszobor terve

papír, ceruza, 155×143 mm
J.: nélkül

Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.162.)

Az allegorikus felfogás és a rajzi előadás is arra utal, hogy emléke, művei közül ez a legkorábban rögzített ötlete. A leroskadt harcos baljával zászlójába kapaszkodik, hátrahanyatló fejét védangyala óvón átkarolja.

Honvédszobor terve

papír, ceruza, 169×313 mm
J.: nélkül

Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.171.)

A lap három különböző tervet rögzít, ránk nézve azzal a szerencsével, hogy Izsó a szobrászi célokat írásban is megfogalmazta:

1. Kezét csípőre tévő, kontraposztba álló férfi kezével kardjára(?) támaszkodik „midőn a jogot nem elveszettnek – csak sértettnek nézi büszke öntudatával Miért?"

2. Támaszkodó mozdulattal kilépő lendületes figura, jobb kezében törött kardja, magasra emelt baljával maga után lendíti zászlaját. „midőn eltörött karddal is védi jogát = zászlóalját"

3. Allegorikus nőalak az elesett honvéd fölé magasodik, kezében koszorú, baljával magasba emeli a szabadság zászlaját. „A Haza véd angyala, elesett hőseit megkoszorúzza."

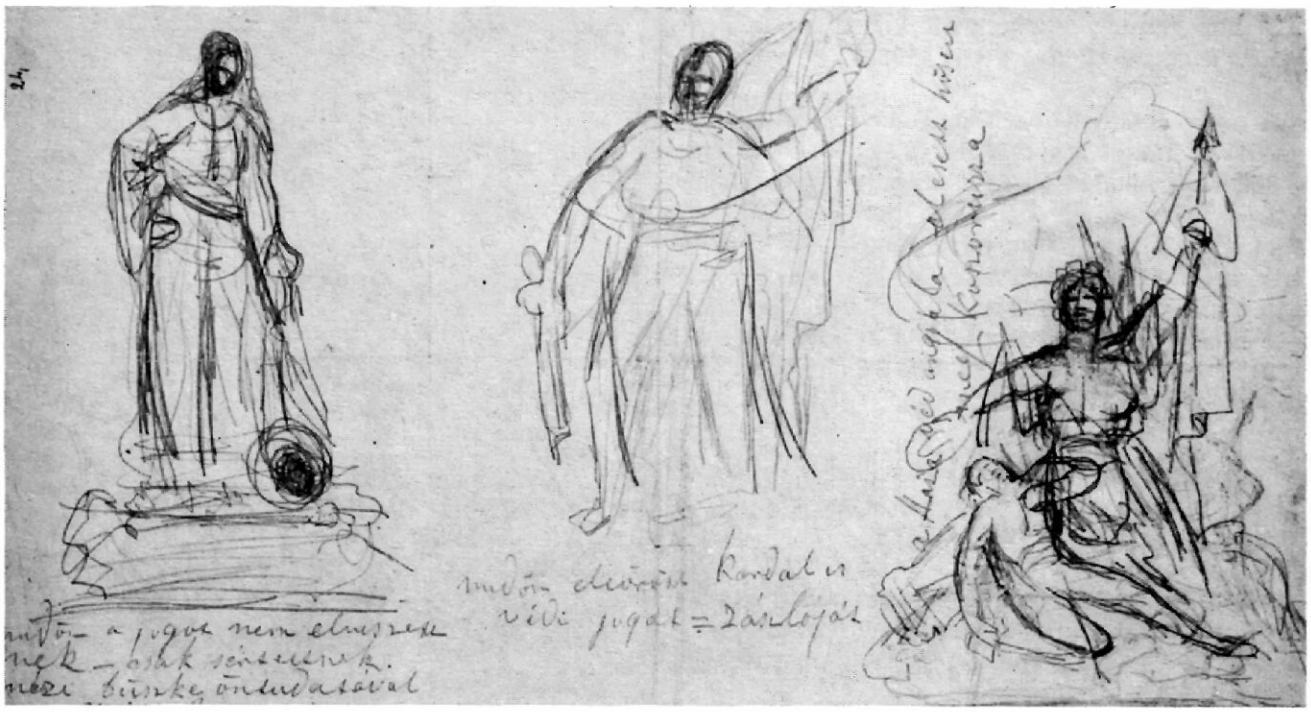

Honvédszobor terve

papír, ceruza, 115×142 mm
J.: nélkül

(Vázlat a marosvásárhelyi honvédszoborhoz)
Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.164.)

Honvédszobor terve mind a két oldalon

papír, ceruza, 143×140 mm

(Vázlat a marosvásárhelyi honvédszoborhoz)
Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.165.)

A haldokló zászlótartó alakjának különböző mozdulatvázlatait Kovalovszky Márta a marosvásárhelyi emlékmű tervezetének tekinti.[1]

1. Művészet Magyarországon 1830–1870. II. 243. p. (MTA MKCS Bp. 1981.)

Honvédszobor terve

1869.
Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.172.)

A Sebesült honvéd (Sebesült zászlótartó) terrakotta vázlat előkészítő mozdulatvázlata.

1. Művészet Magyarországon 1830–1870. II. 243. p. (MTA MKCS Bp. 1981.)

86. Sebesült honvéd

terrakotta, 20,8 cm
J.: lenn jobbra: „IZSÓ 1869"

(Sebesült zászlótartó)
1869.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3358.)

A marosvásárhelyi emlékmű tervezetéről Kovalovszky Márta a következőket írja: „...őrzi a kis Izsószobrok plasztikai frissességét. Szép, romantikus ötlet, hogy az aláhulló zászló ráomlik a katona vállára s egybemosódik a köpeny tömegével, mintegy – jelképesen is – eggyéolvasztva az alakot és zászlódrapériát."[1] Az egész test két évtized távlatából az átélt lelki fájdalmat és a testi gyötrelmet fejezi ki. Ez az érzés elevenen élt Izsóban és élete végéig elkísérte a kilátástalan, melankóliába hajló korszakban.

87. Haldokló honvéd

terrakotta, (21×42) cm
J.: hátul lent: „IZSÓ"

(Elesett honvéd)
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3379.)

A később „Haldokló Petőfi"-nek elnevezett szoborterv kompozíciós előképe, melyhez látszati ábrázolás is készült, s ami a Sepsiszentgyörgyre tervezett emlékmű pályázatának része volt.

88. Petőfi halála gipsz, 34 cm
(Haldokló Petőfi) J.: nélkül
(Haldokló honvéd) 1861–69.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 8370.)

A számos Haldokló honvéd motívum közül e részleteiben leginkább kidolgozott megkülönböztetésül, később a „Haldokló Petőfi" vagy „Petőfi halála" elnevezést kapta.

88/a. Petőfi halála

gipsz, 30 cm
J.: nélkül

1861–69.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 8371.)
Torzó (feje és jobb lába törött),
a méretbeli különbség ebből adódik.
Az előbbi művel azonos gipszöntvény.

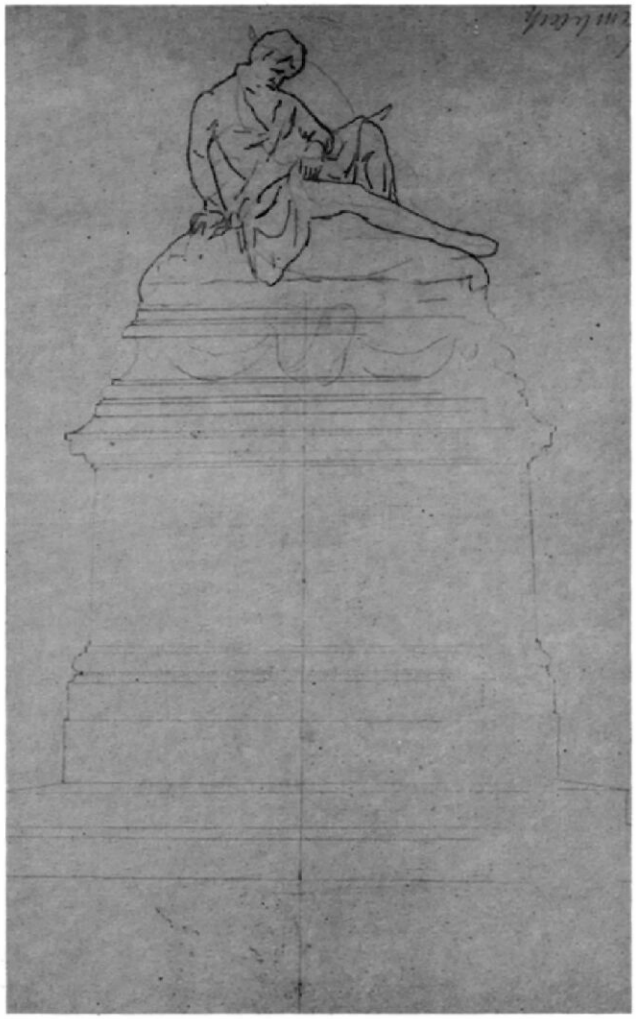

Az „Elesett honvéd" kompozíciós ciklusába szervesen beilleszkedő plasztika a szabadságharc emlékműtervezeteinek legteljesebbike. Soós Gyula a Haldokló gallusz i. e. 3. századból való szobrában látta meg annak előképét, s azt az Aradra tervezett emlékművel azonosítja.

Keserű Katalin 1861-re datálja (München) és Sergel Othryades c. klasszicista művének átfogalmazását ismeri föl abban. De Izsó az érzelmek formai kifejezésében továbblép. A fej előrebukik, önmagába fordul „...a bezáruló kompozíció a reménytelen fájdalom kifejezője, s a klasszikus minta átértelmezése. ...egy tipikus mozdulat realista megragadása alapja a szimbólumnak s így válik az a fájdalom és a vesztes ország jelképévé."[1]

Mindkét mű az Országos Magyar Történelmi Múzeumból került a jelenlegi gyűjteménybe.

1. Keserű Katalin: Izsó és a nemzeti romantika c. tanulmány (Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 40. (1982. Debrecen, 52. p.)

89. Honvédszobor terve

papír, ceruza (437×306) mm
J.: nélkül

(Elesett honvéd)
(Haldokló honvéd) 1869. k.
Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.173.)

A szobor lábazatának terve az „Elesett honvéd" kontúrrajzával megegyező. Ehhez hasonlót a Vasárnapi Újság 1870. január 2-ai számából is ismert, mint „Izsó eredeti munkája". A lavírozott grafika a Sepsiszentgyörgyön felállítandó szabadságharc emlékművel lehet azonos, amire egy levélben pontosan utal: „...reményem van egy Sepsiszentgyörgyön emelendő honvédszoborhoz, tervezem ehhez egy haldokló honvéd, mint úgy hiszem, láttál is a vasárnapi lapban. Tervem... félig-meddig elfogadták ugyan, de a véghatározat a pénz hiánya miatt még eddig nem döntetett el – ennek létrehozására különös vágyam van."[1]

1. Izsó Miklós levele Szabó Károlyhoz Kolozsvárra (?) 1810. február 15. (Kelemen Lajos és Soós Gyula közös kutatási eredményét közölte Izsó Miklós levelei című kötet [Budapest, 1958. Szerk.: Soós Gyula/ 85. p.]

91. Haldokló honvéd tüzér

terrakotta, 13 cm
J.: nélkül

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3378.)
Töredék

A művész a rá jellemző átéléssel minden stílus alkotta korlát figyelmen kívül hagyásával fogalmazta meg mondandóját a sok és hiába való áldozattal járó szabadságharcról. A ciklus legkifejezőbb alkotása. A pillanat ihletettségét úgy hordozza, hogy közben az egyén és a nemzet tragédiáját egyaránt képes kifejezni. E lélektani realizmusra való hajlam Izsó művészi attitűdjéből, mint sajátjából árad, bár minden bizonnyal hatással volt rá Henszlmann Imrének 1841-ben megjelent „Párhuzam az ó- és újkori művészeti nézetek és nevelések közt" című munkája.

„Valóban ő az első, aki a Henszlmann által követelt 'való élet'-et formálta szobrokká, úgy hogy az 'élet' nem veszített elevenségéből és tüzéből, hanem átjárta az anyagot és formálta, átlelkesítette azt." – írta Kolvalovszky Márta a Romantika a magyar szobrászatban: Miért igen, miért nem című tanulmányában – a személyesség, amely kortársaitól annyira megkülönbözteti, innen táplálkozik. Izsó nem 'témákat' vagy 'feladatokat' mintáz meg, hanem saját legbelsőbb mondandóit, amelyek szerencsésen vágnak egybe egy korszak és egy nemzet mondandójával."

1. Ars Hungarica 1987/1. 68. p.

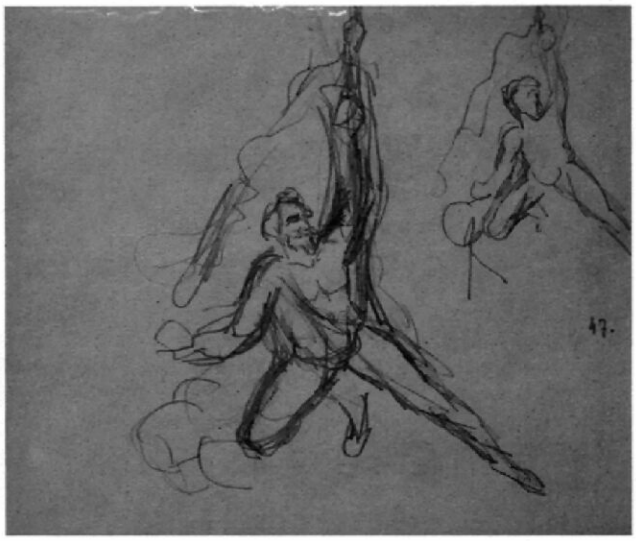

92. Honvédszobor terve

papír, ceruza, 206×164×164 mm

Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.168.)

A haldokló honvéd alakja mellett két új forradalmi lendületet sugárzó zászlótartó is szerepel a füzetben. A romantikus téma a vázlatlapokon többször visszatér.

93. Bem tábornok emlékszobrának mintája

gipsz

1870–1874 k. Eltűnt

„A Marosvásárhely fölállítandó Bem-szobor szintén szeretném elnyerni erre nézve, ha van valami hatalmad, befolyásod az illető szoborbizottmány előtt – részemre kérem pártfogásodat." – írta Izsó Szabó Károlynak Kolozsvárra 1870. február 15-én.[1] Foglalkozhatott tehát a Bem-emlékművel, amit bizonyít egy apró rajz is, bár annak címe (helytelenül) Petőfi arcképe, de a férfi élemedett kora és darutollas kalapja egyértelműen „Bem apó"-ra utalnak.

Ha a kivitelezésre komoly remény nem mutatkozott is, a feladatot minden bizonnyal legalább vázlatszinten elkészítette. Később Marosvásárhelyre Huszár Adolf Bem-szobra került.

1. Izsó Miklós levelei (Budapest, 1958. Szerk.: Soós Gy.) 185–186. p.

94. Árpád-szoborterv

terrakotta, 21,2 cm

1862–75.

J.: „I. M."

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3363.)

Már Ferenczyt is foglalkoztatta egy nemzeti kultuszhely megteremtése. Ő Mátyás emlékművében szerette volna ebbéli elképzelését megvalósítani 1839–46 között. De akkor is a társadalmi feltételek egész sora hiányzott, csakúgy mint a szabadságharc leverése után. A természetes fejlődés új, kényszerű mederbe terelő önkényuralom alatt egy magyar történelmi emlékhely megvalósulása Izsónak is csupán ábrándja lehetett.

A tartás vezéri méltóságában, a jobb kéz lendületének elszántságában, a messze tekintő arc finom részleteiben Izsó monumentalitásra való képességét újfent bizonyítja.

Az egyenletes Izsói életműben is kimagasló alkotást nehéz évszámhoz kötni.

A szobrász hagyatéki listáján 76-os szám alatt feltüntetett alkotás 1876-tól köztulajdonban van.

Ha Izsónak Petőfi szobrairól esik szó, akkor elsőként vetődik fel a kérdés, adódott-e lehetősége személyesen látni az ifjú szobrászjelöltnek a már országos hírű költőt? Elvileg igen. 1847. július 9-én Petőfi Sárospatakon egy estét töltve elfogadta a kollégium meghívását, s a borkimérésben találkozott a híres pataki énekkar diáktagjaival.[1., 2.]

Izsó számára egy hirtelen benyomásnál azonban sokkal többet jelentett az, amit egy egész ország népe tudott Petőfiről. A költő lelkülete különösen áthatotta a hazáért harcba induló fiatalokat, s személye magával a szabadsággal lett azonos, annak magyar szimbólumává vált.

A kegyetlen önkényuralom esztendejében a levert forradalom legjelesebbének emléket állítani csak vágy maradhatott. Bár 1860-ban már megalakult a Petőfi szoborbizottság – de a nemes kezdeményezés csak a kiegyezés után vált legálissá.

Amikor 1871 novemberében megkapta a megtisztelő felkérést Petőfi pesti szobrának elkészítésére; tudta, hogy életének legnagyszerűbb lehetősége ez. Tanulmányútra indult, hogy megnézze Prága, Drezda, Görlitz, Berlin és Bécs legújabb köztéri emlékműveit, s a látottakat hasznosítsa a maga számára. A hideg téli utazás Izsó végzetét jelentette. Meghűlt, s csak a gondos kezelésnek köszönhető, hogy maradt még ideje a Petőfi arcképeire, s a forradalmár költő lényegét megragadó emlékművázlatokra.

1. Izsó József: Epizódok Izsó Miklós életéből című írásaiban, melyet Soós Gyula szerkesztett, Izsó Miklós levelei című kötetben őrződtek meg, nem tesz említést arról, hogy Miklós Patakon látta volna Petőfit, pedig akkor ő maga is ott diákoskodott.
2. Szmrecsányi Miklós: Izsó Miklós és a bécsi magyar technikusok című írásában (Művészek 1911. 16–18. p.) hosszan taglalja kutatási eredményeit ezzel kapcsolatban, s arra jut, hogy bizonyára minden pataki diák alkalmat talált a Petőfivel való találkozásra.

95. Petőfi Sándor kis mellszobra

terrakotta, 20 cm
J.: alul középen: „Izsó Miklós"

Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti Tár
(Ltsz.: 57.201.1.)

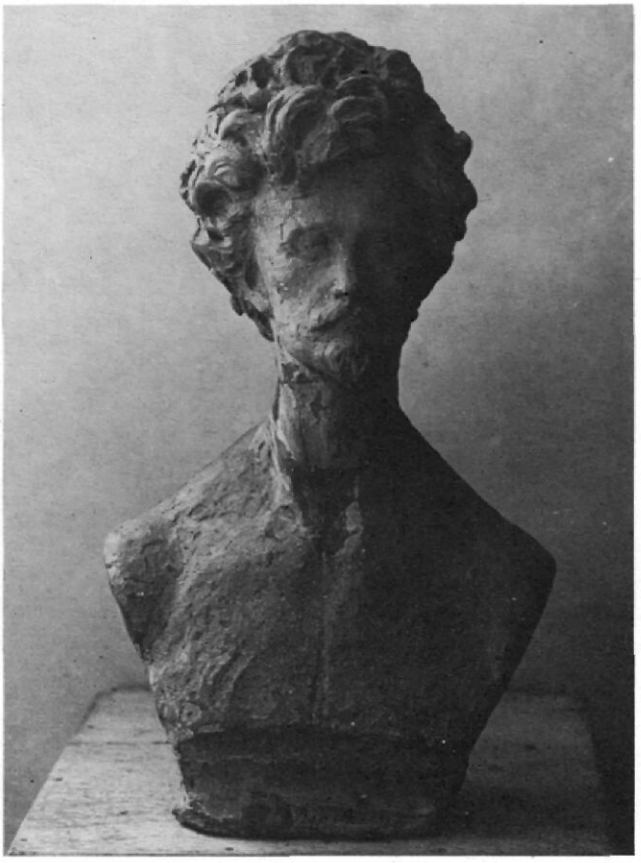

A lánglelkű poéta szellemét e kisméretű mellszobor adja vissza talán a legszebben a haza művészetében. A lendületes, expresszív mintázás miatt vázlat hatását kelti, de annak frissessége a kifejezést szolgálva gondolathordozóvá válik – s a hangsúly az eszmére helyeződik át. Izsó e szobrában a „poéta-típus" megteremtéséhez jut el, amire szíve szerint már a Csokonai mintázásakor is törekedett, s amit annak vázlatában már egyszer oly szépen meg is fogalmazott. Ezúttal példát ad arra is, hogyan lehet gondolati tartalommal megtölteni egy kabinett-méretű kicsi arcképet.

Az életmű e jeles darabja készülhetett a Petőfi szobor tanulmányaként, de attól teljesen függetlenül már jóval korábban is. Az elvonatkoztatás ilyen szintje, köztéri alkotásoknál még sokáig nem volt elfogadott, mégis ezt a megfogalmazást érezni a legkifejezőbbnek Izsó Petőfi ciklusában. Maga a művész is kitüntetett figyelmet tanúsított munkája iránt, amikor azt elöl, a kiégetett terrakottán – tussal – teljes nevének kézírásával hitelesítette.

E kevésbé ismert portré 1922-től, mint Dévény Gyula letétje szerepelt egykor a Petőfi-házban, jelenleg az irodalmi múzeum őrzi.

96. Petőfi Sándor költő mellszobra

gipsz, 73,5 cm
J.: nélkül

1870 k.
Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum
(Ltsz.: S 402.)

Izsónak e másik, még ritkábban publikált Petőfi arcképében – a népéért felelősséget érző költőt sikerült művészien megfogalmaznia. A szobor mozdulatában a fej neves felvetésében egy minden rezdülésre érzékeny ifjút ismerni meg, aki kortársai között él, de képességei folytán messze a jövőbe lát.

A büszt egésze szépen tagolódik, arányos és harmonikus. A figyelem az arcra összpontosul, a hajkoszorút ezúttal tömbszerűen fogja föl, s egyszerűvé redukálja az öltözetet is. Állának karakteres mintázása a kiválasztott ember határozottságával emlékeztet a magyar költő mindenkori felelősségére.

A realista mű Izsó egyik legszebb jellemrajza. Sajnálatosan nem ez szolgált mintául a márványba faragott arcképhez, s így országszerte sem ez a művészi ábrázolás terjedt el.

A kifejező jellemrajz még a múlt század végén került a gyűjteménybe.

97. Petőfi Zoltán mellszobra 1870 k.

patinázott gipsz, 62 cm
J.: nincs

Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti Tár
(Ltsz.: 58.567.1.)

Izsó 1875-ös hagyatéki kiállításán ott volt Petőfi 1870-ben elhunyt fiának arcképe. Bizonyára nem sokkal ezután – mint már több esetben is – a művész özvegyének ajándékaként iskolai gyűjteménybe került, s a kutatók figyelmét elkerülte. Idővel a szerző majd a modell neve is feledésbe merült, s említeni is csak mint a Petőfi-portré előkészítő tanulmányát emlegették.

Vayerné Zibolen Ágnes izgalmas tanulmányában azonosította az egykor a Bajza utcában berendezett Petőfi-házban meglévő kvalitásos alkotást: „Nemes arányú fej emelkedik a karcsú nyakon, az arc finom vonású, felülete érzékeny kezelésű. Mestere összetett lelkiállapotot, büszkeséget és fanyar kedvtelenséget sűrített a klasszikus szépségű formába. Összbenyomásában – tehát nem egyes vonásaiban, hanem az egész karakterében valóban emlékeztet Petőfi Sándorra, helyesebben arra a köztudatban mélyen belegyökerezett Petőfi-szimbólumra, melyet Izsó Miklós fogalmazott meg mellszobrában."[1]

Ez élet utáni mellszobor. – Vannak jelzések arra is, hogy a korán elhunyt ifjú koponyájáról is készített tanulmányokat.[2] Teljes figyelmével a nagyszerű vállalkozásra, a Petőfi emlékműre összpontosított, s Petőfi minél hitelesebb anatómiájához fián keresztül közelített.

A Petőfi Irodalmi Múzeum 1963-ban készíttetett bronzöntvényt e gipszpéldányról (Ltsz.: 63.1446.1.)

1. Vayerné Zibolen Ágnes: Izsó Miklós elfelejtett szobra, Petőfi Zoltán ismeretlen portréja c. tanulmány (Művészet 1961. 12.)
2. Soós Gyula: Izsó Miklós (Kézirat, 1979.) 102. p. (HOM Képzőm. Adattár)

98. Talpra magyar

terrakotta, 34,3 cm
J.: lent jobbra: „I. M."

(Petőfi Sándor vázlat I.)
1871–72.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3364.)

Izsó ösztönös felfogása a témával kapcsolatban e legelső változatban mutatkozik meg legszebben. A mozdulat robbanékonysága, a gesztus ereje a nemzeti szabadságeszmény gondolatát hordozza pátosz nélküli ünnepélyességgel. Lendülete magával ragadó és hiteles.

A plasztika önmagában a mesterség fölényes ismeretéről tanúskodik, s az anatómiai részletek is az eszmét fejezik ki; a feszült izmok és inak egy cél felé, az esküre emelt kéz irányába törnek, s mintegy hallatszik a Nemzeti dal lelkesítő szózata.

A szoborbizottság elállt eredeti szándékától; hogy a magyar történelem sorsfordító pillanatát örökíttesse meg Petőfi alakjában. A minduntalan változtatások egyre jellegtelenebbé tették a tervet.

E kifejező remekmű a hagyatékból került előbb a Nemzeti Múzeumba, majd a Szépművészeti Múzeumba, s jelenleg a Budavári Palota állandó kiállításán szerepel a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonaként.

A Petőfi-szobor első terve mindkét oldalon
Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.156.)

papír, ceruza
(366 × 290) mm

A lépő mozdulat valóban az első terv lendületével hozható kapcsolatba, de itt már a köpeny válra vetett elrendezése a Vasárnapi Újságban 1873-ban közölt vázlattal egyezik meg. A szinte vég nélküli tervvariációkban nehéz a sorrendiséget megállapítani.

Soós Gyula foglalkozott behatóan Izsónak Petőfi ábrázolásaival. Különösen meggyőző, ahogyan az emlékmű koncepcióját a vázlatokon keresztül nyomon követi. Ezúttal is az ő eredményeit vesszük alapul.

99. Petőfi Sándor állószobra (Vázlat)

gipsz, 46 cm
torzó

Petőfi Irodalmi Múzeum (Ltsz.: 58.530.1.)

A Károlyi-palotában (Petőfi Irodalmi Múzueum) megrendezett állandó kiállításon szereplő művet Soós az első ciklusba sorolja. Annak eleven plaszticitása, kontraposztos alakja a „Táncoló parasztok" vázlatos darabjainak nívóját éri el annak ellenére, hogy az kar és fej nélkül maradt torzó.

99[1] Petőfi Sándor (Vázlat I.)

gipsz, 53 cm
J.: nélkül

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3399.)

A jelzésszerű köpenyes vázlat hasonlít a Petőfi Irodalmi Múzeumban látható variánsához, bár ezúttal inkább kardmarkolatot vélünk látni a bal kézben, mint irattekercset. De nem az attribútumokhoz való ragaszkodás kötötte le Izsó figyelmét, hanem a mozdulat kifejező erejére összpontosított.

Ernst Lajos 1898-as ajándékozása útján került köztulajdonba.

99[2] Petőfi-szobor megérett kismintája

bronzírozott gipsz, 56 cm
J.: nélkül

(Petőfi kis modell) 1873 k.
Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: 1057/64.)

Az emlékmű körüli határozatlanságot növelte, hogy a fölállításra kijelölt tér még 1873-ban sem volt meg. „A szoboravatás helyett a Vasárnapi Újság mutatja be azt az Izsó által készített Petőfi-szoborrajzot – írja Varjas Károly – melyet a szoborbizottság leginkább kifejezőnek ítélt. Ezen a szobrász a költőt nemcsak mint lírikust, hanem mint a nagy idők nagy alakját, a nemzeti ébredést hirdető, a forradalom ifjú lánglelkű vezérét ábrázolja..."[1]

E kisminta a szoborbizottság ajándékaként került a gyűjteménybe, s valószínű, Huszár Adolf 1875 augusztusában ezt vette át a köztéri mű megmintázásához.

1. Megjelent Vasárnapi Újság 1873.

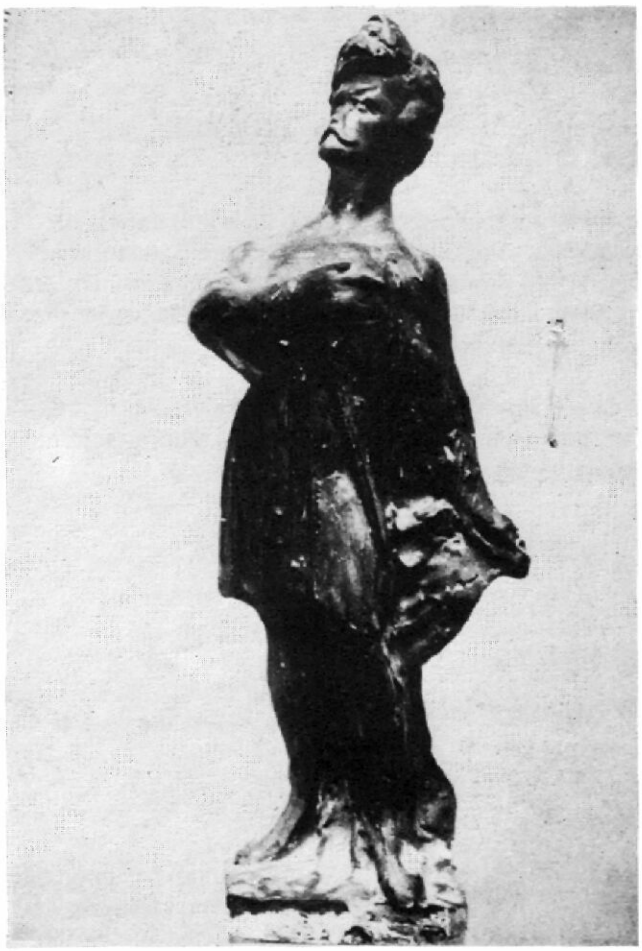

100. Petőfi Sándor bronzírozott gipsz, 52 cm
(Vázlat II.) 1872 k. J.: nélkül
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 52.252.)

A bizottság összetétele állandóan változott. Az eredeti elképzelés már feledésbe is merült s idővel azzal ellentétes felfogású, a „lírai versek és hazaszeretet" költőjére kívánták módosítani Izsó első remekbe szabott ötletét. Ezzel egyet nem értve a kezdeményező Reményi kilépett a bizottságból, így az teljes jobboldali befolyás alá került. De Izsó a feladathoz továbbra is ragaszkodott, s egy humorosnak szánt művel válaszolt az újabb kihívásra. Az ájtatoskodó Petőfi kezét szinte „mea culpázva" szívére helyezi. E kétféle megfogalmazást együttesen közöltette Izsó azzal a reménnyel, hogy a közvélemény az eredeti elképzelés mellé áll s azzal megnyeri szándékának a bizottságot is. De az nem így történt. Egy újabb, egy harmadik vázlatot kértek tőle.

E szoborterv 1952-ben Csécsy Imrétől került a közgyűjteménybe.

Petőfi-szobor második terve

papír, ceruza, tus, toll (315×219) mm

1870 k.
Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.158.)

A kiérlelt rajz a szívére tett kezű költőt irattekerccsel ábrázolja. A grafikusan is elegánsan előadott mű közvetlenebb, mint ugyanezen elképzelések szerinti plasztikai vázlatok. (Izsó szobrászi ötletét feltehetően Székely Bertalan vetette papírra.)

Weiss Anna: Izsó Miklós élete és művészete c., 1939-ben megjelent doktori értekezésében említést tesz még három Petőfi-vázlatról.

Petőfi-vázlat

46 cm

Kassa, Múzeum
(Ltsz.: 3460.)
Lappang

Az egykor a művész özvegyétől ajándékba kapott mű szerepelt még Szentiványi és Weiss Anna listáján.

Petőfi-vázlat

56 cm

Fővárosi Múzeum
Lappang (1990)

Petőfi előkészítő vázlat

50 cm, terrakotta

Kassa, Múzeum Ltsz.: 3549.
Lappang (1990)

Szentiványi ugyancsak a művész feleségének ajándékaként tudta azt Kassán.

Petőfi-vázlat

(Vázlat a Petőfi-szoborhoz)

Az Ernst Múzeum 1925-ös kiállítási katalógusában a 22-es és 36-os szám alatt hasonló címmel szerepelt két mű. Ezek közül csak egyik azonosítható a Fővárosi Képtárban ma is megtalálható vázlattal (Ltsz.: 18367/2.) (Kat.: 100[1])

a/101. Petőfi Sándor mellszobra 1872.

gipsz, 83 cm
J.: nincs

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 7595.)

A „kismintából" az újabb koncepció levezethető. A fejtartása még hordozza az eredeti elképzelést, de annak költőiségével már nem rendelkezik. Tekintete réveteg, haja modoros, s ezáltal egy-egy idealizált arc képzetét kelti. „Izsó hamarosan elkészített egy humorosan ható ájtatoskodó Petőfit ábrázoló szoborvázlatot..." – írja Soós Gyula, melynek fejmintája azonos e büszttel.

Ez a mellszobor szolgált faragómintául Petőfi márványszobrához.

A Művelődési Minisztérium ajándékaként került a gyűjteménybe.

101. Petőfi Sándor mellszobra

márvány, 80 cm
J.: jobbra lenn: „IZSÓ 1872."

1872–74.
Magyar Nemzeti Múzeum
Díszlépcsőház galériája (Ltsz.: nélkül)

A vallás és közoktatási miniszter megbízásából készült el a szobor a Nemzeti Múzeum Pantheonjába. A mű népszerűségét növelte, hogy Pollack fametszetes reprodukcióját a Vasárnapi Újság 30-as száma közölte 1874-ben.

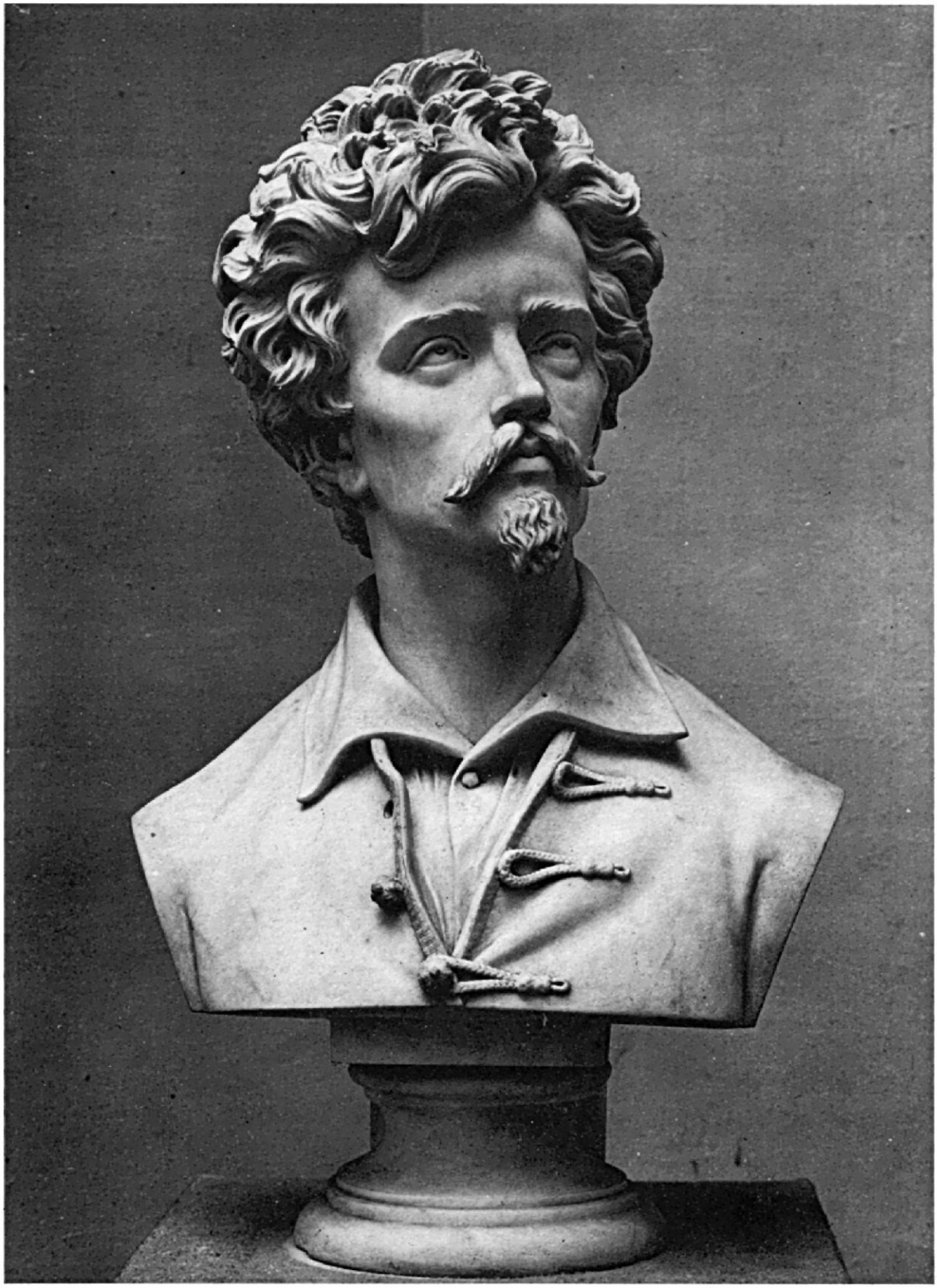

101/a Petőfi Sándor mellszobra 1872.

gipsz, 80 cm
J.: hátul: „...z 1872"

Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum (Ltsz.: E.1880.30.)

Származásáról azt tudni, hogy 1880-tól már a gyűjteményben volt, s bizonyára a művész feleségének tulajdonából kerülhetett oda. A jelzet a sokszorosítást kizárja, így e példányt a Szily Kálmánnak 1873-ban átadott művel azonosíthatjuk: „Legyen legalább ideiglenesen nálad letéve, hol is sok minden rangú-rendű ember megfordulván – lássák a critikát, szedd öszve, majd zsebredugom – különben ha valaki meg akarja venni, ára 50 forint..."[1]

1. Izsó Miklós levelei (Szerk. Soós Gyula, Bp. 1958.) 93. p.

101/b

feketére patinált gipsz, 80 cm
Felirat: PETŐFI
J.: nélkül

Petőfi Irodalmi Múzeum (Ltsz.: 57.463.1.) Művészeti Tár

101/c

barnára patinált gipsz, 84 cm
J.: nélkül

Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti Tár (Ltsz.: 58.546.1.)

101/d

Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti Tár (Ltsz.: 57.545.1.) Felállítva Kiskőrösön

101/e

gipsz, 82 cm
Felirat: PETŐFI S
J.: „IZSÓ 1872"

Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: 4118.)

Valószínűleg, ezt vette át Huszár Adolf 1875-ben – hogy mintául szolgáljon az emlékmű befejező munkálataihoz.

101/f.

gipsz, 82 cm
J.: nincs

1872.
Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: 4119.)

101/g.

gipsz, 79,5 cm
Felirat: PETŐFI
J.: nincs

1872. Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (Ltsz.: S 499.)

Az idealizált, ábrándos költő arcképéről készült gipszöntvények forgalomba kerültek és országosan elterjedtek. Népszerűségükhöz már Izsó személye is hozzájárult. Ezektől kisebb, szabadmintázatú büsztök is születtek, s szinte valamennyi iskolában, könyvtárban a legutóbbi időkig megtalálhatók voltak.

100[1] Petőfi szobormodell

patinázott gipsz, 57 cm
J.: talpazaton: „...zsó Miklós"

1873–74 k.
Fővárosi Képtár (Ltsz.: 18367/2.)

„Mikor a Helytartó Tanács a szobor végleges helyéül a Duna partot jelölte ki, Izsó azt tapasztalta, hogy itt a legtágabb szemléleti pontból, a Duna felől a felemelt jobb kéz eltakarja a szobor arcát. Ezért új tervet készít, hol a jobb kart egészen leereszti. Azonban a mozdulat merev volt és ezért új fogalmazást, a lírai Petőfit dolgozta ki." – írja Weiss Anna tanulmányában. E kisméretű modellnél a beállítás még csak egy átszellemült romantikus póznak tűnik, de a nagy segédminta esetében az színpadias modorrá változik. (Kat. 100[2])

Sztankovics Szilárd az 1939-es Ernst-aukción vásárolta s az ő hagyatékából került át a gyűjteménybe. A fővárosi Képtár 1962-ben bronzöntvényt készíttetett e műről.

100[2] Petőfi
nagy segédminta 1874.

gipsz, 2 m
J.: nélkül

Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: nélkül)

A második vázlatkoncepcióból és az 1872–74-ben kialakított portréelképzelésből született Izsó nagy segédmintája, ami 1874 áprilisában elfogadásra is került. E terv már a lendületes első ötlettől a „Talpra magyar"-tól teljesen eltérő, s nem sikerült ebbe átmenteni annak erényeit. De a bizottság elvárásainak mégis ez felelt meg leginkább. Végre megkapta a megbízást a 13 láb magas nagymintára.

A Rózsa utcában ekkorra készült el élete első és egyetlen műterme is. Már alkalmas lett volna köztéri szobrok öntőmintáinak elkészítéséhez, de ereje ekkorra elhagyta a művészt, tüdőbetegsége elhatalmasodott rajta.

Ez a nagy segédminta, a szoborbizottság letéteként, a rimaszombati múzeum előcsarnokában látható.

99[3] Izsó Miklós–Huszár Adolf:
Petőfi nagy öntőminta

bronzírozott gipsz, 4 m
J.: nélkül

1881.

Debrecen, Református Kollégium főlépcsőház

Az eredeti méretű mintaszobor megalkotására Huszár Adolfot kérték fel, aki egyrészt bizonyította inventori képességét az Eötvös-emlékművön (1873–79), másrészt szobrászi alázatát Izsó művészetével szemben a szegedi Dugonics-szobron (1876).

Az 1860-tól alakult szoborbizottság ekkorra már sok személyi és felfogásbeli változáson ment keresztül, s Izsó egy korábbi koncepciójához próbáltak visszatérni. De ennek ellenére a kész mű még inkább eltávolodott Izsó forradalmi elképzelésétől, amiért nem Huszár marasztalható el, aki egy arasznyi kompozíciós ötletből – hosszas rábeszélés után mintázta meg az emlékművet, hanem maga a szoborbizottság.

A negatív levétele után a megmaradt eredeti méretű minta a Péchy Mihály által tervezett impozáns lépcsőházba került, ahol lenyűgöző látványt nyújt.

99[4] Izsó Miklós–Huszár Adolf: bronz, 4 m

Petőfi emlékmű

1871–1882
Budapest, Petőfi Sándor tér

Izsó néhány centiméteres szoborötletéből mintázta Huszár Adolf kora legjelesebb köztéri emlékművét. Már nem csupán Petőfi géniuszának örökéhez, hanem Izsó zseniális elképzeléséhez is igazodnia kellett. Az ő művészi temperamentumából azonban hiányzott az a megélt '48-as élmény, ami Izsót Petőfihez kötötte, s így az emlékmű minden mesterségbeli tökéletesség ellenére hűvösen ünnepélyes hatású lett.

A bronzöntés Turbain bécsi műhelyében történt, a talpazat Ybl Miklós terve alapján készült.[1] Az avatóünnepségre eredetileg március 15-én került volna sor, de azt áttették 1882. október 15-re, amikoris Petőfi szellemét mélységesen eltorzító rendezvényre került sor. Az eredeti szándéktól messze eltérő ünneplést Mikszáth Kálmán így kommentálta: „Ne ámítsátok magatokat; Petőfihez nem ez a méltó ünnep. Ti nem az örökséget becsülitek meg, amit hagyott. Ti csak tort ültök, lakomát csaptok, mert ez nektek jól esik."[2]

A szobor, bár Izsó ötletéből indult, mégis csak Huszár Adolf mintázatában vált valóra, s lett korának máig érvényes, kiemelkedő művészi teljesítménye. Környéke a népi mozgalmak gyülekező tere lett, s a szabadságünnepek kegyeleti állomása. A „nemzeti emlékhely" kialakításán fáradozó nagy elődök megvalósulatlan álma spontán vált valóra 1882-ben Petőfi pesti szobrának felállításával.

1. Izsónak a 4 db lábazatterve elkészült rajzban, amit Huszár át is vett (Szentiványi Gyula kutatása, MTA MTI Lexikontár)
2. Pesti Hírlap, 1882. október 15.

102. Kisfaludy síremlék

1868 k.
Elveszett

A művész a Zala megyei Alispánhoz címzett levelében maga köszöni meg a Kisfaludy-szoborra kapott megbízatást.[1]

Ez az egyetlen adat, ami sem nem erősíti meg, sem nem zárja ki a mű tényleges elkészülte körüli kétségeket. Úgy tudni, minden felkérésnek eleget tett (s ezért az alispáni iratok között remélhető, hogy legalább egy tervrajz megőrződött), ha időközben valami oknál fogva vissza is lépett a megbízástól.

A szobor felbukkanása érdekes összevetésre adna alkalmat, mesterének Ferenczy Istvánnak megvalósult Kisfaludy emlékművével (1830–34).

1. Izsó Miklós levelei (Bp. 1958. Szerk. Soós Gyula) 78. p.

103. Palóczy László miskolci obeliszkjének terve

1868.
Elveszett

Ahogy Izsónak, úgy báró Vay Miklós szobrásznak is Borsod megye volt a szűkebb hazája. Különböző talentummal és gazdasági háttérrel bírtak, ennek ellenére művészi pályájuk gyakran keresztezte egymást. Ezúttal is. Izsó a város felkérésére – melyet Lévay József költő fogalmazott meg – készítette el a reformkori politikus

emlékművének tervét; a részletes rajzi vázlathoz mellékelte a fej terrakotta domborművét. A város részéről történt hosszú hallgatás után Izsó tehetetlen dühvel volt kénytelen tudomásul venni; riválisa, Vay Miklós ingyenesen ajánlotta fel munkáját e célra.[1]

„...Palóczy-emlék csupán az általam benyújtott terv szolgai utánzása s meghamisított másolása – írja szomorúan az elkészült emlékmű láttán – mely az eredetiről csupán abban különbözik, hogy az általam tervezett arányok és az összhangzat – mondhatom kontárul megrontatott – s különben pedig egyszerű plágium."[2]

A megvalósulatlan köztéri szobortervek után; (Széchenyi, Petőfi, 1848-as honvédszobor) az el nem készült Kisfaludy-, Palóczy-síremlékek – mélységes depresszióba ejtették a mindennapi nélkülözések közepette élő művészt. Letargiájából itáliai utazása mozdította ki, melyhez egy elnyert állami ösztöndíj útján jutott. Egészségi állapotának romlása csak a remekművek megtekintésére adott lehetőséget az utazás alatt – terveivel ellentétben – hiszen eredetileg szobrászi feladatokat is meg akart oldani. (Az állami megbízások közül a Zrínyi- és Werbőczy-mellképek befejezésére gondolt, amint Hoffmann Alfrédnek Rómából 1869. jan. 15-én keltezett szép fogalmazványából értesülünk a Kolozsvári Múzeum kézirattárából.[3])

1. Borsod vármegye 1869. évi bizottsági közgyűléseinek jegyzőkönyve 669. sz. alapjai.
2. Izsó Miklós levelei (szerk. Soós Gy. Bp. 1958.) 62. sz. alatt közölt, ismeretlenhez címzett levél részlete.
3. Közölve Izsó Miklós levelei c. kötetben (szerk. Soós Gy. Bp. 1958.) 63. sz.

104. Gr. Zrínyi Miklós költő és hadvezér ideálportréja

carrarai márvány
(54,5314,5) cm
J.: „K.: IZSÓ 1869."

1869.
Magyar Nemzeti Múzeum díszlépcsőház galériája
(Ltsz. nélkül)

A kiegyezést követően, az első állami megbízások között jött létre e mű. Br. Eötvös József közoktatásügyi miniszter a kialakítandó Nemzeti Pantheon számára rendelte meg a történelmi arcképet. Izsó Widemann előképét használta föl, amit a Széchenyi Országos Könyvtárból kölcsönzött. Ezúttal is alaposan felkészült a megtisztelő feladatra, bár a történelmi távolság a jellemábrázoló képességét nem engedte kibontakozni.

A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene c., 1902-ben megjelent munkában Izsó 10 művét említik.[1] Ezek közül ma is eredeti helyén található a Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Petőfi Sándor és Arany János márványba faragott arcképe. A többi a Magyar Nemzeti Galériába került át, kivéve Eötvös Józsefről, az időközben elhunyt műpártoló politikusról készült portrét, melynek márványpéldánya ismeretlen helyen van.

a/104. A szobor faragómunkájának elkészülte a kiegyezés esztendejére tehető, s az egykor Magyar Tudományos Akadémia Heti üléstermében lévő aranypatinás gipszpéldány. Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében (Ltsz.: 55.797.) található.

Több gipszmásolata ismert:

104/a Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 75.93.)

104/b Debrecen, Református Kollégium Nagykönyvtára (Ltsz. nélkül)

A Vasárnapi Újság híradása szerint Zalában márványmásolatot is szerettek volna készíttetni Izsóval. Ehhez vásárolták meg 1870-ben azt a gipszpéldányt, melynek ma egy 43,5 cm-es fejszoborrészlete maradt meg:

104/c Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum (Ltsz.: 54.35.)

1. Éber László munkája

105. II. Rákóczi Ferenc ideálportréja

márvány, 77,5 cm
J.: hátul: „IZSÓ 1872."

1872.
Magyar Nemzeti Múzeum díszlépcsőház galériája
(Ltsz.: nélkül)

A magyar szabadságeszménnyel összeforrt történelmi hős alakját mintázta meg ezúttal. Az elszánt tekintetű férfi megjelenése reprezentatív, s igen hasonló az elkészült Zrínyi felfogásához. A kor nemzeti romantikájától idegen, barokkos megjelenésű arckép egy fölmagasztosult hős alakját idézi, kicsit elfogultan, úgy, ahogy Izsó többi historikus ideálképmása, és úgy, mint az uralkodóportrék ez idő tájt egész Európában.

a/105 A Rákóczi emlékét hűséggel ápoló Kassa város e szobor faragó mintáját őrzi a „Rodostó-házban" Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (77,5 cm, J.: nélkül, ltsz.: S437).

E szép márványbüsztről nem készült sokszorosított példány, s mint ilyen, Izsó arcképeinek sorában egyedül áll.

106. II. Rákóczi Ferenc kisméretű arcképe

agyag, 19,2 mm
J.: jobbra: „1871. I."

1871.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 52.926.)

A kicsi szobrot a végleges mű vázlatának tekinthetnénk, de Izsó egyéniségétől távol állt a skiccekben kiérlelt alkotásmód. Minden munkája arra utal: alla prima dolgozott, eredeti méretben, agyagban. (Ritka kivétel, hogy halotti maszk felhasználásával készítette portréját.) Így a márványba kivitelezett (1872) historikus arckép magánfelhasználásra alkalmas kisméretű változata lehet e mű, melyről ugyancsak nem készült gipszöntvény. Maga a mű is befejezetlennek tekinthető, kiégetésére sem került sor.

Izsó első emlékkiállításáról az Ernst Múzeumba, majd a Vadnay Gyűjteménybe került. 1952-től van köztulajdonban.

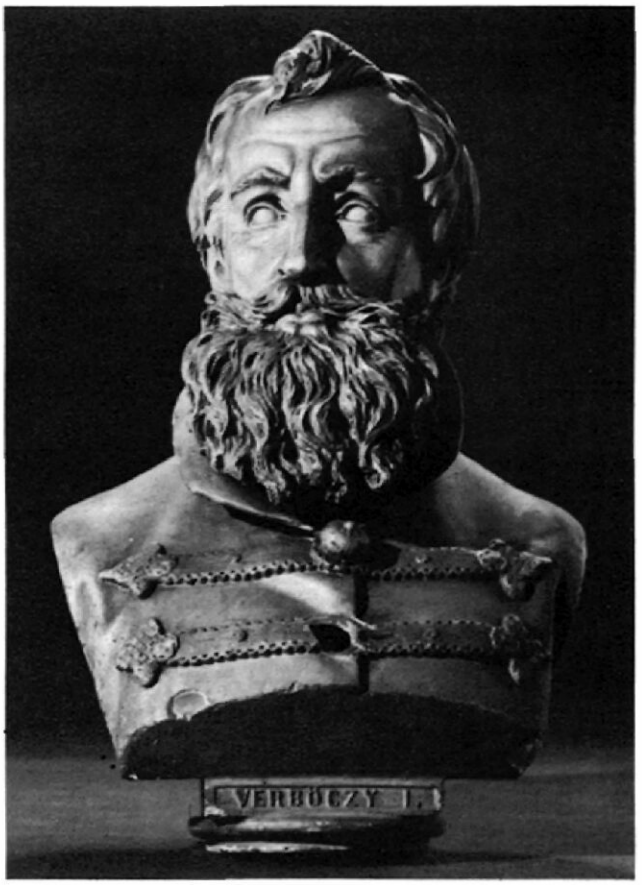

107. Zrínyi Ilona ideálportréja

patinázott gipsz, 84 cm
J.: nélkül

1870 k.
Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (Ltsz.: S.436.)

Nem sikerült életközelbe hoznia a Munkács várát hősiesen védő magyar nagyasszony történelmi arcképét. Izsó természet utáni látásmódjától idegen volt a modell nélküli eszményített portré, így ez sem készült el végleges szobrászi anyagban. Mégis az ábrázolt személy iránti tisztelet többpéldányos másolatban őrizte meg azt:

Ernst Múzeum saját tulajdonaként állította ki a szobrot Izsó 1925-ös emlékkiállításán, aminek azóta nyoma veszett.

108/a Rimaszombat, Gömör Múzeum (Ltsz.: 628.63.) is őriz egy példányt, s ez a művész feleségének ajándéka volt.

108. Werbőczy István ideálportréja

patinázott gipsz, 66 cm
Felirat: WERBŐCZY I.
J.: bal vállon: „IZSÓ"

1869–70 k.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 55.803.)

A Nemzeti Pantheon számára tervezett mű nem nyerte el a megrendelő tetszését, s így márványban nem került kivitelezésre. E minta az Országos Történelmi Múzeum parlamenti anyagából került a galériába.

A sikertelenség ellenére is felirat nélküli gipszmásolata országosan elterjedt Szász Gyula utánöntésében:

107/a. Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 75.92.) jelzés nélkül.

107/b. Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (Ltsz.: S.399.) jelzés nélkül, törött.

Az Ernst Múzeum rendezésében bemutatott műről is tudunk, ami nem lehet azonos a fent említett művekkel.

Az Ernst Múzeum 1939-es árverési katalógusa tett egyedül említést a 704-es tétel alatt egy „Wesselényi Miklós nádor gipszöntvény 10 pengőért eladó"[1] – megjegyzéssel egy szoborról. Már a mű megnevezése is tele van bizonytalansággal, s ezért egyetlen kutató sem vette azt helyes adatnak. Bizonyára egy felirat nélküli történelmi ideálportré gipszöntvényét (Werbőczy) illethettek helytelenül e címmel.

1. Szentiványi kutatása nyomán (MTA MTI Lexikontár)

Marco Casagrande–Izsó Miklós:

Pyrker János László egri érsek arcképe

1840–70

Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 53.212.)

márvány, 75 cm
Felirat: PYRKER L.
J.: „K. Izsó Casagrande után 1870."

1833-ban érseki szolgálatba Egerbe érkező Marco Casagrande (1804–1880) a Hild József tervei szerint épülő székesegyház szobrászi díszítése mellett foglalkozott egyházi személyek megörökítésével is. Pyrkerről készített arcképét 1840-ben a Pesti Műegylet kiállításán be is mutatta. Az iskolaalapítással és építkezéseivel, valamint a művészetek széles körű pártolásával nagy megbecsülést kivívott egyházi vezető arcképét a Történelmi Képcsarnok 1870-ben ismételten elkészíttette Casagrande mintája nyomán. (Négy öntvény készült róla, de ezek nem maradtak fenn.)

Az egykor 408-as számon nyilvántartott arckép Köllner Károlytól került a Nemzeti Galériába. Jelenleg a magyar klasszicizmust bemutató állandó kiállításon szerepel a Budavári Palotában.

109. Ghyczy Kálmán mellszobra 1870.

Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 52.173.)

bronzöntvény, 66 cm
felirat: GHIZCY K.
J.: hátul: „IZSÓ 1870."

A műalkotások népszerűségéhez hozzájárult a korabeli sajtó. Izsó Miklós műveit Rusz Károly és Pollach Zsigmond tónusos, majd később vonalas fametszet-reprodukcióiban ismerte meg a széles nyilvánosság. 1873. november 23-án a Vasárnapi Újság a vezéroldalon mutatta be a portrét:

„Ez alkalommal Ghyczy Kálmán mellszobrának rajzát közöljük, mellyel egyúttal a hazai képzőművészet egyik szép termékét mutatjuk be olvasóiknak. Az országgyűlési „baloldali kör" 1870-ben gyűjtést rendezett kebelében, hogy Ghyczy Kálmánnak, a kör akkori elnökének mellszobrát művészi kezek által elkészíttetvén, azt a kör helyiségeiben állítsa föl. Izsót bízták meg a mellszobor elkészítésével, ki meg is felelt a nevéhez kötött várakozásnak, mert nemcsak hű képmását adta a köztiszteletben álló férfiúnak, hanem egyúttal művészi kivitellel is eszközölte azt."

Az erővel és mérséklettel jellemzett egyéniség nem vész el a művészi forma és a felület izgalmas plasztikai lehetőségében, az emberi lét fölött diadalmaskodó szellemet, lelki alkatot tükröz, olyan életszerűen, hogy hallani véljük szárnyaló parlamenti okfejtéseit. A méltánytalanul kevés publicitást kapott arckép a nemzet sorsát mindenkoron formálni képes bölcs politikusnak állít emléket.

47-ik szám. Huszadik évfolyam.

Vasárnapi Újság.

Buda-Pest, november 23-án 1873.

Ghyczy Kálmán.*)

GHIZCY K.

GHYCZY KÁLMÁN MELLSZOBRA

Ritka alkalma volt ez a magyar szobrászatnak, hogy testületi igény segítette a portré életrehívását, de ugyanakkor egy kollektív értékítéletnek kellett a művésznek is megfelelnie! (A megrendelők a magyar alkotmányos ellenzék helyiségében szándékozták felállítani a szobrot, de „Ghyczy ismert személyiségében egész hévvel ellenszegült, ...így képviselőtársai őt ajándékozták meg azzal".)[1]

Főszmásolatokról (gipsz) van ismeretünk, de hogy bronzba is kiöntötték volna, nincs korabeli adat. A Nemzeti Galéria tulajdonában lévő bronzöntvény a Parlamenti Múzeumból (majd később átadva a Szépművészeti Múzeumba) jutott e gyűjteménybe.

A gipszmásolatok közül mára csak a pápai Dunántúli Református egyházkerület Tudományos Gyűjteményében lévő alkotás maradt fenn (Ltsz. nélkül). De valaha volt a Kassai Múzeumnak és a miskolci Református Gimnázium könyvtárának is egy-egy példánya. Ez utóbbi létéről az iskolaszék 1871. június 24-i jegyzőkönyvéből értesülünk: „Izsó Miklós kitűnő szobrász hazánkfia, ki mint tanintézetünk volt növendéke, hálás megemlékezésről már máskor is bizonyságot tett, újab-

ban Gici Kálmán jeles országgyűlés egyik pártvezére díszes mellszobrát küldte meg tanintézetünk számára."[2]

A hiteles köszönőnyilatkozat az életrajz bizonytalan, a szabadságharcot is megelőző korszakát némiképp tisztázza. Valószínű, rövid, de kedves hónapokat tölt Izsó a miskolci schola falai között. (Életében csak ennek az intézetnek ajándékozott alkotásai közül.)

1. Vasárnapi Újság (1873. november 23.) a „mintajellemet" hosszasan bemutatja. A jegyzetben pedig Rusz reprodukciójában megjelent arckép keletkezési körülményeit írja le az ismeretlen szerző.
2. MTA MTI Adattár C–I–37/Idegen anyag (Ernst gy. XIV. 1130.)

110. Simonyi László

terrakotta, 28 cm
J.: bal vállon: „I. M."

1870 k.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3377.)

Élete biztosabb mederbe terelődött, amikor a budai főreáltanodában rendkívüli tanári álláshoz jutott. Megnősült, elvette Simonyi László gyámleányát, Szerdahelyi Jozefát (1870), akiben megértő társra talált, s hamarosan gyermekük született.[1] Az 1871-ben alapított Országos Mintarajz Tanoda és Rajztanár Képezde rendes tanári állására kapott felkérést Keleti Gusztáv festőművésztől. A mintázás és a szobrászat oktatása volt a feladata a majdani Képzőművészeti Főiskolán olyan jeles professzortársak között, mint Székely Bertalan, Schulek Frigyes, Morelli Gusztáv vagy Henszlmann Imre. A művészt fellépte óta szeretet és elismerés övezte, mégis megbecsülése e kinevezéssel vált hivatalossá először.

Simonyi portréjának elevensége azt a koncentrált figyelmet árasztja, ami az alkotás ihletett pillanatának izsói velejárója. Ennek megragadása ritka művészi teljesítmény. A vázlatszerű előadásmód ellenére a jellem és a karakter pontosan körülhatárolódik, s nem marad hiányérzetünk; miért is nem oldotta meg azt nemesebb szobrászi anyagból![1]

Ezúttal is közvetlen tapasztalat mellett a beleérzőképessége segítette a mélylélektani ábrázolásban, bár a kis méret csak kabinetportréra jogosítaná az arcképet, de annak művészi előadásmódja kiemeli azt a magánműfaj köréből. – Ezt felismerve Pulszky Ferenc 1875-ben megvásárolta a nemzeti gyűjtemény számára.

1. 1871 augusztus 23-án született kisfiú 1874 februárjában járványban elhunyt.

111. Mányik Ernesztin operaénekesnő

1867–1873 k.
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 8389.)

márvány, Ø = 43 cm
fakeretben
Felirat:
MÁNYIK ERNESZTIN
J.: a nyak átmetszésén:
„IZSÓ"

A fiatalon elhunyt művésznő idealizált arcképe eredetileg síremléknek készült a vámosmikolai temetőbe. A „gyermekleány" rendkívüli tehetségét Reményi Ede fedezte fel, s így került ki Párizsba Rossinihoz. Már több jeles európai színpadon fellépett, amikor 1866-ban a Nemzeti Színházban Margarétaként hódította meg a közönséget. Az üstökösként feltűnt kiválóság alig 20 éves korában vesztette el hangját, s hunyt el.[1] Alakjának emléket állító művész, bár ismerhette, mégis valószínűbb, hogy fotográfia vagy elbeszélés után dolgozta ki a szépen modellált profilképet. Izsó a féldomborműelvén belül is megtalálta a finom részletezés lehetőségét – s életteli arcot alkotott – egyúttal példát mutatva a „mintázás tudományára".

A Magyar Nemzeti Múzeumban említi Éber László 1902-ben[2] azzal a megjegyzéssel, hogy az eredeti helyre a mű másolata került. Izsó hagyatékában is megvolt a háttérből tiszta kontúrral kiemelt szép faragóminta (47. tétel) s Szász Gyula utánöntésében 1877-ben mint „Mányik Ernesztina medalionképe" került sokszorosítva forgalomba Budapesten a Király utcában. Ezekből nem maradt fenn példány. Az eredeti márvány domborműa Magyar Nemzeti Múzeumból került a Magyar Nemzeti Galériába.

1. Színháztörténeti Lexikon alapján Mányik Ernesztina (1847–1867)
2. Éber László: A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene (1902)
3. Vasárnapi Újság, 1877. XXIV-es évf. 4. szám 61. p.

Nyáry Pál arcképe

1873 k.

A szabadságharc bukása után passzív rezisztenciába vonuló, tragikus sorsú politikus, aki a magyar művészet mellett is már korábban kiállt a „Felszólítás a honi szobrászat ügyében" című írásával – bizonyára Izsó nagyrabecsülését is kivívta. A Vasárnapi Újság tudósítása szerint (1873. jan. 26.) a művész részt vett Halász László és Vay Miklós mellett Nyáry Pál mellszobrának pályázatán.

A hírt megerősítő más tény nem lévén arra kell gondolnunk: szándékától időközben visszalépett, pedig bízvást hihetjük invenciózus portré született volna, hiszen az 1873-as esztendő ugyanolyan ihletett volt Izsó számára, mint az volt az 1862-es. Különösen arcképmintázásban hozott jelentős eredményt; Trefort, Eötvös és Dugonics egyéniségét újrateremtő szobraiban, de az ekkor befejezett Arany, Mányik Ernesztin, Egressy Etelka portréi is erre utalnak.

112. Trefort Ágost feje

1873 k.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3339.)

gipsz, 30 cm
J.: nélkül

Az országgyűlési ifjú, mint kultuszminiszter került megmintázásra 1873 körül. Nincs tudomásunk arról, hogy az élete teljében lévő politikusról megrendelés alapján készült volna e mű, Izsó saját programjából foghatott hozzá.

Az életteli arc nyugodt szerkezete és a fény-árnyék hatások plasztikát kifejező ereje e szobrot Izsó legszebb portréi közé emeli, még akkor is, ha az befejezetlennek tűnik.

A fej nemes anyagban való kivitelezése a politikushoz és a művészhez egyaránt méltó lenne. Ajándékként 1898-ban Ernst Lajostól került köztulajdonba.

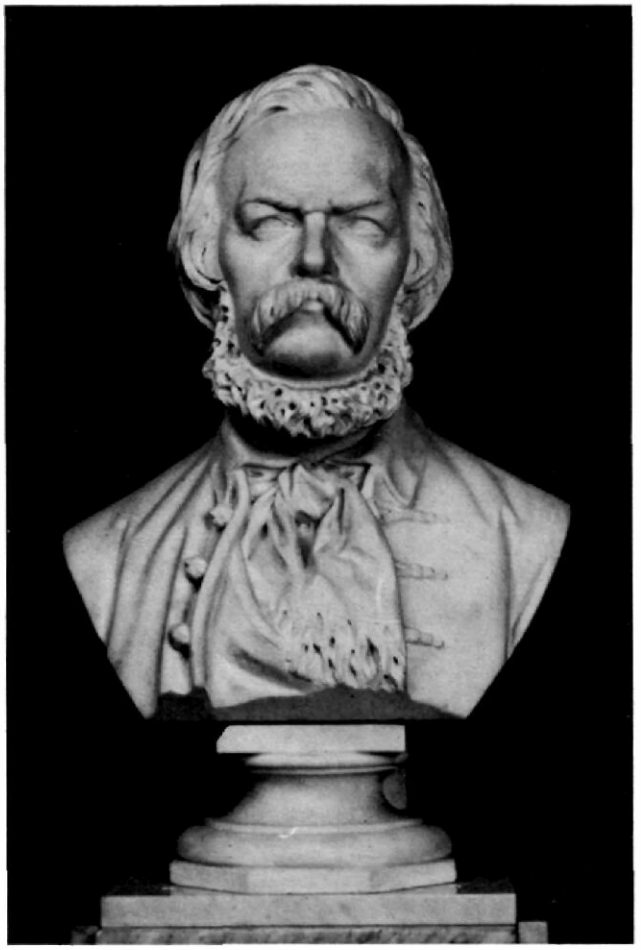

a/113. Szalay László maszkszerű feje

gipsz, 29,5 cm
J.: hátul: „1873. IZSÓ"

(1864–73 k.)
Magyar Nemzeti Galéria
(Ltsz.: 59.117–N.)

1957–1991 között Arany Jánosnak tulajdonított fej, ha valóban a költőt ábrázolná, akkor az Arany 56 éves korában készülhetett volna, az ismételten megmintázandó portréhoz (Magyar Nemzeti Múzeum, márványbüszt, 1873–75). De a végleges anyagban kifaragott Arany arckép az életerős poétát örökíti meg – így nem feltétlenül az ő vonásait kell keresnünk e fejben. A Magyar Nemzeti Galériában felbukkant alkotás valószínű, Szalaynak a Szépművészeti Múzeumból hiányzó gipszöntvényével azonos.[1] (Hasonlóan Lisznyay portréjához, ami később a háborús veszteséglista ellenére előkerült.)

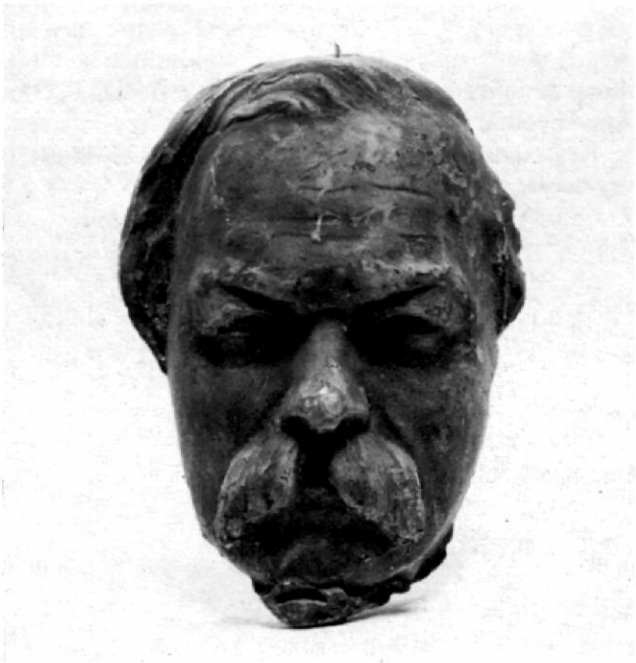

Szalay László, a történetíró-lapszerkesztő 1813–1864 között élt, s 51 évesen halt meg. Izsónál többször előfordult, hogy a levett halotti maszkot csak évek múltán mintázta át végleges alakra. Így magyarázható annak 1873-as jelzete. Érdekes megemlíteni, ez az egyetlen eset, hogy a művész a pupillát és az íriszt grafikus módon bejelölte a félig nyitott szemgolyón s eltért az ókori elvekhez mindvégig következetesen ragaszkodó megoldástól. A lélekábrázolás eme lehetőségével egyetlen más esetben sem élt.

1. Földes Mária kutatása is ezt az eredményt támasztja alá.

113. Szalay László mellszobra

márvány, 76 cm
J.: hátul: „IZSÓ 1873."

1873.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 81.7–N.)

Magyarország történetét megíró kiváló tudós márványbüsztje állami felkérésre készült – csaknem egy évtizeddel elhunyta után. Mégis életszerű, eleven a portré, mert a hasonlatosság elérésére a művész saját munkáját „a maszkszerű fej"-et használta segítségül, s mindazt, amit a jeles tudós egyéniségéről módja megtapasztalni.

A magas homlok uralta arc szerkezete tiszta, ünnepélyes hatást kelt. A ráncolt szemöldök, a mélyen ülő szemek, a szigorú áll a történész komolyságát és felelősségét sugallja. Kicsit hűvösen, de nagyon szépen megmunkált felület hozzásegít az apoteózis érzetéhez.

A reprezentatív arckép az Izsóra mindig jellemző tárcsatagos, plinthosszal egybekomponált szoborlábazatot kapott. Előbb a Nemzeti Múzeum Pantheonjába került, jelenleg a Nemzeti Galéria 19. századot bemutató kiállításán látható.

Pákh Albert sokszorosított arcképeihez hasonlóan erről is kisméretű gipszöntvények kerültek forgalomba,[1] de ezek közül nem maradt fenn példány.

Egykor az Ernst Múzeum lépcsőházában volt egy olyan Szalay-mellkép, ami elképzelhető, hogy a márványbüszt faragómintája volt. A Kassai Múzeum is nyilvántartotta egykor a történetíró arcképét.

1. Vasárnapi Újság, 1877. 4. szám (XXIV. évfolyam) 61. p.

15 Arany János mellszobra 1862–75.

ditrószárhegyi márvány, 60,5 cm
J.: nélkül

Magyar Nemzeti Múzeum díszlépcsőház galériája (Ltsz. nélkül)

Hivatalos felkérést kapott – a kiegyezés utáni változásoknak köszönhetően – Arany János márványba faragott arcképére. Teljes erejével a nemes jellem visszaadására koncentrált, amit 1862-ben már egyszer oly kifejezően megoldott. E márványműhöz is Aranynak a kiegyensúlyozott, életerős attitűdjét vette mintául, nem pedig a keserű dacba zárkózott idős költőét. A pályakezdetkor készült arcképtől viszont már sokkal kiforrottabb, mélyebb, az érzelmekre jobban összpontosító portrét alkotott, s ugyanakkor bensőséges tudott maradni a reprezentatív céllal készült márványbüsztben. Ezzel egyik fő művét alkotta meg, s vele az Arany-ikonográfia etalonját állította fel.

A művész csakúgy, mint előzőleg Ferenczy, sokat fáradozott azon, hogy rátaláljon egy olyan hazai kőre (márványra), ami a részletgazdag megmunkálást is jól bírja – s ezzel mintegy a magyar szobrászatot felvirágoztassa. Orbán Balázzsal a Székelyföld tudós geográfusával kutattak közösen Erdélyben. Így jutott a ditrószárhegyi márványhoz, melyből Arany arcképét is kivitelezte. A merész megoldású magyaros bajusz már kevésbé bírta a kő megerőszakolását s így az hamarosan restaurálásra szorult.

Izsó halálakor műtermében volt, s a hagyatéki listán első helyet foglalt el a bizonyára kész, vagy csak a legvégső simításokat váró alkotás. Valószínűnek tűnik, hogy a hiányzó részletek (ruházat) már Antonio Petton keze nyomát őrzik.

Az oeuvre kiemelkedő darabja eredeti helyén díszíti a Magyar Nemzeti Múzeumot.

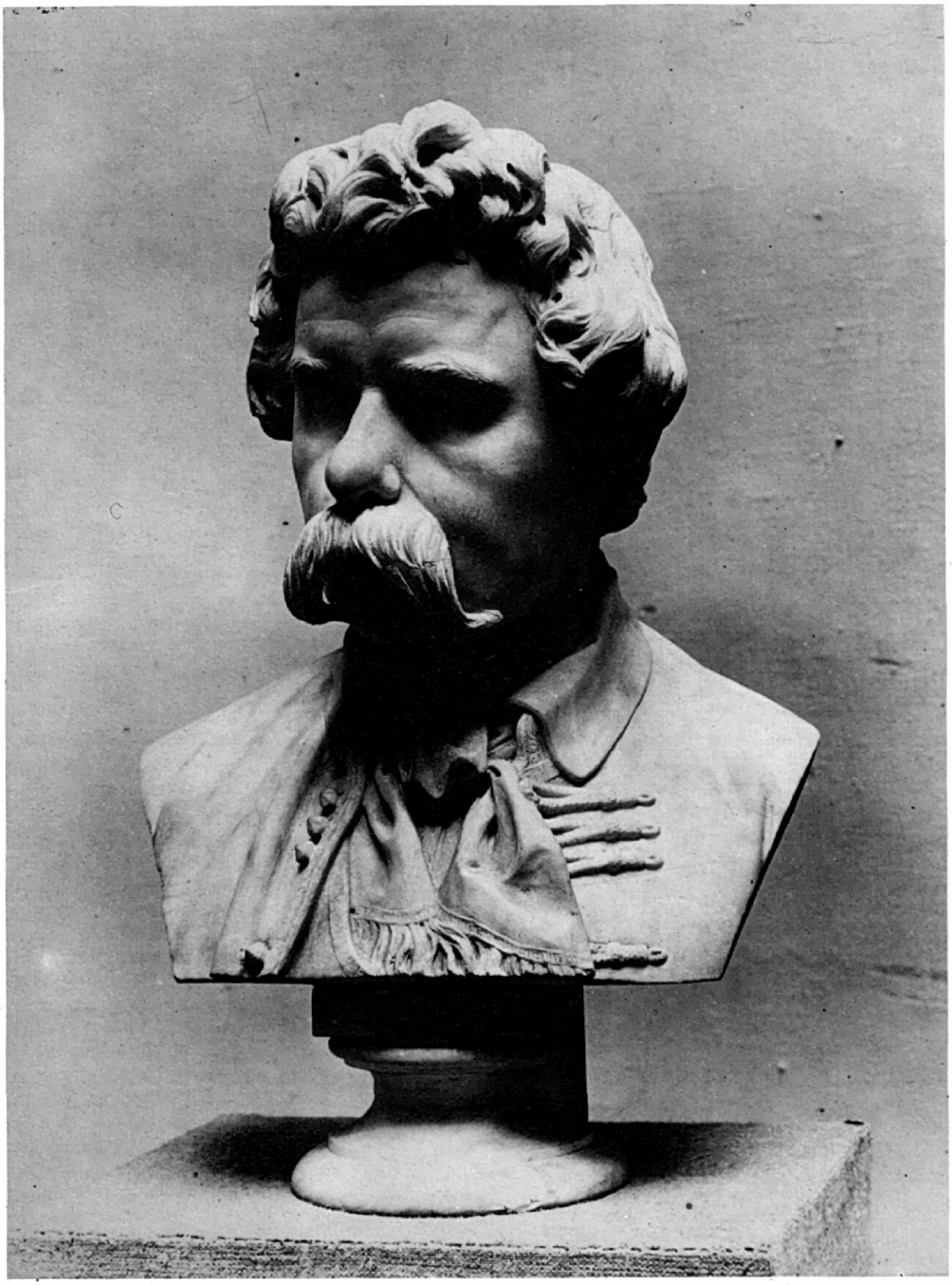

114. Fonóházi jelenet I.

gipsz, 61,5 cm
J.: nélkül

1861–1875 között
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 3382.)
Restaurált

Izsó még Münchenben kezdett e népéletből vett irodalmias témával foglalkozni: „...aztán egy tervem van megint agyagból gyúrva, egy kis csoportozat a Fonóházi jelenet, ezt már csak odahaza szeretném elkészíteni."[1] – s ettől kezdve egészen haláláig foglalkozott a kétfigurás kompozícióval.

A honvágy és a hazafiúi kötelességtudat kicsit elfogódott, illusztratív művet eredményezett. Betudható ez annak, hogy nem volt módja már tovább maradni az akadémián, ahol is a komponálás magasabb szintű elveivel ezután ismerkedhetett volna meg, de annak is, hogy a kor népszínművekben megnyilvánuló érzése őt is megérintette, csakúgy, mint kortársainak legjobbjait. Különös figyelemmel kísérték témája miatt e művét, s többször is felvetődött annak márványba való kivitelezése. Izsó lényegesen nem változtatott az eredeti elképzelésen, ha netán új mintát is készített volna Fonóházi jelenet címen. Továbbra is egy főnézetre komponálta azt, s a tárgyi részletektől sem mondott le.

A művész iránt jóindulatot tanúsító, széles látókörű patrónusok vissza-visszatértek annak végleges művészi anyagban való kivitelezésére. Talán azért is, mert ez magának a művésznek is fontos lehetett. Először 1863-ban Almási Balogh Pál rendelte meg azt 3000 Ft-ért, de a terv, mint láttuk, az idős hazafi bebörtönzése miatt kútba esett. 1874-ben Trefort tért vissza ahhoz, de ezúttal bronzöntvény-megrendelésről volt szó. Megvalósítására Izsó egészségi állapota már nem adott lehetőséget.

A műtermében maradt „Fonóházi töredék" (98-as számú tétel) hamarosan a nemzeti gyűjteménybe került, népszerűségéből azóta sem veszített, s a Budavári Palota állandó kiállításán ma is látható (II. László Péter 1966-os szakszerű restaurálásának köszönhetően).

1. Izsó levele Münchenből 1861. március 21-én Szily Kálmánnak (közölve Izsó Miklós levelei, Budapest 1958. 37. p.)

114[1] Fonóházi jelenet II.

gipsz, 70 cm

1861–1875 k.
Lappang

Az Ország Tükre 1864. 196. 1. számában közölt példányt a Nemzeti Múzeum csak 1887-ben vásárolta meg, így az tűnik valószínűnek, hogy ez mindaddig a művész özvegyének tulajdonában volt, s arról készülhettek az „IZSÓBIZOTTSÁG" által sokszorosított példányok.

Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeum (Ltsz.: E.1880.26.) bronzírozott gipsz (56×42) cm – rongálódott, J.: „IZSÓBIZOTTSÁG"

Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum (Ltsz.: S.446.) patinált gipsz, 59 cm töredezett magasság. J.: „IZSÓBIZOTTSÁG".

Megjegyzendő, hogy míg Lázár Béla az 1925-ben az Ernst Múzeumban rendezett kiállítás bevezetőjében így sajnálkozik: „...gipszben porlad ez máig!", addig a műtárgyjegyzékben ugyanez a katalógus 21-es szám alatt „Fonóházi jelenet. Márványban, Eladó" – bejegyzés szerepel. Szentiványi ezt az ellentmondást így próbálta föloldani: „Talán ezt is a mester halála után özvegye fejeztette be Pettonnal..."[1]. Talán még remélhető annak felbukkanása.

1. MTA MTI Lexikon (Szentiványi-hagyaték)

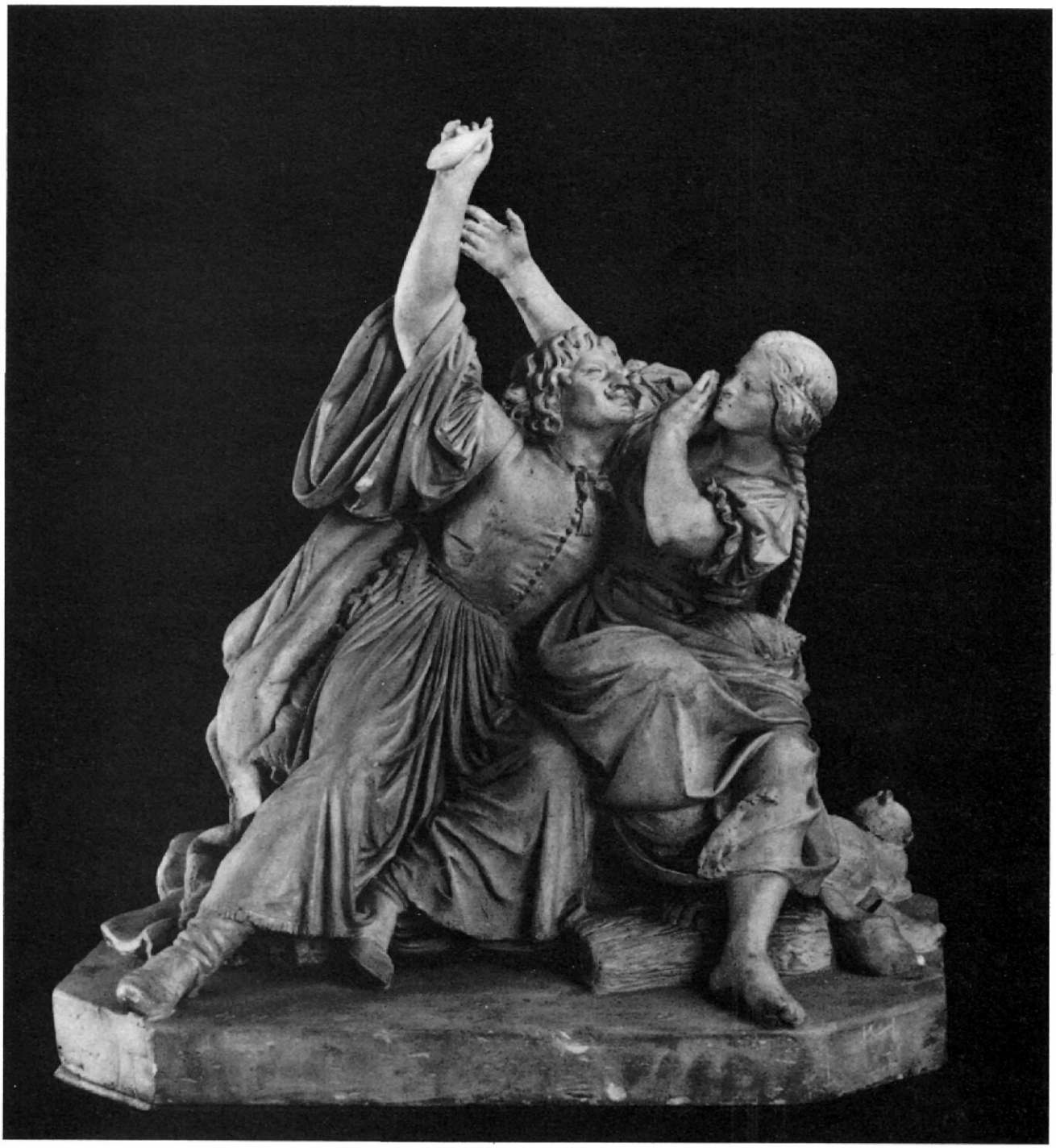

115. Fonó leány

Eltűnt

terrakotta vagy gipsz
20 cm körül

E cím alatt a művész műtermében egy „eredeti" szobrot említenek a hagyaték összeállítói, s további hármat, melyek még a szobrásztól származó másolatok lehettek. A mellettük feltüntetett 100, ill. 120 frt. megegyezik a legszebb Táncoló parasztok értékével, a Talpra magyar Petőfi-vázlatával, az Arató nő invenciózus plasztikájával. A listakészítő bizonyított kvalitásérzékéből kiindulva; a Fonó lány az életmű legjobbjai közé sorolható. Így igen sajnálhatjuk, hogy még a másolatokból sem maradt fenn példány. Csupán két rajzi vázlat segít képet alkotnunk a művész elképzeléséről, ami a „Fonóházi jelenet"-et idézi, s talán annak nőalakjához készült önálló kompozíció terve.

Fonó lány

1860–75 k.
Magyar Nemzeti Galéria
Grafikai Osztály (1914.197.) A, B oldal

Pásztoridill

ceruza, papír (121×150) mm

Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztály
(Ltsz.: 1914.196.)

A bécsi porcelán hangulatát keltő rajz azt a kedveskedő rokokó témát veszi át, ami a magyar festészettől a 19. század derekán még egyáltalán nem volt idegen s a fiatal szobrászt is megérintette.

A biedermeier hangulat a művész plasztikáira nem nyomta rá bélyegét, talán csak az Árus (Handlé) eltűnt alakján lehetett némiképp érezni azt.

116. Évődés

terrakotta, 26 cm
J.: ?

(Enyelgés)
Fővárosi Képtár (1206)
Megsemmisült

Az Ernst Múzeum 1925-ös Izsó-kiállításán szerepelt utoljára a mű, amikor a kétfigurás kompozíciót, mint eladót említette a katalógus. Szerencsénkre a Magyarság című lap (1925. november 5.) a reprodukcióját közölte, s így a második világháborúban megsemmisült műről, ami a Szépművészeti Múzeumban volt – van elképzelésünk.

A könnyed téma ellenére az emberpár egymáshoz való viszonya történelmi jelenetet idéz fel, s emlékeztet a művész jó barátjának, Székely Bertalannak „Dobozi és hitvese" című festményére (1861). Úgy tűnik, Izsó másik kétfigurás kompozíciójához, a Fonóházi jelenethez képest, ez szemléletében, elrendezésében és művészi kifejezőerejében nagy előrelépést jelentett.

117. Eötvös József br. mellszobra

1862–1874.
Lappang

márvány, 75 cm k.
Felirat: „EÖTVÖS J. B."
J.: ?

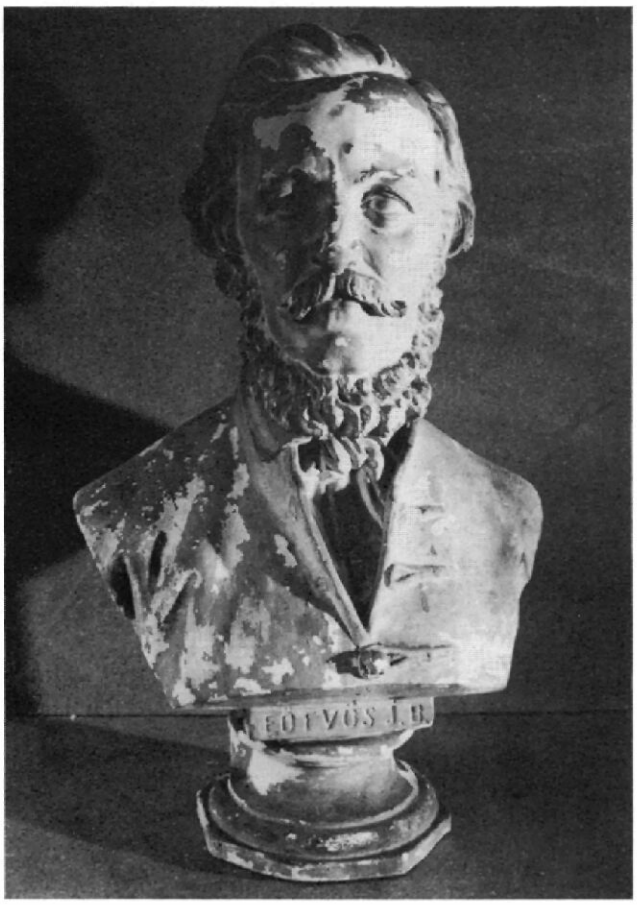

A kiváló kultúrpolitikus és Izsó Miklós egymást kölcsönösen tisztelő kapcsolatának emléke e szép portré. 1862-ben tesz említést a művész egy levelében arról, hogy „Eötvös méltóságát megnyertem néhány órai ülésre". Az emberi habitus ismeretén túl tehát módja volt az arc plasztikájának koncentrált megfigyelésére, s annak hiteles visszaadására. Sajnos már az előkészítő tanulmány is elveszett, csakúgy, mint a két példányban márványból kifaragott portré.[1] Csupán a Kassán nyilvántartott (Kelet-szlovákiai Múzeum, Ltsz.: S.424.) másolatból ismert alkotás segít eligazodnunk a művel kapcsolatban. Ebből a példányból egykor volt a Szegedi Múzeumban is (Ltsz.: 20.)[2]

Trefort Ágost miniszter rendelte meg Eötvös 1871-ben bekövetkezett halála után az arcképet, hogy az a Nemzeti Múzeumba kerüljék. (A két kiváló államférfi együttesen fáradozott, többek között a Nemzeti Pantheon megalkotásán.) – Szegeden 1902-ben Éber László még eredeti helyén, a Nemzeti Múzeumban tudta a márványbüsztöt, 1925-ben is még onnan kölcsönözték Izsó emlékkiállítására. Vannak adatok arra, hogy egy másik márványpéldány a Vegytani Intézetben állt.[3]

A mű felbukkanásában még reménykedhetünk.

1., 2., 3. Peregriny János műtárgyjegyzéke alapján 1900. (MTA MTI Adattár C–I–37/596–1)

118. Eötvös József br. pesti állószobrának pályaterve 1873.

Megsemmisült.

gipsz, 1,5 m körül

Eötvös József 1871-ben bekövetkezett halála után hamarosan megalakult a szoborelőkészítő bizottság. Az emlékműpályázatra Izsó és Engel József kapott meghívást – de a kivitelezés jogát a fiatal, önálló munkával először jelentkező Huszár Adolf nyerte el.[1]

E tény mélységes szomorúsággal töltötte el Izsót, annál is inkább, mivel személyes ismeretség, őszinte nagyrabecsülés fűzte a kiváló államférfihoz, kinek erkölcsi pártfogását is élvezte.

Emlékműterve nem maradt ránk, de a korabeli sajtó közölte a beérkezett hat pályaművet[2] – az alkotók nevének feltüntetése nélkül – de így is felismerhető azok között Izsó minden póztól mentes, bensőséges hangvételű munkája. A fejét jobb karjával megtámasztó, állószobor-koncepcióval ez idő tájt ő foglalkozott egyedül – amihez később Dugonics egyik vázlatán vissza is tért.

1. Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. Statisztikai Közlemények 69. köt. 1. sz. 161–165. p.
Huszár Adolf alkotását 1879-ben avatták fel az Eötvös téren, ma is ott áll a Duna korzón.
2. Ezúttal köszönöm meg Pechó Mártának, az Eötvös Emlékmúzeum rendezőjének segítségét, aki felhívta figyelmemet a Magyarország és a Nagyvilág 1874. 6. számára.

Előfizetési feltételek: VASÁRNAPI UJSÁG és POLITIKAI UJDONSÁGOK együtt: { egész évre – 12 frt, félévre – – – 6 •. Csupán a VASÁRNAPI UJSÁG: { egész évre – 8 frt, félévre – – – 4 •. Csupán a POLITIKAI UJDONSÁGOK: { egész évre – – 6 frt, félévre – – – – 3 •.

34. szám. — 1876. Budapest, augusztus 20. XXIII. évfolyam.

DUGONICS ANDRÁS.

(1740—1818.)

Szeged, népességre az ország második városa, magyarságra Debreczennel az elsők közt álló, hármas ünnepet ül e napokban; az ünnepélyek egymást követik, s a több napra szóló programm alig akar kifogyni az ujabb meg ujabb tételekből. S valóban érdekes ünnepek lesznek azok, midőn egyszerre szolgálnak az irodalom és történet, a müvészet és zene, s az ipar és földmivelés érdekeinek. Az országos dalár-ünnepély volt az első, mely még tavalyról a jelen évre Szegedre tüzetett vala ki. Zajos és harsány ünnepély szokott ez lenni akárhol is, mert a dal szárnyalása eget ver, s a hol egynehány száz nemzeti dalár összejö, ott bizony csöndesség nem igen lepi meg a várost. De e zaj és ünnep másod-, sőt harmad-fontosságuvá vált, mikor vele egyidőre tüzetett ki nemcsak a Dugonics-szobor leleplezésének ünnepélye, hanem a nagyszerü ipar- és terménykiállitás megnyitása is, mely, ugy látszik, felül fog multni minden, hazánkban eddig rendezett hasonló kiállitást, s hivatva lesz, ily szomoru években is tanuságot tenni, ha van, életrevalóságunk felöl, s irányokat jelölni ki anyagi érdekeink s termelő és alakitó tehetségünk terén.

Minket azonban, e helyütt, a szegedi ünnepélyek azon része érdekel kiválólag, mely a Dugonics-szobor körül központosul, s Szeged ez érdemes és kitünö szülöttének, ki a magyar irodalom történetében oly kiváló helyet foglal el, emlékét oly módon tiszteli meg, mely egyaránt méltó a megtisztelőhöz és a tisztelet tárgyához.

Dugonics a magyar nyelv és irodalom történetének egyik legnevezetesebb fordulópontján az első szerepek egyikét játszotta.

Irodalmunk ujjászületésének évét 1772-re teszszük, a magyar nemes testőrök s jelesen Bessenyei György fellépése idejére. Ettől számitja irodalmunk az uj korszakot, melyet aztán 1825-tól, a Kisfaludy, Vörösmarty, az „Auróra" korszakától kezdve a klasszikai kor követ.

Bessenyei György fellépése kétségkivül rendkivüli fontosságu volt; de nem ő és társai tüztek ki az igazi irányt, melyen iro-

DUGONICS SZOBRA.

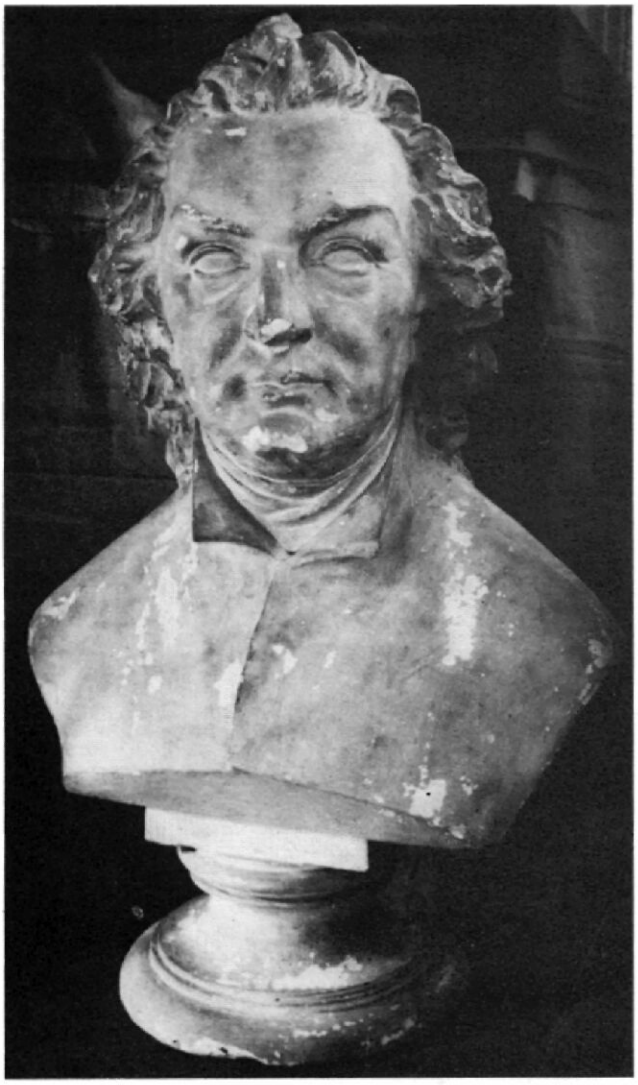

119. Dugonics András költő mellszobra 1873.

gipsz, 74 cm
J.: azonosíthatatlan

Kassa, Kelet-szlovákiai Múzeum
(Ltsz.: S.450.)

A Debrecenben oly sok nehézség árán, de végül is 1971-ben leleplezett Csokonai szobor után Szeged is igyekezett mihamarabb emléket állítani költőjének, Dugonics Andrásnak. Először csak köztérre kihelyezett mellszoborra gondoltak, s a régtől dédelgetett terv elkészítésére Izsó Miklóst kérték fel.[1]

Izsó Czetter Sámuelnek Dugonics életében készült (1797) rézmetszetét használta, mint előképet, amikor megmintázta 1873-ban a kért portrét, s annak gipszbe öntött példányát küldte el a megrendelőknek.

Lekerekített részletekkel közelített a természettudós papköltő arcvonásaihoz, hasonló módon, mint a Mándi Márton-portré esetében. A finoman tagolt részletekből kialakított fej a határozott szerkesztéssel válik művészileg kifejezővé; a nemes vonások, a szeretett, a művelt, a puritán ember lényegét kiemelve válnak életszerűvé.

Sikeres lehetett a mű fogadtatása – hiszen maga a szobrász készítette el annak többpéldányos gipszmásolatait, de ma már csak e patinájában sérült példány ismeretes a Kassai Múzeumból, ahol egykor nagy szeretettel gyűjtötték Izsó portréit.

A szépen gyűlő adományok lehetővé tették, hogy ne csupán egy büsztöt, hanem egy egészalakos emlékművet állítsanak fel Szegeden, az egyetem előtt.

1. A Dugonics-kultusz a síremlék állításában, a portréfestmény-készíttetésben már az 1830-as években kifejeződött, s akkor felvetődött az emlékmű állításának gondolata is.

120. Dugonics András állószobrának vázlata I. 1874.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 7094.)

szürkére festett gipsz, 60,5 cm
J.: talpazat alján: „IZSÓ 1874"

121. Dugonics András állószobrának vázlata II. 1874.
Magyar Nemzeti Galéria (Ltsz.: 7095)

szürkésdrapp színű gipsz, 62 cm

122. Dugonics András állószobrának vázlata III.
Révai József v. Eötvös József állószobrának vázlata(?)
Lappang.

A Szegedre tervezett emlékműhöz két vázlat maradt fenn. Az 1926-os emlékkiállítás katalógusa még három alkotást tartott nyilván e címmel, meglehet, hogy a harmadik a koncepciójában hasonló Révai, vagy még inkább az Eötvös-pályamű kismintája lehetett.

Az első variáns konvencionális, míg a második már részleteiben és arányaiban gondosan kimunkált, egyéni jellegű. A test tartása és a portréigénnyel megmintázott arc kifejezően idézi a meditatív emberről kialakított képzetet.

Az alkotó és a megrendelő is mindent megtett, hogy az ígéretes mű mihamarabb elkészüljön, de Izsó hirtelen romló egészsége nem tette lehetővé a nagyminta elkészültét. Így e részleteiben is szépen kivitelezett vázlat őrzi utoljára a művész keze nyomát.

E tervről készült fotót küldte el Szegedre, s ez szolgált segítségül Huszár Adolfnak ahhoz, hogy Izsó hamarosan bekövetkezett halála után a művész elképzeléséhez hűségesen ragaszkodva – megvalósuljon a Dugonics emlékmű.

Ernst Lajos gyűjteményéből 1937-ben kerültek köztulajdonba.

121. Izsó Miklós–Huszár Adolf:
Dugonics-emlékmű
1873–76.
Szeged, Dugonics tér

bronz, 2 m
Felirat: DUGONICS ANDRÁS EMELTE SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE 1876

A diákjai körében igen népszerű, a matematikát elsőként magyarul oktató egyetemi tanárt, mint sikeres írót, közadakozásból piedesztálták szülővárosában. Izsó is szeretettel fogott e feladathoz, amiben mintegy össze-

gezte a filológus írókról kialakított elképzelését. Visszanyúlt az 1864-ben mintázott Révai és az 1873-ban tervezett Eötvös-emlékművekhez; Dugonics András, akárcsak Révai, piarista pap-tanári öltözetben jelenik meg reverendában és a méltóságjelző cingulussal. A szépen díszített hosszú kabát őt is tömbszerűvé redukálja, de ezúttal a szobor belső mozgása megmarad.

Attribútumul könyvet tart; a honfoglalás korában játszódó kulcsregényét; az Etelkát. Ezúttal Révai orátori mozdulata elmarad, s Dugonics Eötvös karba font kéztartásából kiindulva támasztja meg fejét.

„Ágyban fekvő, nehéz beteg vagyok hová nagy meghűlés következtében kerültem – írja utolsó levelében a művész. – Azon kérelmem van a tisztelt Bizottsághoz, küldené meg nekem írásban a szoborra tett észrevételeit postafordultával, különösen a lényegesebbeket mivel semmi veszíteni való időm nincs. Rögtön hozzá kell látnom a nagy mintázat előmunkálataihoz, annyival is inkább, mivel egy segédet külföldről hozattam."[1] (Minden bizonnyal Antonio Pettonra gondolt.)

Mivel Izsó 1875. május 28-án elhunyt, munkáját – az eredeti elképzeléséhez hűségesen ragaszkodva Huszár Adolf fejezte be. Madarász Viktor vállalta annak felügyeletét, s hamarosan Bécsben Röchlich ércöntödéjében végleges formát nyert. (Conti Lajos munkája a szobrot környezetéből szépen kiemelő lábazat.)

A közadakozásból, ritka gyorsasággal felállított emlékművet 1879-ben avatták fel. Ma is ott áll a szegedi egyetem előtt, de már nem az eredeti helyén. Egy térrendezés alkalmával az egyik napról a másikra áthelyezték, s ezt az eseményt a „Meglépött, mint Dugonics" szólás őrzi a város emlékezetében.

Amilyen gyorsan sikerült emlékművé avatni Izsó félbemaradt Dugonics-tervét, olyan soká készült el fő művének szánt Petőfi-szobra (1882), s csak a millennium esztendejében leplezték le, tanítványának, Mátrai Lajosnak közreműködésével Széchenyi emlékművét Sopronban.

Munkái mindig az érdeklődés középpontjában álltak. Szabad mintázatú festett gipszmásolatai, mint népművészeti alkotások bukkantak fel, s kisplasztikáinak rosszul értelmezett porcelánváltozatai ma is forgalomban vannak.

Alkotásai féltve őrzött kincsei a magán- és közgyűjteményeknek. Gipszben porladó remekeinek végleges művészi anyagba való kivitelezésével nem lehet sokáig várakozni, csakúgy, mint szobrainak újnézetű, a térélményt hitelesen visszaadó képi felvételeivel. E kiadvány megpróbálja a „magyar művészettörténetírás Izsóval szembeni nagy tartozását" enyhíteni műveinek számbavételével. Kutatási eredményeimen túl a nagy elődök: Fülep Lajos, Lyka Károly, Szentiványi Lajos, Soós Gyula és Végvári Lajos bölcs értékelései és gondosan összegyűjtött adatai voltak számomra iránymutatók.

* * *

Az életrajzba Izsó nevével összefüggésbe hozható valamennyi munkát próbáltam egybegyűjteni és rendszerezve elhelyezni a címváltozatok megőrzésével.

A művészi anyagba kivitelezett szobrok faragómintái és vázlatai a számot megelőző, a szerzőtől való hiteles másolatok pedig a számot követő betűvel jelzik összetartozásukat. A másodpéldányokat az index mutatja.

Résumé

Au milieu de ce 19ème siècle plein de tensions, la Hongrie – partie de la Monarchie Austro-Hongroise – commença da rassembler ses forces dans des circonstances féodales, arriérées pour une progression sociale.

La flamme de la Révolution de 1848 qui traversa toute l'Europe, atteignit Pest (Budapest) le 15 Mars, donnant le signal pour le soulèvement. La révolution se transforma bientôt dans une lutte acharnée, durant une année. Cette année pleine d'éspoirs pour obtenir la „Sainte Liberté" figure comme la plus glorieuse époque de l'histoire Hongroise.

La défaite fut suivi d'une revendication sanglante, un déspotisme de longue durée. L'absolutisme Autrichien, l'économie manquant de capital, paralysa le pays, la perspective sans issue, lança la nation déséspérée dans une résistence passive. Le sort de la jeune intelligence prenant part dans le mouvement de liberté fut scellé. L'émigration, la fuite, mais en tout cas le silence furent leur sort. Une vie artistique officielle fut, dans ces circonstances impossible. Des édifices publiques ainsi que des monuments pouvait être errigés que par des dons bénévoles. Ceux qui sentaient la résponsabilité pour le destin de la nation, trouvèrent qu'ils doivent être gardiens de la flamme de la Liberté. Avec l'aide des thèmes allégoriques ils évoquèrent le passé glorieux, que le peuple connaissant son histoire a bien compris. D'abord c'est la musique (Franz Liszt, Ferenc Erkel) et la litterature (János Arany, Mór Jókai) puis c'est la peinture qui fut capable de communiquer les idées symboliques. C'est dans les centres d'art, comme Paris ou Munich que gagnant de force dans son contenue et sa forme, l'art de la peinture nationale naquit. Elle fut représentée par V. Madarász, B. Székely, Gy. Benczur puis quelque temps plus tard le grand talent M. Munkácsy. Cette tâche fut accomplie sur le champs de la sculpture par Miklós Izsó, qui éleva nos beaux-arts au niveau Européen.

Miklós Izsó naquit le 9 Septembre 1831 dans un petit village du Comitat Borsod situé sur les pentes des montagnes du Bükk (Disznóshorváti – qui porte, honorant son grand fils son nom Izsó-falva).

Son père Joseph Itsó artisan teinturier-bleu, qui issue d'une famille noble appauvrie, sa mère Esther Szatmári d'une famille très nombreuse protestante lettrée – par conséquence le fils premier né – de même qu son frère Joseph, qui devint acteur, furent élevés dans les Colleges de Miskolc et de Sárospatak dans un esprit protestant progressive.

A 17 ans le 20 Fevrier 1849 il entra au militaire, oû comme lieutenant-honvéd il se batta avec un courage ténéraire dans 19 batailles. Malgré les nombreuses victoires la guerre de liberté échoua, et pour éviter les révendications sans merci, Izsó fut contraint de fuir. Il se cacha à l'aide de sa parentée dans la petite ville de Rimaszombat. Il commença de travailler chez le tailleur de pierre Jakowetz, puis chez István Ferenczy (1792–1859) le plus grand artist sculpteur hongrois de l'époque classiciste. Son maitre fit des études en Italie, ainsi Izsó put s'approprier la base de la sculpture et la profession dûre de tailleur de marbre.

Pourvu de fausse documents il arrive à Vienne pour poursuivre sa formation. Dans l'atelier du sculpteur Hans Gasser (1817–1868) ou grâce à sa force physique énorme il travailla comme simple sculpteur de marbre. Sa diligence inouie, la connaissance de la profession, lui portèrent bientôt respect. Son maitre lui confia les traveaux de marbre du portrait du Comte István Széchenyi après nautre. Le jeune sculpteur accepta honoré, surtout à cause de la personalité de son modèle. Après la mort en 1860 du grand politicien de la Réforme, avec la concession de Gasser, Izsó sculpta une seconde fois ce portrait en marbre (1860) lequel ce trouve encore de nos jours à l'Académie des Sciences Hongroises comme un trésor.

Les jeunes étudiants Hongrois de l'Université de Vienne fondèrent leur „Groupement des Sous" pour promouvoir le développement de l'art sculptural de leur patrie. Cette modeste fondation atteignit bientôt son but: Izsó put s'inscrire en 1859 à l'Académie des Beaux Arts à Munich dans la classe de Max Wittmann. Par son talent il avança vite dans ses études – tout en travaillant sur ses conceptions personnelles. La collection hellenique de la Glypthotèque l'influenca, surtout l'adaptation artistique des dimensions dans l'éspàce d'une forme.

Torturé par le mal-du-pays, épuisé d'être sans moyens, il rentra chez soi en 1861. Il fit des esquisses sur les bergers dans la Grande Plaine (la Puszta) et sculpta la première version de son chef-d'oeuvre *„Le berger attristé"* (cat. 12.). Les amis et ses admirateurs peuvent le convaincre de rentrer a Munich. Avec l'aide des costumes et accessoires folkloriques, il modèle dans la capitale Bavaroise des oeuvres romantiques nationales (cat. 11.). Son „berger attristé" 1862 (cat. 12.) est sculpté en marbre de Carrara, il exprime avec sa forme et son contenu l'idéal nationale de cette époque tout en gardant l'illusion de la vie libre des bergers. La position en contreposte et l'exécution élégente évoque les monuments funéraires classiques, mais l'expression du deuil sur la perte de l'independence de sa patrie lui donne une empreinte romantique.

Lorsqu'il quitta Munich en 1862, ses idées sont stabilisées et toutes les conceptions des statues sont ésquissées; *„Scène des fileuses"* (cat. 144.), *„Soldat mourant"* (cat. 87.), *„Paysans dansants"* (cat. 39–53.). Les conditions très modestes qui l'attendent á Pest, ne le retiennent pas de s 'y établir et de modeler des portraits de ses comtamporains célèbres: le poète *János Arany* – qui devint le secrétaire perpétuel de l'Académie des Sciences 1862 (cat. 14–15.), ou celui de l'acteur *Gábor Egressy* 1862 (cat. 116.), qui fut un des capitaines de la guerilla. C'est en 1864 qu'il termina son premier monument sur un lieu publique, celui du phylologue *Miklós Révai* (cat. 25.), une statue qui se trouve sur la fassade de l'Académie des Sciences Hongroise à Budapest.

Au concours en 1866 pour la réalisation d'une statue commémorative (cat. 73–75.) du *comte István Széchenyi,* Miklós Izsó prit part avec succès – mais pour protester contre le compromis austro-hongrois il renonça d'accepter cette commende. Entre 1866–67 il travailla sur la réalisation d'une statue unique du poète de Debrecen *Mihály Csokonai Vitéz.* Il a réussi de créer dans ses exquisses le type du poète engagé Hongrois (cat. 77.). C'est l'unique oeuvre en bronze réalisée dans la vie de Izsó en 1871, pourtant il fit des plans differents, approfondis pour le monument du grand poète *Sándor Petőfi,* qui devrait être érigée dans la capitale. La plus belle pièce de ce cycle c'est la scène du poète appelant la nation de se libérer: *Debout Hongrois* (cat. 98.). Puisque le jury changea continuellement son opinion, la force de l'invention de l'artiste diminua. La statue visible à Budapest (Place du 15 Mars) fut exécutée en 1882 d'après les idées d'Izsó par Adolf Huszár. C'est un lieu, ou la jeunesse hongroise aime à se rassembler pour des démonstrations.

La personnalité du poète Petőfi (1823–1849) resta un modèle dans les yeux des jeunes révolutionnaires. La possibilité existe que Izsó l'eusse rencontré étudiant à Sárospatak, mais ce qui est plus important il connut nombreux de ses poèmes, ainsi que son caractère.

L'artiste chérissait son intention d'élever un lieu commémoratif pour les héros morts dans la guerre d'indépendence. *„Le porte étandard blessé"* 1869 (cat. 86.), *„Petőfi mourant"* 1861–69 (cat. 88.). Ces petits „terracottis" sont des éxemples de son talent, qui s'étend josqu'à la monumentalité ce que prouve plusieurs de ses oeuvres *„Plan pour la statue d'Árpád"* 1862–75 (cat. 94.).

En touchant l'argile cette matière s'annoblit semblable aux statues miniatures „Tanagra" Grec en terre cuite. Avec *„Les paysans dansants"* 1861–75. (cat. 39–53.) d'inspiration populaire il créa une oeuvre de valeur universelle – semblable a celle de Franz Liszt qui se serva des motives hongrois dans ses compositions musicales. Izsó fut un denseur accompli, il put s'identifier à ses modèles les Husards recrutants, exécutant leur mouvements fières, de même les bohémiens improvisant des danses en piétinant l'argile desespérément. Le sculpteur rend la plasticité riche et les contrepoints de l'art classique-hellénique en les allient aux mouvements libres des corps humains. La série des statuettes composée de 15 pièces est un trésor gardé dans la Galérie Nationale Hongorise à Budapest.

La carrière artistique de Miklós Izsó dura à peine une décade et demie, en 1875 à l'heure ôu il devint professeur de la première. Académie des Beaux-Arts de Hongrie, il fonda une famille, bâtit son atelier la mort le ravit brusquement.

Son oeuvre reste un torse, même si elle est envisagée comme une des plus geniales de l'époque de notre héritage précieux.

Ce volume s'occupe pour la première fois de rassembler l'ensemble de l'oeuvre de Izsó, ainsi que ses copies. Nous sommes les témoins d'un phénomène intéréssant, quand nous voyons l'integration de ses compositions dans l'art populaire (cat. 70–71.). Plusieurs de ses oeuvres ne nous sont transmises que par des copies en plâtre pulverisé – ainsi celle de la célèbre *„Czinka Panna violoniste tzigagne"*, *„Le joueur de violon"* (cat. 70–71.), ou par des reproductions comme *„Le juif colporteur"* (cat. 72.) et des descriptions taciturnes. Nous avons le devoir de plus-en-plus urgent de conserver ses oeuvres les plus importantes dans une matière sculpturale définitivement.

Kat.: 42.

Zusammenfassung

In der mit Spannungen erfüllten Mitte des 19. Jahrhundertes – als ein Teil der Habsburgischen Monarchie – war Ungarn ein zurückgebliebenes, in feudalischen Verhaeltnissen lebendes Gebiet, das versuchte seine Kraefte für ihre Selbständigkeit und sozialem Aufstieg zu sammeln.

Die durch ganz Europa tobende Revolution von 1848 erreicht am 15. Maerz Pest (Budapest) und gibt das Zeichen zur Entflammung der Freiheitskämpfe. Diese Periode der „Heiligen Freiheit" wird bis zum heutigen Tage als die glorreichste der ungarischen Geschichte betrachtet. Den Sturz der Revolution folgte eine blutige Vergeltung und eine lange Willkürherrschaft. Der Absolutismus der Monarchie und der Mangel an Kapital liess die Wirtschaft erstarren und die Aussichtslosigkeit der gedemütigten Nation wurde durch ihre passive Resistenz noch gesteigert. Das Los der im Unabhängigkeitskrieg teilgenommener jungen ungarischen Intelligenz war damit auch besiegelt; sie wurde gezwungen sich zu verbergen oder in die Emigration zu flüchten, aber jedenfalls zu schweigen. Unter diesen Umständen konnte keine legale Kunst entstehen. Es wurden keine öffentlichen Gebäude errichtet, Denkmäler entsanden nur durch die Spenden der Bürger. Doch die, um das Schicksal ihrer Heimat Verantwortung fühlenden, erkannten, dass das Wachhalten des Selbstbewusstseins der Nation ihre Aufgabe sei.

Mit der Hilfe von allegorischen Themen über glorreiche Ereignisse der historischen Vergangenheit, wendeten sie sich an die, ihre Geschichte wohl kennenden Zeitgenossen: erstens mit Vermittlung der Musik, z.B. Franz Liszt, Ferenc Erkel, ferner über die Literatur (János Arany, Mór Jókai). Später zeigte sich auch die Malerei zum Ausdruck der symbolischen Ideen geeignet.

In der lebhaften Atmosphäre der ausländischen Kunstmetropolen (München, Paris) wurde die sich in ihrem Inhalt und Form gekräftigte ungarische nationale Kunst, mit der Entfaltung des Talentes erst von V. Madarász, B. Székely, Gy. Benczur, später M. Munkácsy geboren.

Seitens der Bildhauerkunst wartete diese Aufgabe auf Miklós Izsó, er sollte sie auf europäischen Rang erheben.

Miklós Izsó wurde am 9. September 1831 in Disznóhorváti, einem kleinen Dörfchen am Abhang des Bükk-Gebirges geboren. Das Dorf trägt zur Ehre seines berühmten Sohnes dessen Namen: Izsófalva.

Sein Vater, Josef Itsó, war ein verarmter Edelmann der die Blaufaerberei erlernte. Seine Mutter – Eszter Szatmári – stammte aus einer Familie mit verbreiteter Verwandschaft protestantischer Intelligenz, demzufolge wurde der erstgeborene Sohn Miklós, sowie sein Bruder, der spaetere Schauspieler, Schüler des protestantischen Kollegiums in Miskolc und Sárospatak, die in einem aufgeklärten Geist unterrichteten.

Mit 17 Jahren, am 20. Februar 1849 meldete er sich in die ungarische Armee und nahm als Leutnant mit tollkühnem Mut an 19 Schlachten teil. Trotz der vielen Opfer, wurde der Freiheitskrieg niedergeschlagen, und vor der blutigen Rache musste Izsó fliehen. Mit Hilfe seiner Verwandten verbarg er sich in dem Staadt-

chen Rimaszombat. Zuerst konnte er bei dem Steinmetzermeister Jakowetz, später bei István Ferenczy (1792–1856), dem grössten Bildhauerkünstler des ungarischen Klassizismus arbeiten. Ferenczy, der über italienischen Erfahrungen verfügte, konnte Izsó die Grundsätze der Bildhauerei und das schwere Handwerk der Marmorarbeit lehren.

1857 kam er – mit falschen Dokumenten – über Pest nach Wien, wo er sich fortbilden wollte. Im Atelier von Hans Gasser (1817–1868) konnte Izsó als Marmorarbeiter – Dank seiner riesigen körperlichen Kraft, -seinem virtuosen Fleiss und seinen Fachkenntnissen – bald Ansehen erreichen. Der anerkannte Wiener Künstler Gasser beauftragte Izsó, die Marmorarbeiten des nach Natur verfertigtem Portrait des Grafen István Széchenyi durchzuführen. Der am Anfang seiner Laufbahn stehende junge Künstler betrachtete diesen Auftrag als eine besondere Ehre wegen der Person Széchenyi. Nach dessen Tode in 1860, durfte Izsó mit der Genehmigung von Gasser das Bildnis Széchenyis erneut in Marmor hauen (1860). Die Büste ist seitdem ein gehüteter Schatz der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest).

Die ungarischen Studenten in Wien wurden auf Izsó's hervorragenden Talent aufmerksam, sie gründeten ihren „Kreuzer-Verein" mit dem noblen Ziel die Entstehung der heimatlichen Bildhauerkunst zu fördern. Diese bescheidene Stiftung erreichte bald ihr Ziel; Izsó konnte im Jahre 1859 an der Münchener Künstler-Akademie, in die Klasse von Max Wittmann aufgenommen werden. Dort konnte er – Dank seines Talentes – schnelle Fortschritte in seinen Studien erreichen, wobei er an der Konzeption eigener Werke arbeitete. Die hellenistische Sammlung des Glypthotek, insbesonderem die kunstvolle Anwendung der Flächen binnen äner Figur, beeindruckten ihn tief.

Von Heimweh gequaelt, von Entbehrungen mitgenommen kehrte Izsó im Sommer 1861 heim. Er machte Skizzen von Hirten in der Puszta und modellierte in Pest die erste Studie zu seinem Hauptwerk *„Der trauernde Hirt"* (Kat. 12). Seine Freunde überreden ihn trotz der auf ihn harrenden Entbehrungen nach München zurückzukehren. In der Bayrischen Hauptstadt modelliert er mit Hilfe von heimischen Volkstrachten und Requisiten romantische, ungarisch-nationale Werke (Kat. 11.); in 1862 (Kat. 12.) aus Marmor von Carrara heut er seine berühmteste Statue, „Den trauernden Hirten" aus. Der Inhalt und die Form dieses Hauptwerkes prägt das nationale Ideal dieser Reformzeit aus, indem es auch die Freiheitsillusion ehrt. Wegen der schönen Kontraposition-Einstellung und der eleganten Ausführung erinnert sie an klassische Grabmalmotive, doch der Gedanke an die Trauer um die verlorene Freiheit der Nation verleiht dem Werk ein romantisches Gepraege.

Beim Verlassen von München in 1862 verfügt er über eine ausgestaltete Ansicht und alle seine Ideen sind schon in Form von Skizzen vorhanden: *„Szene in der Spinnstube"* (Kat. 144.), *„Sterbender Soldat"* (Kat. 87.), *„Tanzende Bauern"* (Kat. 39–53.). Die kargen Verhaeltnisse auf sich nehmend lässt er sich in Budapest nieder, nach eigenem Programm portraetiert er hervorragende Zeitgenossen: den Dichter *Arany János,* den späteren Obersekretär der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Kat. 14–15.), sowie auch den *Schauspieler Gábor Egressy,* den Gerillahauptmann des Freiheitskampfes 1862 (Kat. 16.).

Sein erstes Kunstwerk auf einem öffentlichen Platz war die Büste des Phylologen *Miklós Révai* an der Fassade der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Kat. 25.)

Mit Erfolg nahm er am Wettbewerb in 1866 für das Denkmal *von Gr. István Széchenyi* teil, doch vor der Verwirklichung tritt Izsó als Protest gegen die Versöhnung in 1867 zwischen Österreich und Ungarn zurück.

Izsó arbeitete in 1866–67 als erstes an das auch heute in Debrecen sichtbare Denkmal des Dichters *Mihály Csokonai Vitéz* (Kat. 77.). Dies in 1871 enthüllte Werk ist die einzige Bronzstatue, die zur Lebenszeit des Künstlers errichtet wurde, obwohl er vertiefte Skizzenstudien über das in der Hauptstadt errichtende Denkmal des Dichters der Revolution Sándor Petőfi zusammengestellt hatte. Das schönste Stück dieses Zyklus traegt den Titel *„Erhebe dich Ungar"* (Kat. 98.). – Durch die sich ewig ändernden Erwartungen des Preisrichterausschusses wurde die invenziose Kraft der Entwürfe geschwächt. Die auch heute sichtbare Petőfi Statue in Budapest, am Platz des 15. März, im Jahre 1882 errichtet, wurde nach den Vorstellungen von Izsó von Adolf Huszár verwirklicht. Seither ist er ein Sammelplatz der nationalen Bewegungen.

Die ideale Persönlichkeit Petőfis (1823–49) schwebte als Vorbild der revolutionären Jugend. Izsó hatte ihn vielleicht persönlich als Student in Sárospatak gesehen, doch was noch wichtiger ist, er kannte zahlreiche seiner Gedichte und seinen Karakter. Die Porträts des Dichters Petőfi wurden deshalb so ausdrucksvoll. (Kat. 95–96.), zwar widerspiegelt die Marmorbüste 1874, (Kat. 10.) den flammenden Karakter des Dichters weniger expressiv.

Izsó beschäftigte sich mit der Errichtung einer nationalen Dedenkstaette, er wollte seinen für die Heimat gefallenen Kameraden ein Denkmal stellen: *„Der verwundete Fahnenträger"* 1869 (Kat. 86.), *„Der sterbende Petőfi"* 1862–75 (Kat. 88.). – Die kleinen Terracottas zeigen auch seine Begabung zum Monumentalen. Er bewies es mit der kunstvollen Einigung der Formen in mehreren seiner Arbeiten *„Plan der Árpád-Statue"* 1862–75 (Kat. 94.)

In seinen Haenden veredelt sich die Materie – das Lehm – ähnlich der griechischen Tanagra-Figuren, in den kaum eine Spanne erreichenden Terracotta Statuetten, *„Tanzende Bauern"* 1861–75 (Kat. 39–53.) schuf er bleibende nationale Werke von universellem Wert – wie Franz Liszt in seinen ungarische Motive verwendenden Musikkompositionen. Izsó war selbst ein vorzüglicher Tänzer, er beobachtete von Innen die stolzen Bewegungen der werbenden Husaren, sowie die freien Improvisationen der in Lehm stampfenden Zigeuner, in den sie den Schmerz ihrer Seele auflösen.

Die reichen Raumkompositionen der hellenistischen Kunst legiert Izsó genial mit den Kontraposten der klassischen Kunst und zeigt dadurch die freie Bewegung der Körper. Die aus 15 Kleinplastiken bestehende Serie ist ein einmaliges Kleinod der Ungarischen Nationalgalerie.

Der Künstler wirkte kaum anderthalb Jahrzehnte, der plötzliche Tod erreichte ihn in 1875, kurz nachdem er zum Professor der ersten ungarischen Kunstakademie ernannt wurde, eine Familie gründete und sein Atelier baute. Sein Lebenswerk blieb ein Torso, trotzdem er der genialste, schaffende Künstler seiner Zeit war, und uns originelle Kunstwerke hinterlassen konnte.

Das erstemal soll dieser Band sein Gesamtwerk, sowohl die von denen gemachten Kopien registrieren. Wir sind die Zeugen einer interessanten Erscheinung: die Auflösung seiner erfolgreichen Kompositionen in der Volkskunst (Kat. 12., 13.).

Einige seiner Werke sind nurmehr aus zerfallenden Gipskopien bekannt, wie die berühmte Zigeuner-Primas-Geigerin *„Czinka Panna"*, der *„Geigenspieler"* (Kat. 70–71.), oder aus Reproduktionen wie *„Der hausierende Jude"* (Kat. 72.), nur aus wortkargen Beschreibungen.

Die endgültige Herstellung seiner hervorragenden Kunstwerke aus bleibendem Material und die Verewigung deren in mehrdimensionierten Abbildungen ist eine immer dringendere Aufgabe der Zukunft.

Kat.: 51.

Summary

In the middle of the 19th century, Hungary as a part of the Austro-Hungarian Monarchy lived behind the times in feudal-social circumstances. The country gathered its forces fighting for independence and progress.

The flame of revolution darts high in Hungary at Pest (Budapest) the 15th March 1848, it was the sign fot the beginning. The blodless revolution soon went over to a one-year-lasting fierce struggle. The year of hopeful efforts for „The Saint Liberty" is concidered until today as the most glorious period of Hungarian history. To the defeat a terrible revendication and a long period of Austrian absolutism, the paralysing of the economy and social life has followed. The fate of the young intelligentsia was sealed; emigration, exile, hiding and at anyway silence.

Among those circumstances an official art life has no possibilities. Public buildings, monuments could be only created from patriotic gifts – not officially ones. But those, who worried for the destiny of the country, the bests of the nation were keen to keep the national consciousness alive with the help of allegorical themes, with evocation of the glorious past. People could well understand it through the music of F. Liszt or F. Erkel and the poetry and novels of J. Arany and M. Jókai. Later painting found this way to express the ideas by symbols, the artists gained strength and knowledge in the artistic centers as Munich, Paris and so Hungarian national painting was born. The first line in time were V. Madarász, B. Székely, Gy. Benczúr and later followed by the great talent M. Munkácsy. On the field of sculpture the task to raise Hungarian fine arts to an European level, was this of Miklós Izsó.

Izsó Miklós was born in Borsod county at Disznóshorváti, a little village on the slopes of the Bükk-mountains – today in honour of its famous son it is called Izsó-falva.

His father Joseph Izsó was an impoverished nobleman who became a cloth-blue-dyer craftman, his mother Esther Szatmári – issued from a big protestant family, according the first born son Miklós – but his younger brother Joseph the actor – were brought up at Miskolc and Sárospatak protestant colleges.

At the age of 17 the 20th February 1849 he joined the army and as a „honvéd" lieutenant he fought 19 battles with the courage of a lion. Unless the sacrifices of the braves the war of independence was defeated, and he had to hide with help of his relatives. First he learned marble carving from a master called Jakowetz, later from the best master sculpter of the classicistic time István Ferenczy (1792–1856). From Ferenczy, who learned in Italy the marble carving, Izsó was able to acquise the knowledge.

He arrived with false papers to Vienna in 1857 to follow through his education. As he was exceptionally strong in body he could begin to work at the workshop of Hans Gasser (1817–1868), he was soon appreciated thank to his diligency and skill. The famous artist Gasser in Vienna charged him to carve in marble the portrait of count István Széchényi (1859), this commission was ac-

cepted by the young artist as a great honour, especially because of the person of Széchenyi. After his death in 1860 with the approval of Gasser, Izsó carved in marble his portrait (1860) which is since that time a treasure of the Hungarian Academy of Sciences.

The young Hungarian student, learning in Vienna have founded a „Penny Group" with the purpose to help the sculpture art in their country. The modest foundation soon reached its aim; Izsó was matriculated in 1859 for Münich Academy of Fine Arts to the course of Max Wittmann. In his studies he went on quickly, beneath he worked on the conception of his own works. The hellenistic Art Collection of the Glypthotec had an important influence, the idea to adapt the dimensions in the space of one figure.

Torturated of home-sickness and poverty, exhausted he returned home in 1861. He made sketches in the Great Plain from shepherds, in Pest he made the first model for his main work the „Sorrowful Shepherd" (cat. 12.). But his friends suggested him to go back to Münich despite of his poverty. With folkloric dresses and accessories taken from home he was able to model hungarian romantic figures (cat. 11.), later he was scarving from Carrara marble his most famous work „The Sorrowful Shepherd" (cat. 12.) 1862. This work realized in his content and shape the romantic-national ideal of this age. The very elegant and contrapostic position remembers the classic funeral monuments, it expresses the mourning for the nations liberty giving it a romantic note.

When he leaves Münich in 1862 his conceptions are established. All his imaginations for statues are in his mind. He has sketches for „Spinning-house scene" (cat. 144.), „Dying soldier" (cat. 87.), „Dancing peasants" (cat. 39–53.). – At Pest he lived in very modest circumstances and modeled portraits of his comtemporaries: the poet János Arany, the later Perpetual Secretary of the Hungarian Academy of Sciences, 1862 (cat. 14–15.), from the actor Gábor Egressy, one of the guerilla leaders, 1862 (cat. 16.).

The first monument for a public place was that of the linguist Miklós Révai (cat. 25.), it is placed on the frontic piece of the Hungarian Academy of Sciences.

He took part in 1866 at the contest for a memorial statue of count I. Széchenyi (cat. 73–75), but he withdraw it to protest against the compromise between Hungary and Austria in 1867.

In 1866–67 he worked as first in Hungary, on the statue of the poet Mihály Csokonai Vitéz from Debrecen. In the sketch for this statue he created the type of the Hungarian poet with responsibility (cat. 77). The statue inaugurated in 1871 is the only bronze masterpiece of Izsó. He made a series of sketches for this statue, to be settled in the Capital, from Sándor Petőfi poet of the revolution. The most beautiful piece is of the poet calling the people to join the insurrection „Rise Hungarians" (cat. 98). Later his invencious energy fainted. You can see this statue at Budapest on the place of 15th March – but the contemporary statue was finished by Adolf Huszár after the ideas of Izsó. It is even today a meeting-place for the youth.

Petőfi's (1823–1849) character was always a model for Hungarian youth. Izsó had seen him as student in Sárospatak but, what is more important he had known great many of his poems. The portrait of the poet Petőfi became therefore as expressive (cat. 95) though that one carved in marble in 1874 does not reflect the greatness of his personality.

Izsó had in mind the formation of a national memorial for the heroes died for their country. „The wounded standard-bearer" (1869) cat. 86, „Dying Petőfi" 1861–69 (cat. 88) Those tiny terracottas show his ability for the monumentality – it was shown in more of his works „Sketch for the statue of Árpád" 1862–72 (cat. 94).

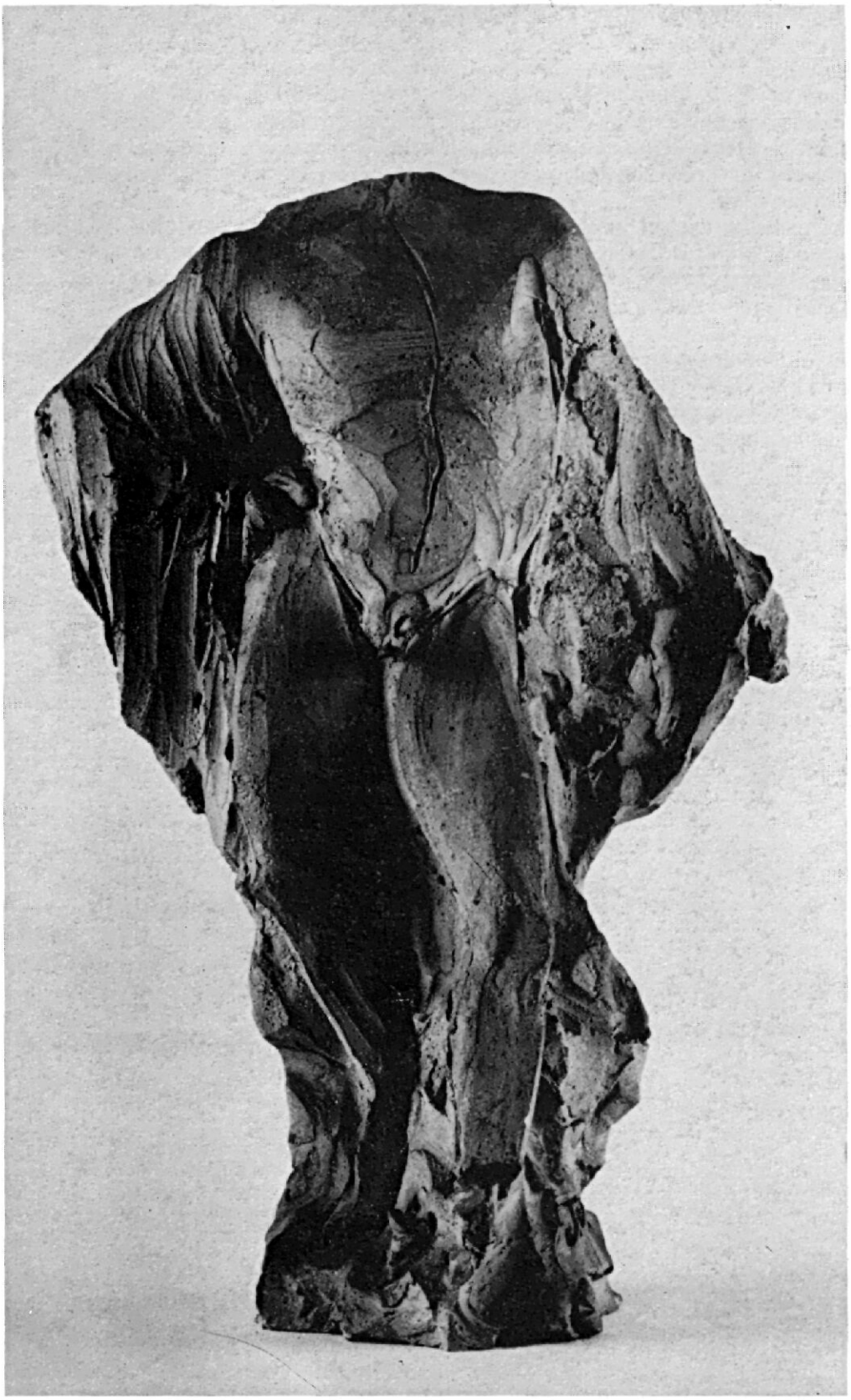

Kat.: 40.

In his hands the material – clay – ennobles, alike the greek Tanagra figures in the Span long statuettes: „The dancing peasents" 1861–1875 (cat. 39–53) of popular inspiration with the same value as Franz Liszt in his music using Hungarian dance-motives. Izsó himself was an excellent dancer, so he could identify the proud movements of the recruiting hussards, or the clay trampling gipsies. The reich plasticity of the hellenic-art is allied to the classic way of free moving bodies. The series of 15 pieces of small plastics is a treasure of the Hungarian National Gallery in Budapest.

His creating period had been very short: only one-and-a half decade, he died suddenly in 1875 just at the time when he was nominated professor to the first Hungarian Academy of Fine Arts, founded a family, built his studio. His work of art remained a torso even if as the most brilliant artist of his time he left us his heritage.

This volume draws together for the first time all his oeuvre, as well as the copies made from them. We are witnesses of an interesting phenomenon: his most successful compositions became integrated in the folkart (cat. 12, 13). A lot of his creations are only known from some moulding clay-copies, like that of the famous gipsy-violonplayer (cat. 70–71.), some ones only by reproductions „The peddler jew" (cat. 72.) or from laconic descriptions.

We have the very urgent task to conserve definitively from a durable sculptural material his works as well as the documentation in pictures of the monuments.